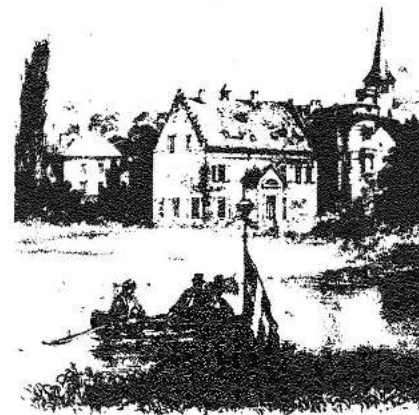

„Oos Heim“-serie
Uitgeverij Het Land van Valkenburg
Valkenburg (L.)
1973

Uit Elsloo's Verleden

Een aantal publikaties
verzameld en aangevuld
door J. H. Peters

Uit Elsloo's Verleden

Een aantal publikaties
verzameld en aangevuld
door J. H. Peters

„Oos Heim“-serie
Uitgeverij Het Land van Valkenburg
Valkenburg (L.)
1973

Voorwoord

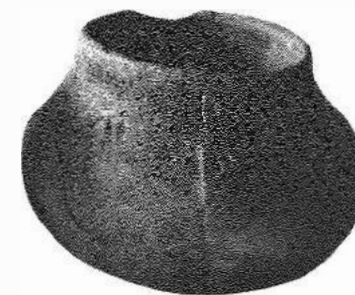
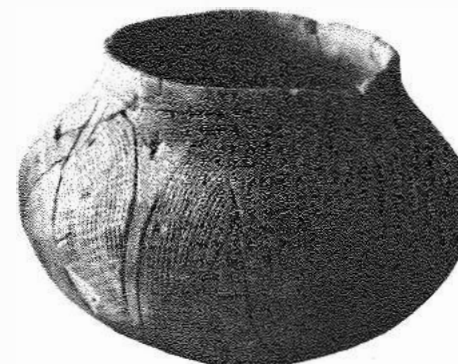
Om de bewoners van ons Maasdorp kennis te laten nemen van hetgeen zich in vroegere eeuwen hier voordeed, heeft ondergetekende J. H. Peters, met medewerking van Mevrouw Post en de heer P. J. Henderson, als leden van de groep „Speurders naar Elsloo's Verleden“, getracht een beknopt overzicht hierover samen te stellen. Als bronnen werden geraadpleegd de Publications, de Maasgouw, Opstellen Hasselt, Geuls verleden, de Bronk en andere uitgaven. Ook werden oude foto's verzameld, die dienstig konden zijn om een indruk te krijgen van het oude Elsloo.

Deze verzameling van gegevens is niet volledig. Om alle registers en papieren in de archieven te raadplegen zouden jaren nodig zijn. Wij willen door een samenbundeling van hetgeen de eerw. pater Munsters, wijlen de heer van Mulken en anderen over Elsloo schreven, de tegenwoordige inwoners van ons Maasdorp een inzicht geven in de historie van Elsloo en hopen daarin geslaagd te zijn.

J. H. Peters

Inhoud

Voorwoord	5	Het Schepenzegel in 1521	89
De Bandkeramiekers	9	Het gemeentewapen van Elsloo	89
De Romeinen	11	Elsloose inwoners en hun namen	90
De Franken	12		
Noormannen te Elsloo	15		
De Heren van Elsloo	18		
Het verzonken kasteel	22		
De veranderende Maaslopen	24		
Elsloo de Heerlijke	39		
Roven en branden	40		
Diefstallen	41		
Het Marktschip	42		
Marktschippers	50		
Maasschipper Jan Coninx	51		
Valkenburg en de andere landen van Overmaas			
1621-1663	54		
Spanjaarden in Elsloo	56		
Ander krijgsvolk	58		
De schutterij	61		
De schutterij van Mechelen	62		
De wijte straten	63		
De kerkklokken	64		
Vrijheid en gelijkheid	66		
De Bokkenrijders	67		
De tienden	68		
Verlof om in Elsloo te wonen	69		
Helta of Elta	70		
De Willem Tell-sage en Elsloo	71		
Onze voorouders bouwden een kerk	72		
Catsop	76		
Elsloo op het einde van de 19de eeuw	80		
Elsloo in de 20ste eeuw	83		
Kinderspelen van vroeger	86		
Schout en Schepenen	87		

Enkele van de werkstukken van de Bandkeramiekers, gevonden te Elsloo (Streekmuseum Elsloo).

De Bandkeramiekers

Bij het maken van het Julianakanaal moesten de bewoners van „de Berg” verdwijnen en op een andere plaats een nieuwe woning bouwen.

De meesten van hen bouwden aan de Jurgestraat, toen nog een veldweg. Op de hoogte boven de „Vloedsgraaf” voerde het hemelwater naar de „Visserspoel” en kruiste zowat het midden van de tegenwoordige Jurgestraat. Dit moet in vroeger tijden een dal geweest zijn, waar water stroomde in de richting van het kasteel van Stein. Ook zou men een dergelijk dal kunnen vermoeden ter plaatse waar tegenwoordig de Steinderweg loopt.

Op deze hoogte dan, tussen deze beide dalen, hebben de Bandkeramiekers gewoond. Bij het bouwen van huizen op de hoogte van de Jurgestraat werden verkleuringen in de grond aangetroffen. Wijlen dokter Beckers uit Beek stelde vast dat er vroeger mensen gewoond hadden. Hij liet een gedeelte opgraven en vond er stenen bijlen en scherven van aardewerk en andere gebruiksvoorwerpen. Later, in 1953, heeft het Rijksinstituut voor Oudheidkundig Bodemonderzoek de opgraving voortgezet onder leiding van Prof. dr. P. J. R. Modderman.

Hoe was het in Elsloo 6000 jaar geleden? Men moet zich deze plek voorstellen als een heel groot bos, vanaf de „Knup”, zich uitstrekkende over het tegenwoordige nieuwe Elsloo.

De volksstam die hier toen kwam wonen vond het een ideale plek om haar nederzetting op te bouwen. De mensen kaptin in het bos een aantal bomen en op de verkregen kale plek bouwden zij er hun huizen mee. Deze woningen waren paalwoningen. Tussen de palen werd rijshout gevlochten, dat werd dichtgesmeerd met

leem. Ook het dak werd gedragen door palen. Vanuit deze bewoonde kom werden door het bos paadjes gekapt naar het water toe, want water was natuurlijk belangrijk. Hoe kan men zich zo'n dorp het beste voorstellen? Er is geen regelmaat in de bouw, alle huizen staan in dezelfde richting, een straat is er niet, om de huizen heen liggen de akkers.

Wie waren deze mensen en waar kwamen ze vandaan? Het waren jagers en vissers; ze kwamen uit de streek bij de Donau. Deze primitieve mensen leefden in het stenen tijdperk. Hun aardewerk was zacht gebakken of in de zon gedroogd. De eerste bewoners maakten grof, ruw aardewerk. Een latere generatie heeft het aardewerk gaan versieren; ze hebben met een steen of stokje er strepen en bandjes ingekrast, daarvandaan de naam bandkeramiekers (bandaardewerkers).

Zoals gezegd leefden de eerste bewoners van jagen en vissen; later hebben ze de veeteelt en landbouw beoefend en werden zo de eerste boeren van Europa.

Hun gebruiksvoorwerpen maakten ze van vuursteen. Deze vuursteen hebben ze van elders aangevoerd. Ook is het bijna zeker dat ze handel gedreven hebben, wellicht ruilhandel met andere stammen die aan de Rijn of elders verbleven. Van de vuursteen maakten ze bijvoorbeeld messen (krabbertjes), pijlpunten, boren, hamers, bijlen en landbouwwerktuigen. Een sikkel om de tarwe te oogsten maakten ze van een kaakbeen van een koe; de tanden werden er uitgetrokken en zij zetten er stenen mesjes in die werden vastgekit met een soort hars.

Van de kleding is weinig bekend; de eerste bewoners droegen waarschijnlijk dierenvelen.

Toen het eenmaal boeren geworden waren, teelden zij ook vlas en leerden zo de sterkte van de vlasvezel kennen. Zij zouden zelfs een soort weefgetouw gekend hebben, waar ze stoffen op weefden om kleren te maken.

Rest ons nog de begraafplaats; deze wordt begrensd

door de Burgemeester de Witstraat en de Heideveldstraat. De begraafplaats van de Bandkeramiekers in Elsloo is de enige die tot op heden in Nederland gevonden is en het is de enige in West-Europa waar ze bij de nederzetting ligt.

Op de begraafplaats zijn 113 graven blootgelegd. Naast gewone graven vindt men er ook crematiegraven. In de graven vindt men de potten en andere voorwerpen terug die de dode heeft meegekregen voor de reis naar de andere wereld.

In het streekmuseum kan men deze gevonden voorwerpen bezichtigen. Tot zover onze bandkeramiekers, een cultuur die 6000 tot 4000 voor Christus hier bestond.

De Romeinen

De tijd van bewoning na de Bandkeramiekers is onbekend. Zijn er Kelten geweest of Germanen? Er is weinig of niets over te zeggen. Zijn de Bandkeramiekers verdreven of uitgeroeid? Of zijn ze teruggegaan naar de streken waar ze vandaan zijn gekomen? Het zijn onbeantwoorde vragen.

Over de Romeinen valt ook heel weinig te zeggen. Wijlen de heer van Mulken beschrijft in „de Maasgouw” enige wegen die over Elsloo's gebied gelopen hebben en een keten van oude gerechtsplaatsen langs de voormalige Romeinse heerbaan.

Van Maastricht uit liepen de weinige verkeerswegen straalsgewijze in verschillende richtingen en de Maas heeft daaronder zeker een voorname plaats ingenomen. Op de linkeroever liep 'n zogenaamde heerbaan naar het noorden, doch ook op de rechter oever mogen we op goede gronden het bestaan van zulks een Romeinse weg aannemen. Volgens de historicus J. L. Meulleners liep deze baan van Maastricht tot in de buurt van Roermond, waar zij zich met de weg van Coriovallum (Heerlen) naar Colonia Trajana (Kanten) verenigde. Te Elsloo werd zij in de middeleeuwen de Koninklijke Heerweg genoemd en later de Heerstraat, welke naam nog lang in Stein in zwang bleef voor een weg die de gemeente van zuid naar noord doorsnijdt. In Elsloo vonden we de Gemeyn Heerstraet, leidend van Maastricht naar Born, nog terug in een pachtregister van 1514. Een plaatselijke verordening van 1570 leert ons zelfs de breedte van die straat kennen. Het heet daar n.l. „het is een half Heerstraat van de Drie Kuilen neffen parlementen (Pierlingenstraat) neffen Catsop door dat Hoelstraetken (Holstraat) tot Korstgen Teylen kruis, en van daar een hele Heerstraat”.

Niet alleen de typische benaming van Heerstraat en de

aangegeven breedte 16 en 32 voet, die kenmerkend was voor oude Romeinse heerbanen, versterken onze veronderstelling, maar ook de vele vondsten uit de vroegste eeuwen van onze geschiedenis welke de heer Beckers aan weerszijden van die weg ontdekte. O.a. de Romeinse begraafplaats bij het hoge bos wijst onmiskenbaar in de richting van een zuid-noord lopende heerbaan op de rechter Maasoever, naar Korstgen Tyle Kruis en verder naar het hoge bos waar de Romeinse begraafplaats is. Deze weg heeft zeer zeker recht door gelopen maar bij de aanleg van het spoor is de situatie ter plaatse gewijzigd. We zullen nog even stilstaan bij de gerechtsplaatsen, die langs deze weg of in de nabijheid ervan gelegen hebben. Als eerste noemen we het Eikske, de Galg, dan de Moordkuil aan het einde van de Driekuilenweg, het Meldert als gerechtsplaatsen, de Raetkuil voor het radbraken. Deze plaatsen herinneren nog aan de Romeinen die hier voorbij getrokken zijn of kortstondig verbleven hebben.

De Franken

Na de Romeinen krijgen we de Franken in onze streken. Zij waren vrije mannen. De Salische Franken vestigden zich eerst op de linker, later op de rechter Maasoever.

In 357 overweldigden zij Maastricht (Mosae Trajectum). Keizer Julianus versloeg hen en dreef hen terug, maar in 418 daagden zij opnieuw op en toen dreven de verenigde Franken de Romeinen voorgoed uit het land. Zij kozen zich een Koning Pharamond, wiens opvolger Clovis met zijn gemalin Clotilde en geheel zijn leger tot het Christendom overging.

Bij de dood van Clovis in 511, kreeg zijn zoon deze streken als zijn deel, dat uit gouwen bestond, waarvan de onze de Maasgouw genoemd werd. Dat de dorpen ten noorden van Maastricht, gelegen aan een goede waterweg en een brede verkeersweg, al vroeg christen werden, lijkt ons zeer aannemelijk. Daarmee is tevens verklaard waarom zoveel parochies in deze streek toegewijd werden aan de H. Martinus, een nationale heilige bij de Franken.

Na de Franken komen we dan in de Karolingische tijd onder Karel de Grote. Als we de Karolingische burcht, waarvan de resten nog in de Maas liggen, willen beschrijven, moeten we eerst de vroegere Maasloop in ogenschouw nemen. Waar tegenwoordig de Maas langs Elsloo stroomt, liep tot het jaar 1410 het beekje de Geul. De Maas stroomde achter het Belgische plaatsje Kothem in de richting Maaseik en splitste zich in verschillende zij-armen. Oudere Elsloose mensen hebben nog goed de Oude Maas gekend, waar ze steeds gingen vissen. Nu is er van de oude rivierbedding niet veel meer te zien vanwege het wegwerken van de oude waterkering of dijk. Deze lag dwars over het grasland, de beemden. De gaten en de Oude Maas zijn thans gedeeltelijk opgevuld.

De Maas stroomde vroeger langs Reckheim, vandaar over de Koeweide te Meers achter de hoeve „de Weerdt”. Tot in de 18de eeuw lag de Weerdt op een schiereiland en behoorde tot de parochie Mechelen.

Wat de oude Maasbeddingen aangaat, kan men vaststellen dat vanaf de Belgische Kempen tot aan de Limburgse hoogvlakte één Maasdelta is geweest. Samenvattend:

1. De Maasvallei was bewoond extensief gelijk thans, van in de Neolitische periode ongeveer 8000 jaar waarvan het archeologisch materiaal getuigt.
2. De Romeinen hebben in deze natuurlijke, vruchtbare streek dunnetjes geromaniseerd, doch haast geen verdere invloed uitgeoefend.
3. De Frankische cultuurlaag is determinerend geworden; definitieve basis voor onze huidige beschaving; agrarische economie, Germaanse gemeenschap, T-dorpstelsel, Germaanse taal, overgenomen christendom enz.
4. Onder invloed van beneficiaal en vazalstelsel ontstond privaat bezit van abdijen, graven, ambtenaren en allerlei heren.

Het Maasland, eerst een eenheid, werd geleidelijk versnipperd in volle „heerlijkheden”, staatjes en eigendommen. De Maasvallei geeft een prachtig voorbeeld van feodale verbrokkeling. De heren of graven gingen over tot het bouwen van kastelen of burchten, overal langs de oude Maaslopen kan men ze terugvinden als ruïnes of in de geschiedenis, laten we er enkele opnoemen: de Karolingische burcht Herbergum, Opgrimby, Haslou, Stokkum, Kessenich enz.

Wij zullen ons thans bezighouden met de Elslose burcht tot aan de komst van de Noormannen. De burcht of slot is volgens oude acten een vorstelijk paleis geweest. Het was een waterburcht, die lag op de Geul en de monding van de Slakbeek. Ze was dus omgeven door water en aarden wallen. Er hoorde ook nog een voorburcht bij wat dan de Halle moet geweest zijn. Ook het oude Axlo of Haslou met kerk lag bij de burcht. Voor 't eerst in de

geschiedenis vindt men een heer van Elsloo vermeld in twee akten in 't jaar 860, genoemd Karol Asloa Lothárin. Het palatium met voorburcht, burcht, neven- en bijgebouwen, parken, moestuinen, vijvers en pleinen besloeg een oppervlakte van bijna 10 ha.

Dit slot, kazerne en citadel, dat later door de Noren werd ingenomen, was een vorstenwoning die tijdelijk aan keizers en koningen tot verblijfplaats diende. De handvesten, vrijbrieven met naam, plaats en datum, die ze er tekenden, zijn er sprekende bewijzen van.

In 860 tekende de Asloa Keizer Lotharius II en voegt erbij: „Actum palatio regio”, gedaan in het koninklijk paleis. In 882 tekende op 19 juli te Aschloa Keizer Karel III, bijgenaamd de Dikke. Deze zwakke vorst kon dat jaar te Halle Elsloo verblijven daar hij toen een schandelijk verdrag tekende met de hoofdman der Noren en hem zijn dochter ten huwelijk gaf.

In 888 tekende te Aschlo Keizer Arnulf van Corinthe, die 890 te Geulle slag leverde tegen de Noren en hen totaal versloeg bij Leuven in 891.

Dat zijn dus drie keizers en één koning die te Halle Elsloo gewoond of verbleven hebben. 't Hoorde toe aan de Roomse keizers van Duitsland die er in de 9de eeuw woonden of tijdelijk verbleven. De Noormannen veroverden het in 881 en verwoestten vandaar uit de ganse streek. Na hun vertrek ging het naar de vroegere eigenaars terug en kwam later in het bezit van de heren van Elsloo.

Nadat we kennis hebben gemaakt met de oude Maasloop en 't slot of burcht van Aschlo met de Halle als voorburcht, zien we verder dat de Koeweide van Meers met de Halle een geheel vormden. Zodoende kon het slot door de Noormannen gemakkelijk veroverd worden.

Gaan we nu zien hoe in de „Publications de Limbourg 10” de aankomst der Noormannen beschreven wordt.

In de maand november van 't jaar 881 kwamen er uit Vlaanderen een menigte Noormannen zowel te paard als te voet de Maas opgevaren onder aanvoering van twee opperhoofden, Godfried en Siegfried, waarvan de

eerste vermoedelijk een zoon was van Heriold, dezelfde aan wie de Franse koning Ienen in Friesland had afgestaan. Zij sloegen hun legerkamp op te Haslou, Haslon of Escolum, een dorpje op de Maas tussen Maastricht en Roermond. Dit Haslou was een der forten waaruit de Noormannen dikwijls uittoegen om de oevers der Maas te verwoesten en de Belgen hadden reeds de keizer verzocht dat hij deze post zou vernietigen.

Weinig tijds nadien deden de Noormannen nog stoutere aanslagen dan alle vorige. Zij drongen door tot Utrecht en om vervolgens de Nederlanden te verlaten keerden zij over de Maas terug tot Luik. Van Luik togen zij naar Maastricht en Tongeren, die evenals de koninklijke huizen van Meerssen en Voeren verbrand werden. De abdijen van Susteren, Stavelot, Malmedy, Cornelimunster, Odiliënberg en Chevreumont werden verwoest.

Vervolgens drongen zij Duitsland binnen en verwoestten Neuss, Zulpich, Keulen, Bonn en voeren tot Coblenz alwaar zij ontscheepten om verder het land binnen te dringen. Nadat zij de hele omtrek verwoest hadden, keerden de met buit beladen stropers naar hun legerkamp Haslou terug. Er stegen wraak-kreten op uit het oude rijk van Keizer Karel. Een talrijk legerkorps, Lombarden, Fransen, Noriciërs, Thuringen en Saxen, werd uit alle delen van het rijk bijeen geroepen en in beweging gezet. Men trok op Andernach; aldaar werden de troepen in twee legerafdelingen gesplitst, de Beieren trokken vooruit onder bevel van Arnulf, bastaardzoon van een der Karolingische vorsten; de Franken werden door een graaf met name Hendrik aangevoerd. Spoedig werden de eersten met de Noormannen handgemeen, maar trokken ijlings terug.

Nochtans kreeg men hen weer vooruit en in augustus 883 begon het beleg van Haslou, waar zich alle opperhoofden der Noren, Godfried, Siegfried, Gorm of Wurm, en Half of Hals verschanst hadden. Reeds lagen de Duitsers 12 dagen voor deze sterkte,

toen een zwaar onweer vergezeld van buitengewoon dikke hagelkorrels over de streek losbarstte, het gehele veld en zelfs een gedeelte der verschansingen van de Noormannen verwoestend.

Het Duitse kamp leed er ook door, temeer nog daar zich een besmettelijke ziekte had geopenbaard. Van beide zijden haastte men zich in onderhandeling te treden. Godfried kwam Keizer Karel, die op enige mijlen afstand vertoefde, opzoeken. Na lang redekavelen beloofde Godfried christen te worden en zolang als Karel zou leven het Duitse rijk niet te zullen bemoeilijken.

Karel beloofde de Noormannen 2080 ponden zilver onder de naam van vrijwillig geschenk te zullen geven. Deze eigenlijke schatting scheen niet te hoog voor hen, die wel wisten hoeveel kwaad mannen als Godfried en Siegfried nog over de Karolingische staten kon brengen.

Zo meende Karel zich vrij te kopen van de plundertochten der Noormannen.

Te Coblenz werd het leger door de keizer ontbonden. Het volk was over dit verdrag met recht verontwaardigd. Men zei dat Lutward, bisschop van Verceil, en graaf Wichart of Wichbert de keizer en Godfried verraderlijk tot deze overeenkomst hadden aangespoord. Men voegde erbij dat de Noormannen hun schilden aan de poorten van het fort Haslou hadden opgehangen en dat de keizerlijken, door dit teken aangelokt, het fort waren binnengetrokken en om hals werden gebracht en dat de keizer in weerwil van deze nieuwe belediging aan Godfried als peter ten doop had gediend, hem met de reeds door Roric bezeten goederen had beleend, en hem Gisela, dochter van Lotharius en Waldrada, tot gemalin had gegeven. Alle kronieken zijn eenparig in de afkeuring van 's keizers gedrag.

Met 200 volgeladen vaartuigen met buit zeilden nu de Noormannen af om in de maand oktober daaropvolgend de Franse grenzen van de kant van de Conde te verontrusten. In 891 keerden de Noormannen terug in de Nederlanden. De 26ste juni werd er een

veldslag geleverd op het riviertje de Geul, een uur beneden Maastricht, waarin de Noormannen onder Hastings de Franconiërs geheel versloegen. De aartsbisschop Sunson of Sunderord van Maintz, de graaf Arnold en een groot aantal edelen bleven op het slagveld en het kamp der Duitsers werd buitgemaakt. Daarna trokken de Noormannen op Leuven. Alhier werden zij de 1ste september door Keizer Arnulf op de Dijle-oeveren geheel en al verslagen. Hun krijgsgeroep was Geulle, Geulle! De Dijle was gevuld met de lijken van de zonen van het noorden. Twee van hun zee-koningen sneuvelden, 16 standaarden werden als trofeeën voor het keizerlijk paleis naar Regensburg gezonden.

Eeuwenlang werd deze gebeurtenis te Leuven op 1 september gevierd en Justus Lipsius spreekt van een opschrift dat deze overwinning aan de voorspraak van de Moeder van Christus toeschrijft. Sedertdien verdwenen de Noormannen uit onze gewesten; een rouwstilte overdekte onze streken na hun aftocht. Nog enige bijzonderheden over de naam Haslou, Haslon en Escolum. Struvius in zijn aantekeningen op de croniek van Reginon heeft er Hasfelt van gemaakt in het land van Luik. Maar het verhaal van Reginon gebiedt deze veronderstelling niet; overigens de ligging van Haslou of Aschloha op de oeveren van de Maas, 14 mijl van de Rhijn af, welke de afstand van Fulda opgeven, passen op Elsloo en geenszins op Loon, 2 uren van de Maas in de buurt van Grave. Wanneer men het verhaal van Reginon leest is het duidelijk dat hij spreekt van het kamp van de Noormannen bij Maastricht en van de andere steden die zij in het begin van hun tocht verwoestten. Considerunt (zegt hij) in loco, qui dicitur Haslou, fuxta Mosam et primo quiden, trajectum Castrum, tungrensem urbem insendio cremant.

De ware naam van Elsloo schijnt toen Aschlo of Haslou te zijn geweest. Men vindt immers die naam in een diploma, waardoor Keizer Arnoul in 888 de bezittingen der kerk te Aken in Aschlo bevestigt.

Noormannen te Elsloo

Het oude dorp lag in 881 niet op de steile berg (Maasberg), maar meer dan 20 meter lager in de diepe vallei waar heden ten dage de Maas stroomt. Geulle vertoont een prachtig voorbeeld hiervan. Evenals de kern van Geulle met gemeentehuis, kerk en school enz. in de Maasvallei liggen en de gehuchten Hussenberg, Sniijdersberg en Moorveld meer dan 30 meter hoger op de steile diluviale Maasoever gevonden worden, zo moeten wij ons ook het oude Frankische Elsloo (Aschlo) voorstellen.

Het centrum van het dorp, bestaande uit de kerk met pastorie, Karolingische burcht met de overige voorname gebouwen, lagen in het Maasdal in het winterkwartier van de rivier, terwijl boven op de berg zich enige losse huizengroepen bevonden, op de plaatsen waar wij nu Elsloo en Catsop en Terhagen vinden. De huidige Belgische dorpen Uyckhoven en Cotem lagen toen op tegenwoordige Nederlandse bodem.

In 1459 zijn bij een overstroming van de Maas de kerk met de pastorie, het kasteel met de bijgebouwen en vele partikuliere woningen weggespoeld. Waar in oude tijden de kerk midden in het dorp gebouwd werd en dit het centrum was waaromheen de nederzetting zich uitbreidde, mogen wij wel zeggen, dat voor 1459 het dorp Elsloo 30 meter lager in de Maasvallei lag.

De Jodenstraat, waaraan een tiental huizen lag, waarvan de namen nog opgetekend staan, daalde af in de Maasvallei, liep in noordelijke richting langs de burcht, naar het gehucht Groote Meers. Ten westen van de Jodenstraat liep een andere weg, waaraan huizen lagen, genaamd de Steghe, eveneens door de tegenwoordige bedding der Maas, naar het gehucht Meers. In een pachtregister van het jaar 1514 vinden

wij: „De Wingertstraet hiet hier die straet gaende utte Elsloe velt nae de (Slot)”.

In het cijsboek van 1563 staat dat „Mathys op te Halle van huys ende hof gelegen op te Maese Reyngenoet ten Dorpstraete Philippend Thonis alias Luyten uitschietende op de Slack voorts op de gemeyne straet”.

In het cijsboek van 1574 staan nog 11 personen vermeld „die huys ende hof bewoonde op te Halle ten Noorden van Mathys op te Halle”.

Iets meer noordelijk aan de hoge Maasoever, waar de rivier in noord-westelijke richting afbuigt, ligt de Scharberg. Aan de voet in de Maasvallei ligt de Scharmolen met „Huys, hof, schuur, stelling, moeshof, mit einen kelverhoff item nach die Weyen en de berghen van de Scherrenstraet”. Belangrijk is een stafkaart 758 (Geleen) uit het jaar 1923. Daarop ziet men een rechthoek, gevormd door vier wegen.

Waarschijnlijk door niet gebruiken zijn de wegen overgroeid. Deze rechthoek van wegen was ook vroeger niet onopgemerkt gebleven, maar pas nadat de geografische, archeologische, archivistische en historische gegevens systematisch in hun onderlinge verhoudingen in de geest gegroepeerd stonden, ging ons een licht op en werd dit geheimzinnig symbool, het sluitstuk van ons betoog, dat voordien zijn bewijskracht miste. Hij is gelegen in de bocht van de Maas, een weinig ten N.W. van Elsloo, aan de overkant van de rivier, dus op Belgisch gebied, tussen een groep huizen genaamd de Halle aan de ene kant en het gehucht Groote Meers aan de andere kant.

Deze twee huizencomplexen vormden voor de doorbraak van de Maas in 1459 een samenhangend geheel, het oude Frankische Aschlo. Deze vier wegen kunnen hier toch geen andere betekenis hebben, dan dat zij de begrenzing vormden van het een of ander voornaam en uitgebreid land- of herengoed, dat eenmaal ter plaatse gelegen was. Wij denken aan een Frankische curtis of een Karolingische burcht. En wat ligt dan meer voor de hand, dan dat wij hierin de plaats zien waar

Lotharius II in 860 zijn Actum Aslao Palatio regis schreef, waar Karel III zijn oorkonde Aschlao 19 juli 882 dateerde, waar Keizer Arnulf zijn Diplome getekend Aschlo 888 de wereld inzond, waar in 881 de Noormannen hun berucht kamp opsloegen, dat tenslotte in 1459 door de onstuimige wateren van de Maas grotendeels verzwolgen werd. En hiermee krijgt dit eeuwenoude strijdpunt, over de plaats van het historische Vikingenkamp een geheel nieuw aanzien.

In de geschiedenis leren we dat, 21 juli 882, tijdens de belegering van het Noormannenkamp te Aschlo door Karel III, tengevolge van een zwaar onweer gepaard met storm een muur van de burcht was ingestort. Maar wordt het ons dan ook niet duidelijk, dat in 1329 Otto van Elsloo beleend werd met „Dat vorbuge van unser Burch zu Elsloo in dat dorp alda, so weit id unser zubehurt“?

Blijkbaar was de burcht zelf toen al ingestort en de voorburcht, hechter van bouw, nog in bewoonbare staat.

Een paar eeuwen later, omstreeks 1640, toen graaf Nicolaas d'Arberg, gehuwd met Olympia, erfdochter van Elsloo, een onderkomen zocht voor zich zelf en zijn ega, vond hij het oude kasteel, de voorburcht, grotendeels door de Maas weggespoeld en zag zich verplicht het oude Panhuis, Brouwhuis der heerlijkheid, tot Heerenhuis oftewel kasteel in te richten. Sindsdien zwijgen historie en archieven over deze roemruchte burcht, eenmaal het paladium regis te Aschloo. Het is zeker, dat in deze burcht een groot aantal manschappen werd geherbergd.

Immers de oude geschiedschrijvers verklaren eensluidend dat in november 881 een groot landleger en een sterke vloot de Maas optrok om in winterkwartier te gaan in het kamp te Aschlo, terwijl in ander verband gesproken wordt van een vloot van 252 schepen elk bemand met 40 roeiers, die de Seine optrok, zodat het aantal mannen dat ondergebracht moest worden zeer vele duizenden zal bedragen hebben. Het is moeilijk een juist beeld te krijgen van de

uitgestrektheid van de burcht. Maar de indruk die men van het geheel krijgt is toch wel, dat het onmogelijk is in deze beperkte ruimte vele duizenden manschappen te huisvesten. Het ging om een verblijf van bijna twee jaar. Het paladium te Elsloo daarentegen met voorburcht, burcht en nevengebouwen, parken, moestuinen, vijvers en pleinen besloeg een oppervlakte van bijna 10 hectaren op de stafkaart, ruw gemeten 375 meter lang en 250 meter breed. Hier was dus zeer zeker de ruimte aanwezig om aan vele duizenden soldaten onderkomen te verschaffen. En zeker meer dan honderd schepen in veiligheid brengen.

Misschien was het interessante historische plekje nooit aan het daglicht gekomen, ware het niet dat de stafkaart het door het rechthoekje van wegen verraden had. Denken wij ons nu nog bij dat rechthoekje de gemeentegrenzen van Elsloo en Stein weg, daar deze immers van veel latere datum zijn, dan vinden wij dat plekje, op nauwelijks een kilometer afstand, omraamd door een Frankische curtis en door een uitgebreide, uit meer dan honderd graven bestaande, de gehele Frankische tijdsperiode omspannende begraafplaats.

In 860 tekent te Elsloo (Asloa) Keizer Lotharius II (die zijn naam liet aan Lotharius Lotharingen) en voegt erbij: Actum Palatio Regio. Gedaan in het Koninklijke Paleis.

In 876 tekent de 25ste oktober te Elidione Villa Karel II de Kale. De plaatsaanduiding is hier onzeker, maar uit de annalen van St. Bertin weet men dat destijds de kleinzoon van Karel de Grote in onze streek verbleef.

In 882 tekent, de 19de juli, te Aschloa Keizer Karel III bijgenaamd de Dikke of soms de Eenvoudige. De dikke vorst kon dat jaar te Halle-Elsloo verblijven, daar hij toen een schandelijk verdrag tekende, met de hoofdman der Noren en hem zijn dochter ten huwelijk gaf.

In 888 tekent te Aschlo Keizer Arnulf van Corinthe, die 890 te Geulle slag levert tegen de Noormannen en hen totaal versloeg bij Leuven in 891.

Dat maakt drie keizers en één koning die te Halle-

Elsloo op Belgisch-Nederlands grondgebied gewoond of ten minste verbleven hebben.

Men kan concluderen: de opgedoken stenen te Elsloo zijn de grondvesten van het oudste en grootste kasteel van de Maaskant, gehucht Halle, parochie Kotem, gemeente Boorsele. Het hoorde toe aan de Roomse Keizers van Duitsland die er in de IXde eeuw woonden of tijdelijk verbleven. De Noormannen verwoestten van daaruit de gehele streek. Na hun vertrek ging het naar de vroegere eigenaars terug en kwam later in bezit der Heren van Elsloo, terwijl de hofkapel tot enige jaren voor 1459 als parochiekerk diende. Toen zijn, bij hoge watervloed, slot, kerk en wellicht ook de pastorie „eweche gedreven“. Enige stenen bleven echter en die hebben we gezien.

De Heren van Elsloo

Nu komen we vanzelf aan de bewoners van het slot na het vertrek der Noren.

In het jaar 1002 was te Halle Elsloo Koning Hendrik II. Deze koning was gekozen uit een Ottoose familie. Twee maanden na zijn kroning, 7 juni 1002, reisde Hendrik II van Paderborn over Duisburg naar Nijmegen, vandaar verder naar Utrecht. Op 3 september verbleef hij te Elsloo aan de Maas, 8 september was hij te Aken, waar hij op de troon van Karel de Grote werd geheven. In 1125 vinden wij als heer van Elsloo, Arnold van Elsloo. Hij treedt op als getuige in 'n charter van Keizer Hendrik V, bevestigend de schenking van twee allodiale goederen aan de abdij van St. Jacob te Luik door een adellijke dame Gerda. In 1140 is als heer genoemd Thiebald van Elsloo, deze zegelt de brieven van Adelbert, bisschop van Luik, ten bewijze van de overdracht van het klooster van de Kerkraadse Augustijnen te Mariënthal.

In 1176 was er een Arnold van Elsloo. Hij bevond zich onder de vazallen van de aartsbisschop Philippus van Keulen en was getuige in brieven van de voormelde bisschop.

1202 vinden we vermeld twee heren van Elsloo. Het zijn Arnold en zijn broer Herman; zij zegelden samen de brieven, waarin Hendrik III van Limburg aan de kerk van Rolduc het allodiale goed schonk, dat gelegen was tussen het „Speholz-bos” en de weg van Aken naar Keulen.

1204 was Herman van Elsloo een der heren die tussen-beide kwamen bij het vredesverdrag gesloten tussen Lodewijk graaf van Looz, en de bisschop van Utrecht. In 1206 was het weer Arnold van Elsloo die tot de grote vazallen behoorde die het vredesverdrag zegelden tussen Lodewijk graaf van Looz en Hendrik

hertog van Brabant. In 1212 was het weer Herman, leenman van graaf Lodewijk van Looz, die getuige was bij de akte waardoor Lodewijk aan Renold van Diest de proosdij van Webbehorn gaf.

1213 was het weer Herman van Elsloo die de stichtings-akte zegelde van de abdij van Herchenrode voor leengoed Eygenbilsen tegen de tienden van Corswaren. Van 1215 tot 1217 treffen we andermaal Arnold van Elsloo aan als getuige, waarbij Hendrik graaf van Limburg de hoven van „Mechels en Uphoven” overdroeg aan het hospitaal van St. Jean de Jeruzalem. Arnold verkocht aan het klooster van Herchenrode het patronaat van de kerk van Ottheën en de tienden van die plaats, goederen die hij in leen had gehouden van de graaf van Hochstade. Herman trad weer op de voorgrond in 1218 in de brieven van Adolf graaf van Berg, waardoor deze aan de ridders van de Teutoonse orde zijn hoeve te Dieteren schonk. Ook is Herman bekend als kruisvaarder; hij streed in 1218 bij het beleg van Damiate, een stad in Egypte, die in het volgend jaar door medehulp der burgers van Haarlem werd ingenomen. Tot 1222 treffen we Herman nog aan in verschillende stukken. Zo stelde hij zich met anderen garant voor graaf Walram van Luxemburg, in het vredesverdrag dat deze in augustus 1220 sloot met Engelbert, bisschop van Keulen. Herman liet in handen van Thievrie, heer van Heinsberg, een deel van de tienden van Steijn, in ruil voor de prebenden van de abdij van Herchenrode. Als laatste trad hij nog op als getuige waarbij Walram, hertog van Limburg aan het klooster van de Norbertijnen te Heinsberg het patronaat van de kerk van Hõngen bij Sittard gaf. Hier verdwijnt een der nobelste ridders uit de geschiedenis van Elsloo.

(De tienden waren in de 12e eeuw in het bezit van de heren van Elsloo en omvatten een tiende van de veldvruchten en veeteelt. Patronaatsrecht: de heren hadden het recht om iemand voor te dragen voor het ambt van pastoor.) We hebben dus kennis gemaakt met de eerste heren

van Elsloo. We zullen verder zien wie er nog meer Elsloo in het bezit heeft gehad.

In 1231 is er nog een vrouw Lutgarde te Elsloo, Thierry I Sire d'Hauffalize. (Publ. 189). Zij was een zuster van Arnold van Elsloo en had 2 zonen, Arnold en Boudewijn. Vanaf 1248 vinden we Arnold van Elsloo. Als een ridder gaf hij in leen op 21 april aan ridder Willem van Hamel de proosdij en justitie van die plaats. In 1248 had hij in leen gegeven aan Hendrik van Hamel drie „bonniers” land gelegen te Helta. Hendrik verkocht die aan de abdij van Borcette; in een brief van mei 1249 werd deze koop bevestigd. In 1250 werd heer Arnold vermeld als leenman van Thiery, heer van Valkenburg, waarbij deze heer aan de abdij van Villers een terrein schonk in het dorp Geleen met diverse vrijheden.

In 1262 komt er ook nog een Alexander van Elsloo voor die kanunnik was te Keulen. Dan zien we hem nog eens als getuige bij de verkoop van een huis te Keulen door de kanunnik Walram van Stanheim. In 1270 zijn het weer Arnold en Alexander van Elsloo, twee kanunniken die deel uitmaakten van de geestelijkheid van Keulen. Arnold komt nog voor in een charter van de kerk van Onze Lieve Vrouw van de Trappen te Keulen.

Zijn dochter was getrouwd met Wenemar van Gemmenich (Publ. 323).

In 1296 is er voor het eerst sprake van Goswin van Born. De oudste dochter van Arnold van Elsloo, Margaretha was gehuwd met Otto van Born. In 1302 treedt hij op als Goswin van Elsloo.

Na zijn dood omstreeks 1329 volgde zijn zoon Otto, heer van Born en Elsloo, hem op. Deze was gehuwd met Catharine Johanna van Wildenberg. Zijn gelijknamige zoon trouwde met Johanna, dochter van Werner van Pallandt, heer van Breidenbend, en Ros. de Merode, welk huwelijk kinderloos bleef. Op 10 december verklaart Otto heer van Elsloo en Born en Catharina van Wildenberg, dochter van Philip V van Reifferscheid, en Jeanne d'La Marck, van de

graaf Willem van Gulick tot manleen te houden: de voorburg van het burgslot in het dorp Elsloo, 't huis „Warden” in 't dorp Peer, en de dorpen Groten Breugel en Erpikom. Hier wordt weer het verzonken kasteel vernoemd, en men kan tevens vaststellen dat grote gebieden, thans op Belgisch gebied gelegen, hun toebehoorden. De oorkonde luidt: dat vorbuge van unser burcht zu Elsloo, in dat dorp aldaar zo, weit it uns soe behurt, boven en onder: dat huis der waardin, dat dorp so Brugele, dat dorp Espikum ind gerechten boven en laag, in leen houdt van Willem graaf van Gulick, zonder Boichhoeltz dat men van grave van Loene tot leen heeft, en allen zullen weten, dat wir Otto voorgenoemd en onze erven dat goed voorgenoemd zullen houden, en hebben van deme graven van Gulche, so hebben wij Otto heer van Elsloo voorgenoemd onze eigen segel an desen brief gehangen, met den segele uns elichen wifs (vrouw) vrouwen Katharina vurgenand. Gescheid und gegeben zu Brugen in den jare uns heren Dusent drie hundert 29, des sondays na St. Nicolaasdage. Zijn zegel heeft tot omschrift „S. Oistonis de Borne de Elslo et Wildenberg”.

In 1322 heeft men weer Otto van Elsloo en zijn echtgenote Catharine van Wildenberg in verschillende transacties zo als het toekennen aan de stad Hildesheim een rente van 100 mark voor een kapitaal van 1000 m. verpand aan de hertog Willem van Gulick.

1335 zien we Otto en zijn echtgenote Katharina verkopen aan de hertog van Julich het kasteel en de domeinen van Wildenberg, Hildesheim en Ambele aan de Moesel, alsook al hun rechten op de nalatenschappen van Irmengard van Blankenheim en van Jeanne van Wildenberg. Catharine van Wildenberg huwt na de dood van Otto (1348) weer met Reinout van Schoonhoven, eerste kanunnik van de St. Servaas te Maastricht, later heer van Schoonvorst, Monschar, Sichen en St. Agatha Rode. Een der acht kinderen uit dit huwelijk was Conrad I met Catharina d'Argenrau. Deze

erfde van zijn stiefbroer Otto of Oysch in 1374 Elsloo. Verderop zien we dat Elsloo weer in het bezit komt van het geslacht der schoonvorsten.

Otto van Elsloo heeft veel van zijn bezittingen verkocht. Geldnood van Otto was voor de heer van Bochholt (B.) een aanleiding om zijn bezit uit te breiden. Op 21 mei 1361 erkent de heer van Bochholt dat hij voor 3000 gouden schilden een rente van 300 schilden heeft verkocht op kasteel, dorp en heerlijkheid Elsloo, op de dorpen en heerlijkheden van Bicht en Catsop, en op al de dorpen die hij bezit. Waarschijnlijk was deze lening slechts een bedekte verkoop, want op 7 oktober 1361 oorkondt Otto, dat de heerlijkheden Bijcht en Catsop na zijn dood zullen overgaan op zijn halfbroers, zonen van Renier van Schoonvorst, behoudens het vruchtgebruik van zijn vrouw Joanna te Breugel en Kessenich. Vele goederen der familie Born-Elsloo zouden naar de Schoonvorsten gaan, doch niet Boichholt. Het geslacht Born-Elsloo had in het tegenwoordige Belgisch Limburg een uitgestrekt terrein (domein), te weten Grote Breugel, Erpikom, Kessenich en Boichholt. Zij vormden min of meer een gesloten geheel.

Renier van Schoonvorst huwde voor de tweede keer met de weduwe van Engelbert de La Marck, en van Wouter van Bincken. Dat verwekte de toorn zijner kinderen. Hij streed in het Brabantse leger te Batswilder in 1371 en werd op de vlucht gedreven en door de inwoners van Maastricht mishandeld. Na zoveel tegenspoed verliet hij zijn land en zijn echtgenote en ging sterven op het eiland Rhodos voor 1374. Conrad I van Schoonvorst, die Elsloo geërfd had van zijn halfbroer Otto von Born, ontving in 1399 Elsloo in leen; tot die tijd was hij „virobilis temporalis”. Zijn oudste zoon Willem stierf jong, zodat Conrad II opvolgde. Deze huwde in 1400 met Johanna de Thine van Olshoven, ontving Elsloo in leen in 1452, terwijl hij verder nog in het bezit had: Sittard, St. Agatharode, Cranendonk, Diepenbeek en Eindhoven. Conrad I werd

tijdens zijn vele bezoeken aan Leuven door twee inwoners dezer stad vermoord, Hendrik en Wouter Evelige, die wraak wilden nemen voor het onrecht dat de heer van Elsloo hen zou hebben aangedaan. Toen zij te weten waren gekomen, dat deze logeerde bij Jan van Uffelen, drongen zij in de nacht van 7 maart 1403 het huis binnen, vergezeld van enige handlangers en vermoordden Conrad I in zijn bed. De daders ontkwamen. Slechts één van hen werd opgespoord en terechtgesteld.

Uit deze moord ontstond een langdurige ruzie tussen Conrad's ouders en hun bondgenoten, die van de burgers van Leuven genoegdoening eisten en besloten tenslotte de stad te vuur en te zwaard te verwoesten. Zij brachten te Zichem een grote troepenmacht tesamen en Leuven zou zijn aangevallen, als de stad niet aan zijn staten had bewezen dat zij alles in het werk had gesteld om de moord op Conrad te wreken. Conrad II had zelf munten geslagen; op de voorzijde stond: „Conr. de Sonvorst”, op de keerzijde: „nov. D-Elloe”. (v.d. Chijs 1862).

De tweede dochter van Conrad II, Maria van Schoonvorst, erfde van haar zuster: Cranendonk, Eindhoven, Diepenbeek en Elsloo. De eerste twee werden in 1460 verkocht. Deze Maria was gehuwd met Jan I van Gaveren. Door dit huwelijk kwam Elsloo in het bezit van de Gaveren. Maria en J. van Gaveren hadden één zoon Adriaan I. Deze huwde met Catherina Spaighien, gestorven vóór 1557. Adriaan II van Elsloo huwde met Mechtilde Huyn van Amstenrade, welk huwelijk gesloten werd op 13 oktober 1500 ten overstaan van notaris Mathias Noetstock „In den gulden leeuwe aan den Vrijthof” (Publ. 15 — p. 29). Conrad van Gaver kocht in 1560 de heerlijkheid Geul, „met de hoge, lage en middele justitie zoo hoog en breed en verre die heerlijkheid is uitstreckende”.

Conrad van Gavere stierf in 1566. Jan van Gavere, gehuwd met Anne de Karchies dame de Bellignies, werd heer van Elsloo en Diepenbeek, Jan's jongere broer Nicolaas van Gavere, heer van Elsloo,

Peer en Geulle; ongeveer 10 jaar bleef deze in het bezit van de geërfde goederen. Na zijn dood omstreeks 1589 gingen ze over op zijn weduwe Henrica van Renesse, die in 1590 kinderloos stierf.

Nicolaas van Gaveren is begraven op het koor van de oude kerk. Zijn grafsteen staat in de muur van de kapel die nu nog boven de grafkelder op het kerkhof staat.

We zijn nu aan de dood gekomen van Nicolaas van Gaveren. Erfgenaam werd de jongste zoon van Conrad III, genaamd Conrad IV. Deze was kanunnik en proost te Luik.

Op 24 november 1598 vermaakte hij alle goederen aan Charles van Gaveren, graaf van Frësin en Peer, met wie Elsloo overging in handen van een volgende dynastie; het huis de Gavere Frësin.

Charles van Gaveren huwde met Françoise de Renty; vrouwe van Rixenaart enz. Hun oudste zoon Pierre Ernest, gehuwd met Catharine de La Marck, erfde. Daar deze alleen dochters had, gingen de bezittingen gedeeltelijk over op zijn neef Charles of Carlos graaf van Peer enz. De heerlijkheid Elsloo kwam aan Dominik François de Gaveren, graaf van Frësin. Zijn dochter Olimpe Thérèse de Gaveren huwde in 1638 met Nicolaas de Valingen. Door dit huwelijk ging de heerlijkheid Elsloo voor de zoveelste maal over op een ander geslacht, dat ook het kasteel betrok. Tot aan de Franse tijd bleef Elsloo in het bezit van de graven d'Arberg de Vallingen; Ade St. Empire baron de Elsloo, was de achter-achter-kleinzoon van Olimphia Thérèse en was de laatste van zijn ras. Hij stierf 1814.

Nadat de laatste d'Arberg was overleden, volgde op 24 maart 1818 een verkoop van de heerlijkheid. Kopers waren graaf Charles Emiel de Geloës en zijn vrouw Antoinette de Borchgrave d'Altena. Het was hun dochter Isaure A.V. gravin de Geloës die op 17 juni 1852 huwde met Charles, H.M. markies de Grimaldie der prinsen van Monaco.

De heerlijkheid Elsloo was groot 338 hectare, 48 are, had een waarde aan pacht en rente van 13,440

Hollandse guldens. Later werd het weer verkocht aan de familie Jurgens uit Oss.

In 1899 werd het landgoed een familie-n.v. genaamd „N.V. Theodora”.

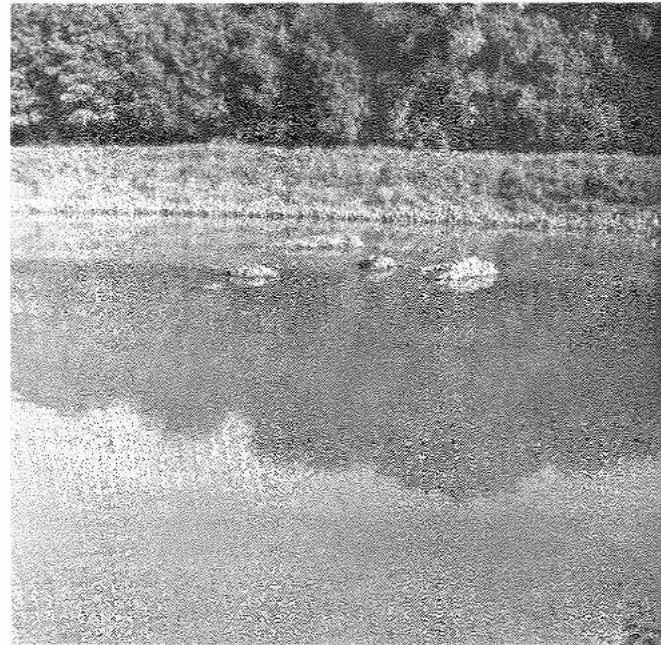
In 1959 werd het landgoed, nog 168 hectare groot, gekocht door de gemeente Elsloo voor ruim 1 miljoen gulden.

Het verzonken kasteel

Nu we de heren van Elsloo hebben besproken, moeten we weer terug in de geschiedenis om de lezer te laten kennis nemen van de wederwaardigheden die de Elslonaren in de loop der eeuwen moesten beleven. We gaan weer terug naar de Maaslopen, en de Maas is van het grootste belang voor de geschiedenis. De Maas heeft door een voortdurend opschuivende beweging der rivierbedding aan de rand van het Kempische plateau de vruchtbare Maasvallei gegraven. De verplaatsing van de stroom gebeurde waarschijnlijk over een tijdvak van 100.000 jaren. Gemiddeld is de Maas 10 cm per jaar opgeschoven. Thans is die beweging gestopt door het indijken van de rivier.

Wij weten dat de Maas vanaf Maastricht een andere loop had dan tegenwoordig en achter Rekheim en Kootheim stroomde met verschillende zij-armen. Bij hoog water omstreeks 1415 nam de Maas weer een andere loop en werden de dorpen Ijikhoven, Boorseim en Cothem van de Geul gescheiden en bij het graafschap Recheim gevoegd. Kerk en kasteel van Elsloo met het oude dorp zijn ook om die tijd door de Maas weggespoeld. De heer B. Claessens publiceerde op 24 december 1941 een bijdrage over het „verzonken kasteel” van het Rouvenne. Oude mensen van Maaseik hebben allen in hun jeugd horen vertellen dat in het Rouvenne een kasteel verzonken is, dat de tinnen der torens vanuit de diepte van de zwarte poel in de kerstnacht naar boven komen en dat men uit het water treurige klanken en hulpkreten hoort opstijgen. Dit is de straf opgelopen en uitgeboet door een goddeloze ridder, die in de naburige kapel de abt vermoordde, terwijl deze met een paar monniken de metten van Kerstmis zong.

Het verzonken kasteel is geen legende maar historische werkelijkheid. Eeuwenlang onder het waterpeil der rivier verborgen, zijn de grondvesten ervan bij laag water aan de oppervlakte verschenen. In 1947 kwamen enkele punten boven water. Bij de zeer lage waterstand van de zomer van 1972 verscheen tot grote verbazing van de bewoners van Kotem en Elsloo een twintigtal punten boven water. De grote en zware resten, zoals het voorste blok, is waarschijnlijk een der zware torens geweest. Er middenin bevindt zich een vierkante put van 80 bij 80 cm. bij meting meer dan 3m diep. Als men hier een

Resten van het in de Maas verzonken kasteel, zoals het in droge zomers te zien is.

onderzoek kon doen, bij drooglegging van de ruïne, zouden waardevolle gegevens verkregen kunnen worden.

Uit de gegevens die verstrekt zijn over het verzonken kasteel, zou men mogen veronderstellen, dat het nog een tijdlang bewoond is geweest. In een der registers vinden wij: „Na 1570 was het kasteel onbewoond gebleven, door de verarming der bevolking, onder de gesel van een schier eindeloze oorlog waren de batwerken van de Maas verwaarloosd.

Toen omstreeks het jaar 1640 graaf Nicolaas d'Arberg de Valengin, gehuwd met de erfdochter van Elsloo, Olympia de Gavre Fresis, zich te Elsloo vestigde, vond hij het oude kasteel grotendeels door de Maas weggespoeld. Hij richtte toen het panhuis op de Slak tot herenwoning in. De thans nog bestaande nevengebouwen dragen nog de naam het kasteel”.

1655. Op 8 augustus werd door richtsbode Anth. Roch, namens de heer afgekondigd dat het verboden was vruchten te plukken in veld of boomgaarden, op straffe van een boete van 20 goudgulden, of met een straffe aan de schandpaal. Hier is sprake van aan de kaak stellen. Zou daar de naam „Aan de Kaak” van kunnen afstammen?

De veranderende Maaslopen

Oorspronkelijk stroomde de Maas vanaf Itteren, bijna lijnrecht langs Reckheim, welk stadje op de linker-oever bleef, tot tegenover Mechelen, tussen Elsloo en Stein, waar ze nu nog haar oude bedding heeft bewaard. Het bed der tegenwoordige Maas vormde toen, tussen deze twee punten, de rivier de Geul die beneden Elsloo in de Maas viel. Deze twee rivieren vormden also een schiereiland, waarop de dorpen Herberich, Uckhoven, Boorseme en Cothem gelegen waren.

Aan de ingang van dit schiereiland bevond zich het dorpje Herberich, waar in 922 Giselbrecht, Hertog van Lotharingen, door Karel de Eenvoudige, Koning van Frankrijk, in een vesting Hariburgum genoemd, belegerd werd.

Een bewijs dat de parochie Uikhoven op de rechter Maasoever gelegen heeft, vinden wij hierin, dat zij in 1340 deel uitmaakte van de parochie Geulle en dat zij in 1558 behoorde tot het dekenaat Susteren, beide rechteroever, terwijl al de omliggende dorpen onder Maeseyck stonden.

De Maas heeft ongeveer in de XIVde eeuw de bedding van de Geul genomen.

Het gehucht de Weert, achter Groot-Meers, lag tot in de vorige eeuw op een eiland, door twee takken van de Maas, waarvan de ene wellicht nog het bed van de oude Geul was, gevormd. Tot in de vorige eeuw behoorde de landhoeve op dit eiland gelegen tot de parochie Mechelen (België). Wanneer men de loop der Maas in vroegere eeuwen hier te plaatsen aanneemt, zoals hij nu is, kan men onmogelijk begrijpen, waarom en hoe de Noormannen

te Elsloo in 881 een bevestigd kamp vormden. De natuur van het bergachtig terrein liet zulks niet toe. Maar weet men dat destijds de Maas en de Geul daar de achterhoek van bovengemeld schiereiland vormden, dan werd de Weert voor hen een strategisch punt van groot belang.

De Maas heeft te Elsloo te allen tijde aan de rechteroever veel kwaad gedaan. In 1459 moest er een nieuwe kerk gebouwd worden op de berg, omdat de oude, die aan de Maas lag, tegelijk met het kasteel was weggespoeld. (Publ. du Limbourg 1870, pag. 18). In 1649 werd een schriftelijk akkoord aangegaan tussen de Heren van Stein en Elsloo ter bedijking van de rechter Maasoever.

Vu le danger qui s'est reconnu, que par la force et la rapidité du cours de la Meuse la digue, estant au pied de la montagne de Scharenberg, pourrait bref s'ouvrir et percer et causer par ce moyen la ruine entiere du chateau de Stein, et de la plus grande partie des terres d'icelle.

Ook het gehucht Maasband, of Maasbambd (van beemd) moet oudtijds aan de linker Maasoever, of althans op een eiland gelegen hebben; want sedert het begin van deze eeuw werd het eerst kerkelijk en gemeentelijk met Stein verenigd; voorheen behoorde het half tot de bank van Eijsden en voor de andere helft tot de heerlijkheid Leudt.

Een verandering in haar loop heeft de Maas gekregen tussen de dorpen Obbicht en Stokhem. In de middeleeuwen vloeide de Maas langs het stadje Stokhem, en bespoelde de voet van de burcht van die naam; zulks bewijzen de Cronieken van onze streken ten overvloede. Maar langzamerhand heeft zij haar loop meer rechts genomen en een bocht gevormd in de richting van Obbicht.

Weinige jaren voor 1673 spoelde de Maas het gehele dorp Obbicht weg, zodat de inwoners hun kerk, hun

kerkhof en hun woningen moesten verleggen naar het gehucht Overbroek (nu Obbicht). Sedert die tijd verdeelde zich daar de stroom in twee takken en omsloot het voormalig dorp in een eiland. De hoofdstroming bleef tot omtrent het einde der vorige eeuw langs Stokhem en Dilsen vloeien, toen zij zich verplaatste en langs 't nieuwe Obbicht haar koers nam. Sedertdien is de Oude Maas bij Stokhem en Dilsen niets meer dan een stilstaand water of een sloot vol waterlelies, wier en rietgras. Tengevolge van deze verandering in het stroomgebied kwam het gehucht De Boeyen op de linkerzijde van de Maas te liggen. Op die wijze wordt duidelijk waarom dit gehucht tot aan de scheiding van Limburg (1839) tot de parochie Grevenbicht behoorde. Thans behoort het tot Dilsen en Stokhem.

DE OUDE MAASLOOP

De grootte van de burcht die door de Maas is weggedreven, is beschreven in het „leenregister van Gulik" in 1399: Copie des reliefs de ano 1329 et 1399 van notaris Johannes Isenbrocher. In 1626 werd de dijk gemaakt die nu achter de Halle loopt. In de zomer van 1553 had Herman van Bronchorst, heer van Stein, een „batt" opgeworpen op de Lindendries ten westen van zijn kasteel. De oost-west lopende Schaerenstraete, die de grens vormt tussen Elsloo en Stein, daalde vroeger in een hoefijzer-vormige bocht de helling af, en zette zich voort in de richting van de Lindendries. Het complex bij de hoefijzer-vormige afdaling heette Scharent.

In 1630 werd het watergevaar voor Stein weer pricair. Max. van Bronchorst liet de 5de februari van dat jaar

een akte van protest, ondertekend door Gulielmus Meijers Starren, pastoor en notaris, aan de heer van Elsloo betekenen. Het was een klacht over de grote schade welke de heer van Stein leed door de sterke drift van de Maas. De heer van Elsloo noemde als oorzaak de door de heer van Reckheim aan de overzijde bij Cothem opgeworpen dijk.

Stein en Reckheim waren Loonse lenen en daarom had Stein niet met Elsloo geprotesteerd tegen het opwerpen van deze dijk. De heer van Elsloo stond Bronckhorst onder voorbehoud van rechten het leggen van batten toe.

De Maas bleef de grote belager van de grond-eigenaren op de rechter oever. Op 7 januari 1718 antwoordde graaf d'Arberg vanuit Luik zijn rentmeester Huberti te Elsloo, dat hij om de grote kosten van een nieuwe dijk er in berustte dat de Maas steeds verder drong in de richting van de Sinte, een gedeelte van de Maasbeemden onder Elsloo. Ter bescherming van zijn herenhuis liet hij de Schans, een gemeentelijke schuilkelder voor de Elslonaren in oorlogstijd, gebouwd omstreeks 1650, slopen en van de vrijgekomen materialen een bat bouwen voor zijn herenhuis. De Schans, een natuurlijke verdedigingslinie van de heerlijkheid, lag aan de voet van de Maasberg. In 1649 verordende de heer, dat daarin behoorlijke slagbomen moesten worden aangebracht en de node-loze wegen en graven moesten worden opgegraven.

Bij het graven van het Juliana-kanaal kwam nog een gedeelte van de Schans aan het licht. Zij was zeer sterk en solide gemaakt. In 1727 begon men voor het kasteel te vrezen en werd een dijk gelegd dwars over het hooiland. Zij had een lengte van 1500 pas en was aan de voet 50 voet breed. In 1772 gewaagt men van een verzakking in de

Scharberg op 14 maart; weer kreeg de Maas een kans om verder naar het oosten op te dringen.

Na de doorbraak van de Maas is waarschijnlijk een gedeelte van het oude slot of kasteel overgebleven, dat nog bewoonbaar was. De kroniek van Peter Treckpoel, geboren te Beek, die in deze tijd geleefd heeft, o.a. te Bilzen waar hij rector der Sepulchrienen is geweest, verhaalt in het jaar 1459 de wijding van een nieuwe kerk te Elsloo, en voegt erbij: „ende die alde kyrke die plagt te staan, er dese nieuwe kyrck getymert waert, die stond by der borch, mer die Mase hadde sy bynae al te zamen ewech gedreven”. Volgens Treckpoel, die toen pastoor te Beek was, is er na de overstroming door de Maas een nieuwe kerk gebouwd op de Berg, die op 9 oktober 1459 werd ingezegend. Ter herinnering aan deze kerkwijding had vroeger de grote kermis te Elsloo plaats op de zondag voorafgaande aan St. Dionysius-dag. De kerk van 1459 stond dwars voor de tegenwoordige St. Augustinus-kerk van 1849. In 1588 was de kerk, die 14³/₄ m lang en 7³/₄ m breed was, zo bouwvallig geworden, dat „den dienst Godts niet wordt gedaen noch en can gedaen worden”. Op 't priesterkoor was de grafkelder van Nic. van Gaveren. De heren van Elsloo, die gewoonlijk ergens anders verbleven dan te Elsloo, hebben na de overstromingsramp waarschijnlijk de voorburch nog bewoonbaar gemaakt en daar enige tijd verbleven. De Maas had toen haar vaste rivierbedding nog niet gevonden. Dit is pas later gebeurd, toen men de Maas ging indijken. In het jaar 1491 lezen we in de kroniek van Maastricht, „begon het te vriezen voor kerstmis en sneeuwde vanaf St. Stevensdag, en vror daarop zodat de Maas toevroor, dat men daarover voer met wagen en reed, dat duurde tot Lichtmis. In de lichtdagen brak het ijs op en was het zeer groot water dat beneden Maastricht al te groote schade doet ende molen te Ukhoven dreef weg”. Ook te Geulle dreven huizen weg, er had weer een verschuiving van de Maas plaats gehad.

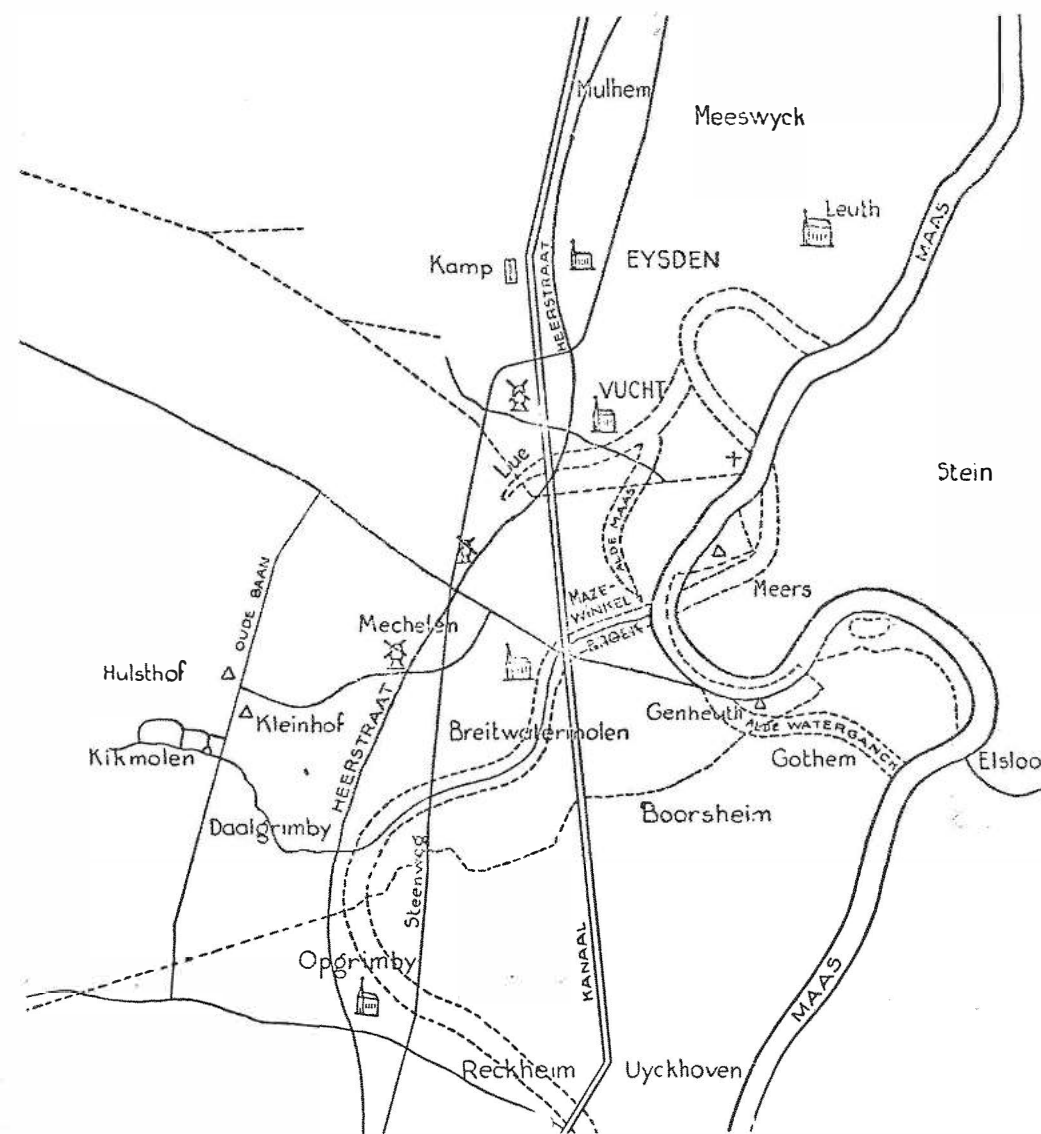
Zo heeft het bijna twee eeuwen geduurd voordat de Maas haar vaste rivierbedding van tegenwoordig had

gevonden. Het was niet genoeg dat de arme inwoners door het water geplaagd werden, ook kreeg men nog vreemd soldatenvolk op het dak, zoals ons verhaal verder laat zien.

Naar de kroniek van Peter Treckpoel; Publ. de Limb. VII:

In 't jaar 1473 op 's Herenhemelvaart-avond kwamen de hertogen van Bourgondië en Karel van Brabant voor Maastricht liggen en verbleven er 14 dagen met veel wapenvolk, heirwagens en ander geschut. De 9e juni trok een gedeelte van zyn volk weg van Maastricht, en kwam te liggen in de kerspel van Geulle op ter Mase, op ten berg achter een dorpken geheiten Husschenberg, en sloegen daarop menige tent of paviloen, ende daar makden sy ein groet perk van den heirwagen, inde van den bussen (kanonnen) als ein groete straat. Op den Donderdag avond des anderen daags doe kwam hertog Karel ouch daar in sein perk of tent, inde doe kwam menich krygsman te pert met hem. Ende daar bleef hy liggen tot saterdags daarna, des smorges vroeg toog hy van den Husschenberg eweg achter Katsop naar die heide in (Graatheide) al tot Montvoort by Ruremunde, ende daar lag hy sich neder achter St. Joost, dat klooster van den Begarden. In 't jaar 1474 keerden zy in Juli terug.

In de jaren 1473 en 1474 kwam de felle en euvelmachtige hertog van Bourgondië, Karel de Stoute en legde zijn troepen te Meerssen en omtrek in kwartier. Hij deed in juli zijn paviljoen oprichten op den Hyschenberg, in 't bos genaamd „Horst”, te zelfder plaats waar hij ook het jaar te voren had gekampeerd. Zijn troepen lagen rondom Maastricht, te Haren, Itteren, Bunde, Meerssen, Elsloo, Stein, Urmond. Een tijdgenoot verhaalt: Zij namen alles wat zij konden krijgen en dreven jammer over de arme huisluiden, die ze sloegen, staken en uitschudden. Zij braken de kerken open en haalden er de spijs en drank uit die er door de boeren verborgen waren. Kort daarop nam hij zijn verblijf

De oude Maaslopen.

tussen Haesdal en Raar, waar veel tenten werden opgeslagen, en een groot park werd aangelegd.

Men kan heden nog waarnemen waar het kamp in

de Horst is geweest. De vestingwallen (opgeworpen grond) hebben een stijging van 8 m en zijn omgeven door een droge sloot van ongeveer 6 m breed. Deze droge sloot is in de Horst nog te zien aan de boven-

Door de aanleg van het Julianakanaal verdween onder meer „de berg” links op de foto.

kant. Jammer dat men bezig is deze te vullen. In het midden van dit vierkant bevindt zich een kegelvormige hoogte; daarop stond misschien een legertent van de hertog. Het kamp, dat aanwezig was het hoofd naar Elsloo, bevindt zich bij de weg, toen genoemd Valkenburgerweg. Beneden de hoogte heette het Wijnkelder. Rond de omgeving van dit terrein bevonden zich andere vierkanten, minder groot en slecht onderhouden. Deze vierkanten lagen in en langs de weg die van Geulle naar de Rijksweg loopt. Enige jaren geleden waren deze vierkanten nog goed te zien, omdat ze ongeveer 1 meter hoger lagen dan de weg. Wanneer men over de nieuwe weg van Geulle naar Elsloo komt, kan men de Horst overzien; men kan dan nog heel goed de sporen van dit kamp waarnemen.

Op 20 maart 1458 kon Willem van Sombroff, heer van Reckheim, overgaan tot de verdeling van „nieuwerven” onder zijn onderdanen binnen Reckheim, Vuydickhoven, Borssem en Rothem. De croniek der landen van Overmaas en aangrenzende gewesten, door Habets toegeschreven aan Peter Treckpoel, maakt melding van een kerk en een burcht te Elsloo, „mer die Mase hadde sy bijna al te zamen ewech gedreven”. Opmerkelijk is het, dat de croniek daarvoor een tijd aangeeft, die samenvalt met de voormelde verdeling van „nieuwerven”.

Die kerk en burcht moeten eens beneden de Scharberg gelegen hebben. Voor de kerk beschikken we niet over gegevens, alleen verhaalt de overlevering dat ze aan de H. Maagd was toegewijd. De burcht moet wel een massaal gebouw geweest zijn, als deze burcht tenminste identiek is met die, beschreven in het leenregister van Gulick in 1399 en we hebben geen reden dat te veronderstellen. Daar is sprake van „das schloss zu Elsloo mit allen seinen muuren, turmen, portzen, graften, weyeren, vorgebouwen und mit allen anderen vestungen, die dazu gemacht, gebouwt, oder befestigt sein”, etc.

Men mag wel aannemen, dat de eigenaar van zulk een groot gebouw niet in gebreke is gebleven om maatregelen tegen de dreiging van de rivier te nemen en het resultaat kan ons slechts doen vermoeden, hoe onweerstaanbaar het geweld van de stroom geweest moet zijn.

In de zomer van 1553 had Herman van Bronckhorst, heer van Stein, een „bat” opgeworpen op de z.g. Lindedries ten westen van zijn kasteel. De bedoeling was wel niet directe bescherming van zijn kasteel, doch die van de goederen zijner onderdanen in een gedeelte van kleine Meers. Coenraad van Gavere, heer van Elsloo achtte zijn heerlijke rechten aangetast en een langdurige kwestie, waarvan de territoriale rechten ter plaatse het kernpunt vormden, volgde.

De Lindedries lag tussen het tegenwoordige gehucht Klein Meers en de Maas ten zuiden van de nog bestaande Kampstraat, welke laatste een overblijfsel is van de hierna te bespreken weg van Scharrend via Lindedries naar Klein Meers. In een uitvoerig schrijven aan Robrecht van Berghen, Bisschop van Luik, Hertog van Bouillon en Graaf van Hoorn, voerde de heer van Stein o.a. aan, „dat de selve stroom doe en de noch testijt opten boodem, en de gront vander Steensche heerlicheyt loopende, voertijts geheel Cours ende alzoe metter tyt vuyt zijn in myns vaders heerlichteyt geweeken ende innegebroken was”.

Terwijl deze kwestie nog hangende was, deed Willem van Bronckhorst op 14 oktober 1561 stappen om van Elsloo machtiging te verkrijgen tot het leggen van een tweede bat stroomopwaarts van de eerste, tussen deze en de weg, die van Scharrent afdaalde. We kunnen de zorgen van de Steinse heren begrijpen, als we in een later stuk van oktober 1561 lezen, „dat binnen middelen tijde de Maze inundatie of anderssins geschapen is in te breken, besunder ter plaetse daar die willige staat beneden aan Scharrentstraete, int scheijden van der voerse heerlicheijden van Stein ende

Elsloe, ende tusschen de voers. Willige ende d'eerste en de opperste battinge: in welke gevalle deselve battinge metten enderen, die tot zeer groeten kost gemaect sijn geweest, gescapen syn oyck affegewonnen te worden met een groot deele vander heerlicheyd des suppliants, geleyck in den naest lest verleden winter begonst is te geschieden, tot groote onsprekelycke ende inestimable schade ende prejuditie des suppliants ende van zynen ondersaten".

De oostwest verlopende Schaerenstraete tussen Elsloo en Stein vormde en vormt nog de grensscheiding tussen beide dorpen. Thans loopt ze dood op de steile Maasoevers, doch vroeger daalde ze in een hoefijzervormige bocht de minder steile helling af en zette zich voort in de richting van de Lindedries. Het kompleks bij de hoefijzervormige afdaling heette Scharrent. Deze situatie vindt men weergegeven op een kaart uit het jaar 1670 bewaard in het Rijksarchief te Maastricht.

Op 2 oktober 1649 verklaarde Maximiliaan baron de Merode, heer van Stein, dat hij vreesde, dat binnenkort voor de kracht en de snelheid van de stroom de dijk aan de voet van de Scharreberg zou breken en zijn kasteel van Stein en het grootste deel van zijn goederen totaal geruïneerd zouden worden. Hij vroeg Nicolaas D'Arberg, heer van Elsloo, vergunning op eigen kosten ter plaatse een bat te mogen leggen, om de „omstuimigheid" van de stroom te breken, wat de heer van Elsloo hem onder voorbehoud van alle heerlijke rechten toestond. Op 7 januari 1718 antwoordde Graaf D'Arberg vanuit Luik zijn rentmeester Hubertie te Elsloo, dat hij om de grote kosten van een nieuwe dijk te vermijden, er in berustte, dat de Maas steeds verder opdrong in de richting van de Sinte, een gedeelte van de Maasbeemden onder Elsloo. Noodgedwongen adviseerde hij de rivier ter plaatse vrije doortocht te laten, doch ter bescherming van zijn herenhuis De Schans, een gemeentelijke schuilkelder

voor de Elsloonaren in oorlogstijd, gebouwd omstreeks 1650, te slopen en van de vrijkomende materialen een bat te bouwen voor zijn herenhuis. In 1709-1720 zijn de zorgen voor de „dijkagieën" de heer van Elsloo blijkbaar over het hoofd gegroeid.

Verschillende doorbraken worden in die jaren gesignaleerd en de bewoners van Meers konden aan de op hen rustende lasten niet meer voldoen. In 1727 begon men zelfs voor het kasteel van Elsloo te vrezen en moest het gevaar van het zuiden en het westen bezworen worden door de aanleg van een dijk dwars door het hooiland. Deze had een lengte van 1500 pas en was aan de voet 50 voet breed. Het kostbare werk werd begonnen in maart 1727 en voltooid in november d.a.v. (Geulle protesteerde, vandaar de zegelafdruk van een oude schoutenzegel.)

14 maart 1772: weer een verzakking van de Scharberg, ten gevolge van het plotseling doorbreken van een geweldige in de helling opgestelpte watermassa. Er moet dus tussen Elsloo en Meers heel wat verdwenen en door de stroom meegenomen zijn.

Aan de noordkant van de tegenwoordige kerk van het dorp Elsloo, verdwenen door de verplaatsing van de Maasbedding en haar gevolgen een „steghe" en een tweetal eveneens noordwaarts lopende straten. De steeg, genaamd de „Bat-Steghe" lag aan de voet van de Scharberg, parallel aan de rivier, vanaf de brouwerij „het Panhuys", liggende op de Slakbeek, lagen er het „huys en de hoff", van een tiental met name genoemde inwoners (cijsregister 1563), alle stroomafwaarts langs de Maas. Het noordelijkst gelegen pand had „Dat Huys" of „Het Slot" tot naaste buurman.

Tussen de woningen lagen blijkens de in het cijsregister opgenomen begrenzingen vele onbebouwde percelen en kwamen er verschillende aan de achterkant niet op „De Straet". Dit kan geen andere geweest zijn dan die, waarvan voor de aanleg van het Julianakanaal nog een klein stuk over was als zijstraat van Op de Berg, vlak bij de aldaar geplaatste gemeente-

pomp. Het kleine restant liep dood op de zeer steile helling van de Scharberg. De dan nog geldende kadastrale kaart vertoonde nog een verlengstuk van dit restant, een zeer smal weggetje, dat evenwijdig aan de Maas de Scharberg-helling ter halve hoogte noordwaarts volgde.

We vermoeden, dat deze smalle weg zonder meer van

oude kaarten overgenomen is. De oorspronkelijke weg moet meer noordwaarts gelegen hebben. Hij komt voor op een kaart van de gemeente uit 1686 en loopt daar langs de bovenkant van de Scharberg naar het noorden tot bij Scharrent, waar hij aansloot op een weg naar Meers. Zodoende kwam de verbinding tot stand tussen Elsloo en het gehucht kleine Meers, dat gedeeltelijk,

Het ten gevolge van de aanleg van het Julianakanaal verdwenen gedeelte van Elsloo.

en Grote Meers, dat geheel tot de heerlijkheid Elsloo behoorde.

Een behoorlijke weg tussen de verschillende wijken moet er toch geweest zijn. Oostelijk van voornoemde „Straet” liep de Jodenstraat eveneens in noordelijke richting en bracht daar volgens de kaart van 1686 de communicatie tot stand met het noordelijker gelegen dorp Stein.

Ook van de Jodenstraat waaraan blijkens het cijs-register in 1563 nog verschillende inwoners (o.a. de pastoor) hun „Huys ende hoff” hadden liggen, was voor 1930 nog een klein stuk fragment over. Behalve de straat en die huizen verdwenen tot aan Scharrent nog meerdere eigendommen, die men via de Jodenstraat bereikte. Het St. Cathrijnenaltaar van Elsloo had er in 1613 nog een weide van half bunder, een driesken van drie grote roeden, een akker van een morgen en 35 kleine roeden en een weide „Op den Brull” vlak aan de Scharrenstraat ter grootte van 14 grote roeden, maar in 1711 waren die percelen „afgespoeld”. Ook van de Cathrijnenburch” is nadien geen sprake meer. Hetzelfde lot onderging het „Huys Bongaert” dat in 1613 nog een oppervlakte van vijf morgen en 48 kleine roeden had.

Hoeveel er van kleinere grondbezitters aan de Maas ten offer viel, valt natuurlijk niet te zeggen of te achterhalen.

Ook de kadastrale kaarten, die als grondslag dienden bij de onteigeningen voor het Julianakanaal, bewezen de onverzadigbare vraatzucht van de Maas. De Scharrestraat bleek sinds de laatste kadastrale opmetingen 19 meter ingekort te zijn en de percelen langs de Scharberg waren aanzienlijk kleiner dan de leggers vermeldten.

Na het afspoelen van de „Straet” en de Jodenstraat was er voor voertuigen geen behoorlijke verbinding meer tussen Elsloo en Meers, en Stein. Oostelijker was er nog wel de „Gemeyn Heerstraat”, de tegenwoordige Driekuilenweg over, doch die kon door haar excentrische ligging niet in de behoefte voldoen.

Daarom moest het gemeentebestuur van Elsloo er in 1833 toe overgaan om het in de richting Stein voerende voetpad, dat in oude bescheiden als de „Landweer” aangeduid wordt, tot karweg verbreed worden.

Het ontbreken van een behoorlijke verbindingsweg met Meers was voor de Napoleontische administratie aanleiding tot afscheiding van Meers van de gemeente Elsloo en toevoeging aan het beter bereikbare Stein. Laten we thans het gedeelte Scharrent en kleine Meers onder de loupe nemen. Daarover vinden we tal van gegevens in de uitgebreide briefwisseling over het recht van batten aldaar.

Een stuk uit 1553 getiteld „Feyten van den Heere van Elsloo tegen de Heere van Steyn”, heeft betrekking op de kwestie van de Lindedries en de jurisdictie op de weg aan de oostzijde van de rivier. In punt XXX wordt toegegeven, dat „die Maze dieselve straete dede keeren, hoewel nochthans deselve noch geheel recht is lopende”. Het betreft hier volgens punt V „die weeghe oft geme yne straete, comende van Scharrent aff tot Lindendries”. Daar ze volgens punt XXXI gelegen is „tussen Elsloe ter eene ende Cleynen marssch, oick jurisdictie van Elsloe ter andere zijden, zoe en connen de voirse, Heeren van Elsloe ende sijne ondersaten voirs de selve halve straete enigssins gederven, gelyk sij oicknoeyt gederfft en hebben”. Aan die straat lagen (punt XIII) „de molen vander Scharrent ende Neerwaarts zeker Cleyn Erffkens, die welcke zijn jurisdictie van Elsloo”.

Deze molen, de Scharmolen, was een watermolen op de „Roesjert”, een beek aan de voet van de Scharberg ten noorden van de Scharrestraat. Tussen de Scharberg en de Maas moet daar een flinke vrije ruimte gelegen hebben van slechts geringe helling, want bij contract van maart 1573 aanvaardt Giel Panhuys als opvolgend molenaar „Met huys ende hoff, schuer stellinghe, moeshoff, een kalverhoff, item noch een stuck ackerlants achter die schuer lanxt die beeck groot

In de oorlogsdagen van 1940 was de brug over het Julianakanaal vernield. Wilde men aan de overkant komen, dan werd men met de roeiboot over het kanaal gezet. Deze toestand heeft vele jaren geduurd.

synde omtrent twee en een halve morgen met noch eenen halve morgen lants opte Schelle", dat volgens de voorwaarden gemergeld en geploegd moest worden. Een stuk helling kan het niet geweest zijn, dan was ploegen uitgesloten. Bovendien moest er ruimte zijn voor een molenvijver. We mogen dus wel aannemen, dat de beek een flinke lengte gehad moet hebben, alvorens zich in de Maas te storten. Langs die beek moest Giel jaarlijks „sess goeder wassender wijen poten". De mulder mocht om zijn „gemaell rijden", maar dan moest er toch ook een behoorlijke rijweg zijn. De hiervoren aangegeven wegen maakten dit mogelijk, zowel in de richting Elsloo als naar Meers.

Hierboven kwam „De Schelle" ter sprake, ook een merkwaardig object uit het door de Maas opgeslokte deel van Elsloo. Aldaar hadden volgens punt XXIII van voornoemde „Feyten" de heren van Elsloo „over allen ouden tijden ende menschen gedenckenisse opter zelve rijvieren altijd gehadt hen vrij merkschip", dat elke Vrijdag naar Maastricht, Roermond, Stockem, Mazeyck, noch andere", aldaar mochten aanleggen. Kreeg een vreemd schip van de Elsloose heer ver of daar te ontladen, dan moest de gebruikelijke tol van „twee sooddeggers" betaald worden.

Ook voor „buitenwagens" was het verkeer op de weg tussen Scharrent en Lindendries niet vrij. Zij betaalden „weckgelt" voor „Eleck Peert een luycxe mijte". Dit „weckgelt" schonk de heer van Elsloo in 1534 als subsidie aan de plaatselijke schutterij, die het „Op cleynen kermis doch bij bernender kersen" voor drie jaar verpachtte.

Van de Scharrenmolen, die in 1576 door de Spanjaarden verwoest werd, werd de bijbehorende grond, „Landt Berck ende Wijer met der fontijnen", nog in 1613 verpacht ter grootte van drie bunder. Later verdween ook dit complex uit de pachtregisters. Over de vernielingen, die de Maas in de 17de eeuw en de 18de eeuw bij het gehucht Kleine Meers aanrichtte, vinden we gegevens in een deklaratie van zes

ouden van dagen van 5 mei 1727. Zij waren geboren en getogen in Kleine Meers onder Elsloo, vestigden zich later binnen Stein en legden daar op verzoek van Graaf D'Arberg van Elsloo voor de justitie hun verklaring af. Zij getuigden o.a. „Dat hun comperanten wel betekent is ende gedenckt, dat opte regte Dorpstraete van Cleene Meers Elsloo waarts vuytgaende buyten de situatie van den teghenwoordigen Dijck aan beyde sijdens de straete gelegen hebben diverse huysen en havens te weten" Ze noemen dan de bewoners van 21 huizen met name, andere blijven ongenoemd. De eerste 14 huizen lagen onder Elsloose jurisdictie. „De voerse huijzen waren sich wel vuytstreckende tot over den cours der tegenwoordighen Maeze tot in den Cothemer Weerdt", gelegen aan de overkant van de Maas.

De veronderstelling, dat het wegrestant tussen Kleine Meers en de Maas, in de volksmond genaamd de Kampstraat, een overblijfsel is van voornoemde „Regte Dorpstraete" menen we op grond van het vorenstaande verantwoord te achten.

„Het dorp Cleene Meers soe op Elslöer als deels Steyner jurisdictie" was volgens de getuigen „bij naer totaalijck door de Maese geruineerd. Honderden morgens vaste erven sijn afgedreven".

We komen thans tot het Maasgedeelte beneden Kleine Meers, en gaan weer uit van voormelde deklaratie van 1717. „Van de Meersener Dorpstraete naar het hooft aan de Koeweide, daar was gelegen Buyten Dycks huys en hof van Willem Vrancken wiens moeshoff was vuytschietende op de Koeweyde tegenover het onderste deel van de Cothemer Weerdt". Er is hier sprake van de Dorpstraat in het gehucht Groote Meers. Met het „Hooft" wordt bedoeld een gehucht van enkele huizen aan de overkant van de Maas, thans bekend als „Genheuth". Vanaf het huis Vrancken lagen langs de Maas in de richting Elsloo „Groote Grousgewassen, genaamd de Laecken", „voor dezelve eene groote batte met hout bewassen". Onder

het huis Vrancken lag: „een wey gewas genaamt de Dirgel, waarvoor gelegen was een gewas van Witshout", en „eene batt genaemt het Kreytvaemke".

„Over de Laecken en de Dirgel was affcomende, denwelcken met de voersc. Gronden en batten daar de Maese tot in de Koeweyde is afgenomen". Er werden nog meer afgespoelde percelen benoemd, terwijl de meeste getuigen ook nog een brokstuk van een oude afgespoelde dijk gekend hadden. Een koerswijziging van grotere omvang ontlenen we aan een tweetal oude kaarten, waarvan het jaartal 1651 draagt.

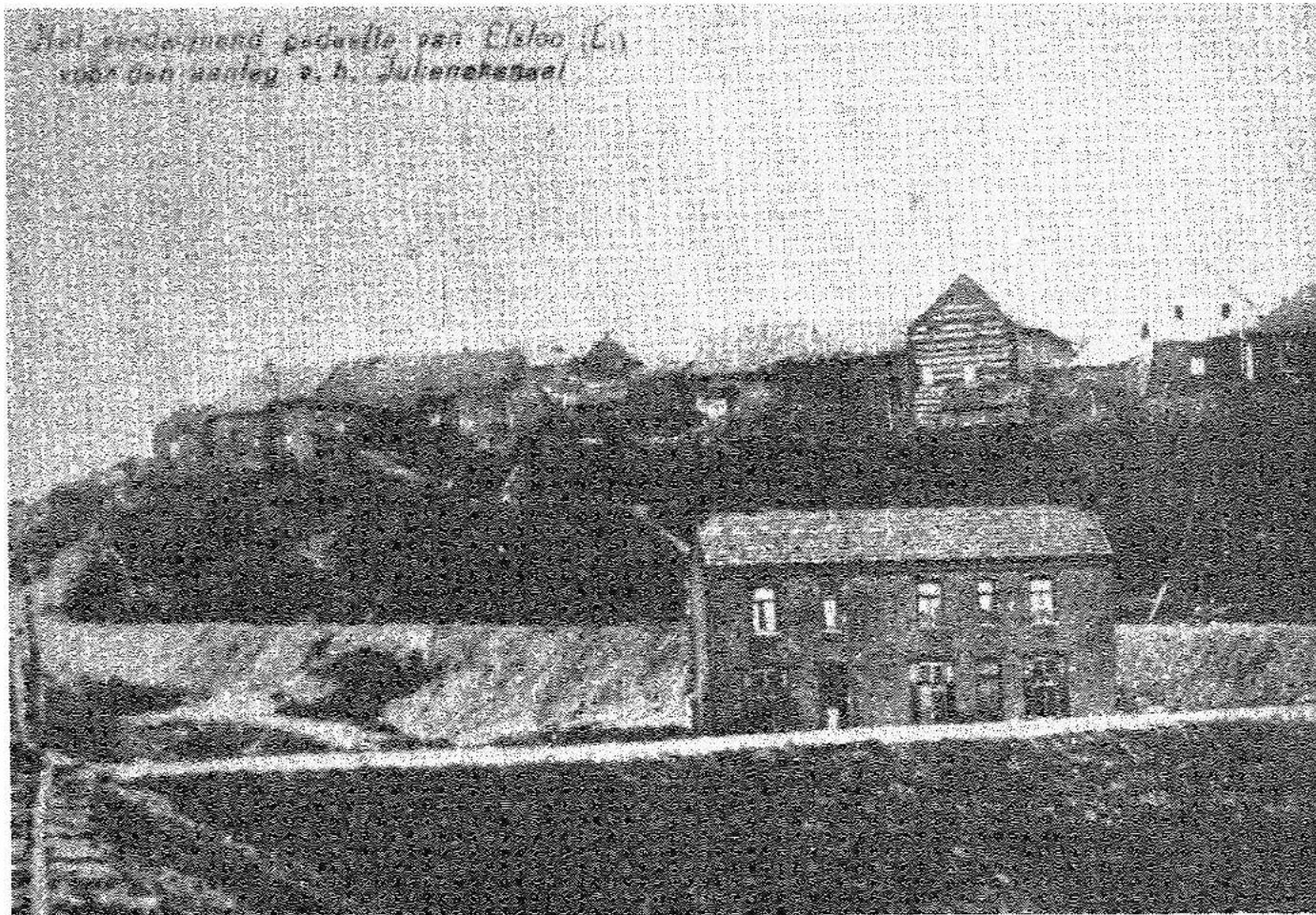
Bij het voetveer van Groote Meers, dus vlak bij de kom van dit gehucht, sloeg de Maas voor 1651 plotseling in een bijna rechte hoek naar het noorden om. Zij verliet nu die noordwaarts gerichte bedding en stroomde in het vervolg ongeveer een km verder westwaarts alvorens naar het noorden om te buigen. Grote gedeelten van de Elsloose terreinen, welke voordien op de linker Maasoever lagen, kwamen er door op de rechteroever te liggen. Daartussen lag volledig ingesloten de onder Mechelen ressorterende „Hof op de Weert", een enclave binnen Elslöos gebied. De naam „Kreytvaemken", is een typische herinnering aan de strijd tegen het water bij het tegenwoordige voetveer. Het Limburgse „Kreyten" (kwellen) en een kwelgeest noemt men een Kreytvaem of Kreytvaemke.

Ook de naam „Op 't Dyckske", die nog gegeven wordt aan een gedeelte van de grote straat in Meers en een daarop uitkomend voetpad, komt ons nu begrijpelijk voor. Deze straat lag vroeger parallel op korte afstand van de stroom, tegenwoordig is een waterkering daar te plaatse onzinnig. We herinneren ons nog hoe een vijftig jaar geleden de oostkant van die straat gevormd werd door een hoger liggend voetpad. Na de grote koerswijziging van 1651 bleven aan de overkant van de Maas, tussen Vucht en Mechelen, nog de Elsloose Toghgriend, Thomas-Weerdt en de Hinsberg en Philips-Griend liggen, nog steeds door de rivier van Elsloo gescheiden.

Het uitgestrekte Elslöose bezit aan de overkant kunnen we niet verklaren, tenzij we een vroegere veel noordelijker loop van de rivier aanvaarden. Het was trouwens niet enkel ten westen van Meers, dat Elslöose complexen op de andere oever lagen. Ook bij Elsloo zelf was dit het geval. In een attestatie van schout en schepenen van de heerlijkheid uit het jaar 1574 rekenen de autoriteiten niet enkel „Die leenguederen als in den landt van Gulick aan dese syde van der Maesen", maar ook de gronden „In den lande van Rekem (Reckheim) over die Maese onder desen leenhoff sorteerende".

Van koerswijziging van de rivier getuigen schout en schepenen ook op 20 juni 1559 als de gevolgen van een doorbraak van de „Principaal Maese boven den Kriekelberg" door dit college geregeld wordt. Schout en Schepenen doen „Kondt, tuyggen ende gestaan mits desen dat soe bij onsen als ook voor lange voorleden tijden (all blijkende bij onse Registeren) diverse proceduren sijn angehaue ende gesustineert worden van aenloopen, affloopen, doorbreecken ende overloopen van den stroom vander Maesen, soe dieselve kaeren, loop diverselick neemt". Ook de tekst van een grensoverschrijding van Elsloo uit 1514 is in dit verband veelbetekenend.

Bij de aangifte van de grens aan de noord-, oost-, zuid- en een gedeelte van de westzijde worden als merkpunten allerlei namen genoemd, die zonder uitzondering een vertrouwde klank hebben. Zodra de westgrens, die aanvankelijk de Hemelbeek volgt, evenwel de Maas bereikt (of gesneden) heeft, volgt over heel de kilometers lange westgrens een opsomming van grenspunten, wier naam ons volkomen „lithem" klinkt. We noemen: Lourgens Weerde, Korstgens volden, die halve Maeze-Dael, Direxlant van Meers, Elsre Weerthen, Pypen Bonet, Eyn Neysgersguet, Het Auwe water, Een Beeck, Buekels Weyden, Den Alden Waterganck, Dael. Aan deze zijde van de Maas hebben we deze namen nooit gevonden,

Het verdwenen gedeelte van Elsloo tijdens de aanleg van het Julianakanaal. Op de voorgrond het veerhuis.

waarom we aannemen, dat ze aan de overkant gezocht moeten worden.

In een brochure van de Hasseltse historicus M. Gorrisen, getiteld „De Heide en de schutterij van Mochelen aan de Maas” (uittreksel uit „Verzamelde Opstellen 1930”) troffen we een schetskaart van het tegenover Elsloo liggende Belgische gebied aan, die verschillende oude Maaslopen aldaar aangeeft. Een daarvan, de „Alde Waterganck”, sluit opvallend aan bij de Elsloose westgrens, die we nog konden reconstrueren. Dit bekende van de grens vormde en vormt de versleten bedding van de oude Hemelbeek, destijds genaamd De Hemewycke. Ook komt op deze schetskaart een westelijk van de Maas liggende Elsloose limiet voor, een bevestiging dus van de attestatie van schout en schepenen uit 1574.

Doch laten we terugkeren tot onze grenslijn in het westen. We vergeleken de Alde Waterganck van de schetskaart met blad no. 4, — Maas — van de Rijkshoekmeting en constateerden: Tegenover de oude uitmonding van de Hemelbeek ligt het Belgische dorp Cothem. Langs de weg, die dit dorp verbindt met het hiervoren genoemde Genheuth, vonden we op diverse plaatsen hoogtecijfers, die lager zijn dan de aan weerszijden van de strook genoteerde getallen. We zijn geneigd hier een oude Maasloop te veronderstellen. Het uiteinde van deze veronderstelde loop zou bij Genheuth dan niet enkel aansluiten bij het eindpunt dat de schetskaart aangeeft, doch ook bij de door kaarten aangegeven koers bij Meers voor 1651.

Vervolgt men deze noordelijk via de hof Op de Weerdt, dan vindt hij zijn natuurlijk verlengstuk in een dal, dat ten zuiden van de Maasband de huidige Maasloop snijdt en bij Vucht aansluit bij de Oude Maasbeek en de Oude Maas, waar zeer lage niveau-cijfers voorkomen. Mogelijk zijn de Belgische collega's in staat daarover nader gegevens te verstrekken.

Op grond van het vorenstaande:

1. De Maas liep vroeger tegenover Elsloo verder naar het Westen.
2. Uitgestrekte terreinen aan de overkant van de rivier waren voorheen Elsloos territorium.
3. In het afgespoelde gebied lag een belangrijk gedeelte van de dorpskom van de oude heerlijkheid Elsloo.
4. Wie op grond van een vermeend gebrek aan ruimte tussen de rivier en de steile oever de vroegere aanwezigheid van grote gebouwen aldaar afwijst, gaat uit van een hypothese die historisch niet houdbaar is.

DE WATERWOLF, DE MAAS SLAAT TOE

Bij hoog water in de nieuwjaarsnacht van 1925 op 1926 sloeg de Maas weer toe. De dijk bij Meers brak door. Een geweldige watermassa wierp zich op de eerste huizen van het kleine Meers. Huizen dreven weg, de mensen vluchtten. Degenen die in hun huizen bleven zochten hun toevlucht op zolders en op daken; met roeiboten werden anderen naar veiliger plaatsen gebracht.

Er werd van alle kanten hulp geboden. Zelfs militairen kwamen te hulp. Ook enige inwoners van Meers hebben met levensgevaar gedurende de gehele watersnood hulp geboden. De 1ste januari werd vanuit de kerktoeren van de Augustinuskerk de zegen met het Allerheiligste gegeven over het dorp Kotem en Meers, dat door de overstroming scheen weggevaagd te worden. De inwoners die nog uit het rampgebied waren weggekomen, vonden een onderdak in Elsloo en in Stein. Die er gebleven waren moesten met bootjes voorzien worden van spijs en drank. Evenzo het vee dat nog op stal stond.

Er past een ere saluut aan de Meerssenaren die dag en nacht in de weer zijn geweest om hun medemensen te helpen.

Watersnood van Meers 1-1-1926.

Elsloo de Heerlijke

Keizer Hendrik de heilige, zou in Elsloo gelogeerd zijn geweest op 3 september 1002 op doorreis van Utrecht naar Aken. Op die dag vertoeft de keizer te „Elisla” (Elsloo).

In 1111 is de eerste vermelding van een heer van Elsloo. Waar komt deze heer vandaan? Deze noemt zich Arnulfus of Arnoldus, een naam die alle heren zullen dragen met slechts een uitzondering. Tot 1130 worden steeds oorkonden getekend met de naam Andreas van Kuik, aartsdiaken van Kempenland en later bisschop van Utrecht (1127-1139). Toen in het Luikse schisma in 1119 twee kandidaten om de Luikse bisschopzetel streden, was Andreas overtuigd partijganger van Frederik van Namen tegen Alexander van Gulik. Eind mei 1121 werd Frederik hoogst waarschijnlijk door zijn vijanden vergiftigd. Andreas week uit naar Elsloo en werd daar door abt Rodolfus van Sint Truiden benaderd om in overleg met de aartsbisschop van Keulen een uitweg te zoeken uit de crisis van de Luikse kerk. Zijn vrouw was mogelijk een zuster van de prelaat.

Misschien bestond nog een andere familieverhouding b.v. het feit dat Arnoldus, die een zoon had met name Tiebaldus, in 1125 getuige was van de keizerlijke bevestiging van de schenking van Guda, weduwe van Tiebaldus van Fouron, eerste heer van Valkenburg. Hij heeft vele rijkdommen gehad en zeker ook een verstrekt huis of kasteel, waar hij de aartsdiaken van Luik behoorlijk kon ontvangen. Dat kasteel lag bij de oude kerk, in de tegenwoordige Maasbedding, zoals een 15de eeuwse kroniek meedeelt: alweer een aanduiding van de oorspronkelijke twee-eenheid kerk en kasteel die aloude verhoudingen weerspiegelt.

Wat nu speciaal Elsloo betreft, bestaat het vermoeden

dat de oorspronkelijke heerlijkheid in het begin der 13de eeuw in tweeën is gesplitst en wel door erfdeling tussen de gebroeders Arnold en Herman van Elsloo, die vanaf 1202 tezamen in talrijke Loonse oorkonde voorkomen. Terwijl de oudste Arnold zijn vader Arnold te Elsloo op het voorvaderlijk kasteel als heer opvolgde, zou de jongere Herman een ander deel der heerlijkheid ontvangen hebben en wel naar we vermoeden dat gedeelte, waarin het kerkdorp Stein gelegen was. De heerlijkheid Stein is niet bekend voor de 13de eeuw en Herman voornoemd was de stamvader der eerste Steinse dynastie. In Elsloo is de oudste dynastie in de mannelijke lijn uitgestorven in de jaren 1285 tot 1290. In de beroemde slag van Woeringen (1288) is het blazoën van Elsloo niet meer verschenen.

De laatste Arnold leefde nog op 10 juli 1285. Hij had echter twee dochters: Johanna de jongste, vrouwe van Hoogstraten, was gehuwd met Wenemar van Gymnich, een verwant van Siegfried van Westerburch, aartsbisschop van Keulen, die in 1284 bij de bestorming van het kasteel Rolduc voor de hertog van Brabant door een pijl getroffen werd en sneuvelde. De oudste dochter was Margaretha, die huwde met Osta van Born en met deze een enige zoon had, Goswinus van Born, die in 1290 als heer van Elsloo verschijnt. Deze droeg zijn familiewapen, de drie kepers, over aan de latere heerlijkheid Elsloo en de tegenwoordige gemeente.

Het wapen der oudste heren van Elsloo was een ruitenschild met zeven ruiten, zoals blijkt uit documenten der 13de eeuw. Dit wapen ging in Elsloo verloren, maar het is bewaard in Stein dank zij de jongere tak van het Elslose huis en nog altijd voert de gemeente Stein dat Elslose ruitenschild in zijn gemeentewapen. (1959-1960).

Roven en branden

In het jaar 1504 komen Roermondse troepen in de heerlijkheid Elsloo op ter Maese by Stein. Woordelijk staat er van opgeschreven:

„Inde daer deden zy grote schadeinde verderfenisse myt brande, inde sy kwamen ouch in dat alde huis off vervallen slot, ende verbranden dat bynen al kael aff, dat selve dat ernoch stonde, des luttel waes”.

Schijnbaar, tenminste als men deze aantekening geloven kan, was er van het oude slot of burcht nog iets overgebleven na de ramp van 1410, wat dan door deze soldaten ook nog is platgebrand.

In het jaar 1507 na de dood van Hertog Philippus van Bourgonidë, kwamen Brabant en de landen van Overmaas in handen van Karel V, die toen nog een kleine jongen was. De hertog van Gelder, Karel van Egmond, maakte daarvan gebruik om zijn krijgslieden in onze streken te laten roven en branden. Zij trokken eerst naar Geleen, Beek en Elsloo, daarna naar Schinnen, Amstenrade en Heerlen, voorts naar Schinveld, waar ze 32 man die in de kerk gevlucht waren, dood sloegen. En eindelijk naar Meerssen waar ze overal roofden, zengden en dood sloegen, zonder dat de Brabanders die te Maastricht lagen hun te hulp kwamen.

Diefstallen

1751, juli 31. Simon Loers uit Limmel, oud 44 jaar, en zijn 12-jarige zoon waren verdacht 's nachts tussen 14 en 15 juli 2 schapen en 5 hoenders te Elsloo gestolen te hebben. Eenige personen van Elsloo betrapten hem toen hij floor afmaaide en sig met achterlaten der schapen sich door de vlucht salveerde, hij sprak „cromtong”, als of hij een waal was, om zich onkenbaar te maken en zich niet door zijn taal te verraden. De crimineele officier AvdHeuvel verzoekt drossard en schepenen van Elsloo om de personen Augustinus Machil, Clermanus Bours, en Cobus Schreurs met Loers te confronteren. Dit gebeurde in de ordinaire gerechts van Bunde den 4 Augustus. Deze verklaren dat zij wegens de duisternis en blauwe kiel die hij toen droeg niet positieve konden verklaren dat het dezelfde persoon is, dien zij toen met 2 gestolen schapen en 5 hoenders attrappeerden, maar het jongetje had zich verraden. De officier liet Loers en zijn zoontje gevangen zetten ten oude stadhuize van Maastricht, en werd alles opgeschreven wat zich in zijn huis te Bunde bevond. Op 3 Sept. kwam Loers en zijn zoontje voor de schepenbank om verhoort te worden, op denzelfden dag vraagt de officier de mening van de krijgsraad te Maastricht, en van de schepenbanken van Meerssen, Elsloo en Stein.

11 Sept. kwamen de antwoorden van krijgsraad en de banken van Stein en Elsloo. Omdat Loers niet bekende vraagt de officier den 18 Sept. scherpere examinatie door middel van de torture die den 21 Sept. begonnen is (martelinge met banden van ijzer). Den 29 Sept, spreekt de bank het fiat justitia uit, dat zo'n diefstal met den dood strafbaar is door de coorde, regt doende dat hij zal gebracht worden naar de plaats om aldaar aan den scherpregter overgeleverd zijnde

mette coorde te worde gestraft, dat er de dood op volgt, zijn dood lichaam in ketens geklonken worden, op het galgeveld sal blijven hangen, anderen ten exempel en afschrik.

Het Marktschip

Dossier no. 55 van de door ondergetekende in het Rijksarchief te Maastricht gedeponeerde bescheiden handelt over bovengenoemd marktschip en levert enig materiaal voor de kennis van de scheepvaart op de Maas in de 16de, 17de en 18de eeuw.

Hoe oud het instituut van dit marktschip is, is ons onbekend, maar reeds in 1553 getuigde de Heer van Elsloo, dat zijn heerlijkheid sinds mensenheugenis een vrij marktschip had, evenals Maeseyck, Stockum en Urmond.

Hoe zo'n vaartuig er uitzag, blijkt uit een in het dossier voorkomende officiële verklaring van Maeseyck. Daar moest de pachter in het bezit zijn van een „goedt, sterck, loffelyck Roefschip, twee looden, drie vorken en andere benodigdheden”. In tegenstelling met Elsloo moest de pachter aldaar dus zelf het vaartuig leveren. In Elsloo was het eigendom van de Heer, die het om de twee of drie jaar liet verpachten. De pachtvoorwaarden bleven lange tijd gelijklopend en slechts een enkele maal kwamen er wijzigingen in detailpunten. We missen er elke bepaling omtrent het onderhoud van het schip en eventuele vergoeding voor slijtage en beschadiging.

In grote lijnen kwamen de condities op het volgende neer:

„Bij vaerbaer weer” moest het schip minstens eens per week naar Maastricht ter markt varen. Blijkens de gegevens werd deze in de vroege zaterdagvoormiddag gehouden.

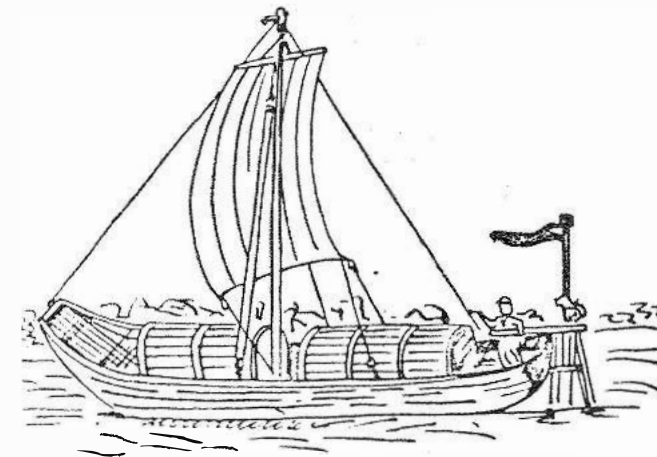
Daar het ten dienste stond van de inwoners en de „affgesetenen” moest het op vrijdagvoormiddag afvaren naar de Schille om aldaar goederen in te laden van Stein en het een weinig lager liggende gehucht Klein Meers. In de namiddag moest het gereed liggen in

de „haven” te Elsloo om Elsloose goederen in te nemen.

Het vertrek op zaterdagmorgen moest zo vroegtijdig geschieden, dat het in de zomermaanden uiterlijk om half negen en in de winter om tien uur in de voormiddag aan de Meulenpoort te Maastricht arriveerde.

Om twee uur in de namiddag (na 1708 om drie uur) werd het anker gelicht voor de thuisvaart. De Maeseycker en Urmondse collega's waren dan al om resp. tien en één uur afgevaren en de Elsloose schipper moest erop toezien, dat de Urmondse zich stipt aan zijn vertrekur hield.

Buiten de vrijdag en de zaterdag waren schip en schipper ook op de andere dagen voor transporten beschikbaar, maar door deze z.g. vrije vaarten mochten de reglementaire niet in het gedrang komen. Over de vrachtkosten mocht men accorderen, doch het pachtcontract van 1699 noemt als gewone tarieven: voor één persoon (enkele reis) 2 stuivers; voor een vat

Maasschip uit de 16de en 17de eeuw.

vruchten 1 stuiver; voor een zak van 6 of meer vaten 6 stuivers; voor een pot boter van 30-50 pond 5 stuiver; voor een pot boter 50-100 pond 10 stuiver; voor een rij korven of een schoof witsen 2 stuiver; voor een kinnetje seep 3 stuiver; voor een gevulde aem 10 stuiver; voor een ton met pijpen 5 stuiver.

Voor een vrije vaart mocht voor een aak met twee paarden 40 en voor een aak met één paard 28 gulden in rekening gebracht worden. Vanaf 1722 moest te Haeren de 60ste penning voldaan worden, welke voor rekening van de eigenaar der goederen kwam. Van dit jaar af hadden de Heer, zijn officieren, vrouwen, kinderen en domestiquen recht op vrij vervoer. Elke week moest de pachter bij de Heer of diens rentmeester komen vragen of er iets van hun dienst was.

Rijke baten schijnt het marktschip niet afgeworpen te hebben, want de jaarlijkse pacht varieerde in de 18de eeuw van 30 tot 4 gulden en het kwam ook voor, dat zich geen gegadigde meldde. In 1766 zegde men de pachter preferentie toe bij het vervoer van bathout naar Meers, ook al geen blijken van een drukke nering.

Sommige pachters betrokken als semi-ambtswoning een van de Schans, een merkwaardige gemeentelijke schuilkamer uit het midden van de 17de eeuw. Om de rentabiliteit van het schip te verzekeren, genoot de pachter enige eigenaardige voorrechten. Zo mocht geen enkele ingezetene goederen te land of te water naar Maastricht voeren, tenzij eigen-geteeld gewas geladen op eigen voer- of vaartuig. Reeds in 1553 gold, dat vreemde marktschepen niet binnen de heerlijkheid mochten aanleggen, laden of lossen. Diverse oud-markt-schippers verklaarden in 1699, dat ze tijdens hun ambtsperiode het recht hadden om bij arrest of anderszins te beletten, dat Elsloose goederen, bestemd voor Maastricht, door vreemde schippers verladen of vervoerd werden. Desnoods konden ze daarvoor de hulp der schutten rekwireren.

Aan de verschillende voorwaarden en privileges

heeft de plaatselijke justitie inderdaad ook de hand gehouden. In 1672 b.v. liet de pachter Hendrik Janssen zijn wekelijkse beurdienst wel eens na, zodat de inwoners gedwongen waren andere transportmiddelen te benutten. De Heer vreesde, dat dit ten slotte zou leiden tot de ruïne van zijn eigen marktschip. Hij deed de delinquent voor schout en schepenen dagen, die hem bedreigden met een boete van drie goudgulden, te verbeuren bij de eerstvolgende nalatigheid. In Meers laadde in 1714 iemand hooi in een vreemd schip. De boden Rogh en Clermons hielden het op bevel van de Elsloose marktschipper aan en de eigenaar van het hooi moest deze de vrachtkosten voldoen.

Pachter Houb Sassen deed Michiel Bours wegens het zelfde delict detineren op de schans, de door hem verladen haver lossen en de vrachtkosten betalen. Dezelfde pachter deed in de „Franse tijd” een vreemd schip dat op Elsloos water 80 zakken vruchten ingeladen had van Bert Lenssen, weduwe Muris, van Stein, in de nacht naar de schans voeren en de schipper insluiten, totdat aan hem, Sassen, de vrachtkosten voldaan waren.

De handhaving van het monopolie ten behoeve van de Elsloose marktschipper betreffende het aanleggen, laden en lossen leidde in 1651 en volgende jaren tot een langdurig geschil met de Urmondse marktschipper. De oorzaak hiervan lag in het feit, dat de Elsloose justitie aan dit monopolie nietaltijd consequent de hand gehouden had, nu eens ontheffing verleende en die dan later weer introk. In die jaren 1651-1654 meenden de Urmondse pachter Dytrich Symons en zijn meester-knecht Giel Gielissen zonder meer gerechtigd te zijn aan te leggen aan de Schille en tegen het einde van mei 1665 volgde de Urmondse pachter Catharina Mertz hun voorbeeld. De Heer van Elsloo, graaf D'Arberg, verdacht hen er van, dat ze te **zijn** nadele een „Nieuw costuym” wilden vestigen en ging in juli 1651 met zijn haakschutters over tot arrestatie van schip en schipper. Het schip werd voor vervoer van batmateriaal naar Meers gebruikt en was op 4 mei

1652 nog in handen van de heer van Elsloo. De schippers schijnen vroeger vrijgelaten te zijn. Dat de heer van Elsloo zo driest tegen de Urmondenaren optrad, vond zijn oorzaak in de houding, die de laatsten tegen de Elsloose marktschipper aangenomen hadden, toen hij vanouds zijn ronde deed in het land van Sittard. Hij kwam daar geregeld, omdat dit gebied hem sinds lang veel vrachtgoederen leverde, maar de laatste tijd hadden de Urmondenaren hem gehinderd bij het aanwerven van vracht en zich bovendien krenkende uitlatingen gepermitteerd aan het adres van de Heren van Elsloo.

De Urmondenaren wendden zich met een klacht tot de Hertog van Gulik en diens ambtsman te Millen, Willem van Bentinck. Zij beweerden aan de Schille te mogen landen op grond van een door de schepenen van Stein verleende vergunning. Volgens deze was de landingsplaats Steiner gebied, wat o.a. blijken moest uit een verklaring d.d. 6 juli 1651, waarbij acht van de „altstedichste”, en vele andere getuigden, dat het Urmondse marktschip daar te allen tijde gelegenheid gaf tot in- en uitstappen. Hertog van Ambtman meenden de rechten van de Urmondse schipper te moeten handhaven. Zij beriepen er zich op, dat een marktschip de „natuurlyke liberteyt” bezat op alle plaatsen aan te leggen. Aanvankelijk was de toon van de aan d'Arberg gerichte brieven vriendelijk en hoopte men ter wille van een goede nabuurschap op een minnelijke schikking. Maar later dreigde men „Gegenmitteln an die hand”, zelfs „an die Faust zu nehmen”, natuurlijk als gevolg van de weinig toeschietelijke houding van graaf d'Arberg. Tegenover het door de schepenen van Stein afgegeven dokument stelde hij een verklaring van de 6 of 7 oudste boeren van Elsloo, dat dit gebied zijn territoire was. Hij beweerde, dat de heer van Bentinck verkeerd was ingelicht, achtte het onmogelijk om de kwestie van jurisdictie per brief af te doen en verzocht hem daarom een zijner officieren, die de Franse taal machtig was, naar Elsloo te sturen. Ter plaatse zou het niet moeilijk zijn om de Elsloose

rechten te bewijzen ook de oude schepenregisters van Stein en Elsloo, die het nodige bewijsmateriaal leverden, ingezien konden worden. Dit verzoek om een gedelegeerde te zenden heeft Elsloo later nog meermalen herhaald, maar er werd nooit aan voldaan. Over de „natuurlyke liberteyt” merkte d'Arberg op, dat het ondenkbaar was dat in een en dezelfde heerlijkheid twee marktschepen gelijkberechtigd zouden zijn. Hij achtte dit in strijd met alle gangbare rechten en usantiën en een bron van wanorde en geschillen. In dat geval zou de Elsloose schipper goederen mogen innemen in Urmond, doch daarop had hij nimmer aanspraak gemaakt en van zodanig recht was ook niets bekend. Zelfs betwistte hij de Hertog de bevoegdheid om hier tussenbeide te komen, omdat het een privé-geschil tussen hem, graaf d'Arberg en de Urmondse marktschipper betrof. Over de houding, die de Steinder schout en schepenen aannamen, merkte hij op, dat op 5 mei 1651 tussen hem en graaf de Merode, heer van Stein, een voorlopig akkoord gesloten was betreffende het laden en lossen aan de Schille, maar dat de drossaard van Stein dit akkoord tijdens de afwezigheid van zijn Heer totaal negeerde. Ook voerde hij aan, dat de Elsloose marktschipper voorheen gewoon was van de Heren van Stein een wagen hooi te ontvangen voor het vervoer van hun goederen vanaf de Schille.

Bij navraag omtrent dit laatste punt bij de heer Hayweghen, rentmeester en secretaris van Stein, gaf deze dit in hoofdzaak toe, doch zei geen definitief uitsluitsel te kunnen geven, omdat hij de schepenpapieren niet kon raadplegen. Deze waren door de Lotharingers uit de kerk gehaald en her en der verspreid, terwijl de schepenen nog niet in de gelegenheid waren ze opnieuw te ordenen. Op 1 augustus 1654 herhaalde de Hertog van Gulik voor de zoveelste maal zijn bevel om het „ganz umberecht und wiederrechtlich” aangehouden Urmondse marktschip zonder verwijl vrij te geven. Of het hier gaat over het in 1651 aangehaalde, dan

wel over een, dat op een latere datum opgebracht werd, is ons onbekend.

Op 6 augustus antwoordde d'Arberg, dat hij tot teruggave bereid was, doch enkel als blijk van welwillendheid tegenover de Hertog en onder voorwaarde, dat deze bevelen zou, dat verdere inbreuken op Elsloos territoire achterwege moesten blijven.

Z.H. was evenwel niet bereid een dergelijk gebod uit te vaardigen. Hoe deze episode precies geëindigd is, blijkt niet uit het dossier. Het schip schijnt in 1654 gerestitueerd te zijn, maar de rechtskwestie bleef hangende, zoals blijkt uit latere conflicten.

Op 30 mei 1665 werd de kwestie weer urgent, doordat de pachteres van het Urmondse marktschip weer aan de Schille aanlegde. Huberti, stadhouder van het leenhof, schepen en gezworen secretaris van de baronie Elsloo, kwam in actie. Zelf konstrueerde hij van deze fase later een nauwkeurig verslag. Daarin valt het op, dat de voornaamste tegenstander ditmaal niet Gulik, maar het aangrenzende Stein was.

Tussen Stein en Elsloo bestond omtrent de aanlegplaats van het marktschip een oud jurisdictiegeschil, dat nauw verband hield met de wijziging in de Maasloop. Stein beweerde, dat de smalle strook Elsloos gebied, dat zich eertijds aldaar op de rechter Maasoever uitstrekte, door de Maas verzwolgen was en dat de rivier reeds binnen gedrongen was op Steinder territoire. Alle heerlijkheidsrechten ter plaatse kwamen dus toe aan de heer van Stein, meende men, maar Elsloo bestreed deze interpretatie. Herhaalde geschillen waren er het gevolg van, omdat de Maas juist daar de grootste bedreiging voor de heerlijkheid Stein vormde, welke dreiging de Heer van Stein telkens door het leggen van batten wilde keren.

Al liep het niet altijd even vlot van stapel, men kwam toch gewoonlijk tot een voor beide partijen bevredigend compromis. Zo o.a. nog op 2 oktober 1649, toen de betrokken Heren voor notaris Lambert de Visch te Maastricht verschenen en notariëel lieten vastleggen, dat Maximiliaan baron de Merode erkende dat het

stroombed van de Maas in eigendom en jurisdictie toebehoorde aan Nicolaas graaf d'Arberg en dat laatstgenoemde de Heer van Stein toestemming verleende om aan de voet van de Scharrenberg een bat te leggen onder uitdrukkelijk beding, dat de Heer van Stein noch zijn erven nimmer enig recht zouden doen gelden op eventuele aanwassen of eilandjes, door de bat veroorzaakt. Over de vraag, aan wie van de Heren de zeggingschap toekwam omtrent het aanleggen van schepen aan de Schille, was men in 1665 nog niet tot een definitief akkoord gekomen. Wel was er een mondeling compromis, waarbij de Heren op advies van Mr. Peters afspraken niets te ondernemen ten aanzien van de kwestieuze landingsplaats. Wie in strijd met deze afspraak handelde, zou aan zijn eenzijdige akte geen enkel recht kunnen ontleen. De direkt-belanghebbende Heren hadden zich dus tot een zekere passiviteit gebonden. Of de Steinse gebieders dit con amore deden, is wel zeer twijfelachtig. We kregen tenminste de stellige indruk (of de Steinse gebieders), dat het koren op hun molen was, toen een derde, i.c. de pachteres van het Urmondse marktschip, het twistvuurtje opnieuw deed oplaaien. Het bood hun een unieke kans om de Hertog van Gulik voor hun jurisdictiegeschil te spannen. Het bleek zelfs, dat de heer van Stein in strijd met de gemaakte afspraak vergunning verleend had om te landen z.g. in appostille op verzoek van of namens de Hertog van Gulik. Er verluidt echter, dat de drossaard van Stein hier niet weinig de hand in had en met name aan de totstandkoming van het verzoekschrift zeer actief had meegewerkt. Hij deed er nog een schepje op door de pachteres aan te zetten om van het gegeven verlof gebruik te maken. Op 30 mei 1665 voldeed zij aan deze aandrang. Twee dagen later zocht Huberti de Merode op in zijn kasteel te Pietersheim en stelde hem met het gebeurde in kennis. Hij erkende de permissie tot landen gegeven te hebben met bevel om ze te handhaven. Huberti antwoordde, dat de pachteres dan gearresteerd zou worden, zoals haar of haar man

indertijd ook al eens overkomen was, toen hun schip zes maanden in Elsloo moest blijven liggen. De Merode toonde zich daarover verwonderd en zeide er nooit van gehoord te hebben. Omtrent de verleende permissie liet hij verder niets los. Huberti wees hem op „la force et substance de nos documents et les actes de possession” en op de jurisdictie, die de heren van Elsloo te allen tijde op de kwestieuze plaats hebben uitgeoefend. Huberti noemde de gronden, welke Elsloo aan kon voeren „beaucoup plus notoires et apparentes que ceux faites de sa part, qui peuvent tous être calangéde clandestinité”.

Om herhaling te voorkomen wachtte Huberti met 12 of 15 schutten de volgende zaterdag het afkomende Urmondse marktschip op en begeleidde het in een „aek” tot aan kleine Meers. Hij verbood de pachteresse aan de Schille aan te leggen. Als passagiers wensten uit te stappen, lagen bootjes ter beschikking. Men wilde de puntjes op de i zetten, omdat ze zich om permissie gewend had tot de Heer van Stein, die ter plaatse geen enkel recht kon permitteren. Ze antwoordde, dat ze aan de Schille niet meer aangelegd had, sinds haar gebleken was, dat de Heer van Elsloo dit niet goed vond, maar de vorige zaterdag had ze onder pressie gehandeld. Ze kwam het bevel van Huberti na, maar zou de kwestie voorleggen aan haar eigen officieren.

Van Steinder kant was er geen gebrek aan belangstelling. Beneden de Schille stonden op de oever de drossaard van Stein, de hofmeester van Pietersheim en naar schatting 2 à 300 mannen, gewapend met vuurwapens en degenen en andere met „loussets” (?). De bedoeling kon, gezien deze uitrusting, niet onduidelijk zijn. De Drossaard van Stein riep Catharina Mertz toe, waarom ze niet landde, maar ze antwoordde, dat dit haar verboden was.

Op 9 juni vervoegde Huberti zich bij de vertegenwoordiger van de hertog van Gulik, de ambtman van Mille, die op Wolfraedt verbleef. De verzekering, dat de rechten van de Hertog niet in geding waren, omdat

Z.H. ter plaatse geen enkel souverain of eigendomsrecht kon doen gelden, maar dat alleen de H.H. van Stein en Elsloo partijen waren, wilde de ambtenaren niet accepteren. Hij stond namens de Hertog op handhaving van de aan het Urmondse marktschip verleende vergunning.

Een nieuw onderhoud met de Merode had plaats op 11 juni. Deze verzekerde, dat de op de pachteres uitgeoefende drang niet van hem uit ging. Voor Huberti was dit geen nieuws; hij wist best wie achter de schermen aan de touwtjes trok. Hij deelde de Merode mee, wat in de avond van 10 juni in het huis van Haes te Stein gebeurd was. Daar bevonden zich de drossaard van Stein met de schout van Born, die de pachteres herhaaldelijk doch zonder succes lieten ontbieden. Tegen negen uren verscheen ze eindelijk, waarna men haar tot driemaal toe diverse door de drossaard opgestelde klachten en requesten ter ondertekening voorlegde, waaraan ze echter niet wenste te voldoen. Men dreigde haar met ontslag, als ze niet meer aan de Schille aanlegde, en beloofde bewapende bescherming als ze daartoe wel bereid was. Ze bleef echter weigerachtig.

De Merode toonde zich niet weinig bevreemd over dit eigenmachtige optreden van zijn drossaard. Huberti gaf hem te verstaan, dat men in Stein een wel gevaarlijke politiek volgde door zoveel voet te geven aan de Hertog van Gulik, wiens officieren zich reeds op het standpunt stelden, dat de Schille zuiver Guliks gebied was, zodat het verlenen van vergunning om aldaar aan te leggen uitsluitend tot de competentie van de Hertog behoorde. De Merode zag in, dat hij het bedenkelijk spel speelde van de twee honden, die vechten om een been, en beloofde de door hem verleende vergunning in te trekken. Uit voorzorg werd het afvarende Urmondse marktschip nog op de drie volgende zaterdagen door gewapende mannen uit Elsloo begeleid, maar de pachteres toonde geen neiging meer om aan te leggen.

Een andere kwestie, die heel wat deining om het marktschip veroorzaakte, was de vraag of voor het vervoer paspoorten nodig waren.

Deze vraag werd urgent, toen in 1653 Spaanse soldaten op bevel van het licentenkantoor te Stevensweert het schip tijdens het opvaren bij Neerhaeren aanhielden, de lading met geweld losten en in handen stelden van de gebiedende Heer aldaar. Daarop volgde een geding tussen voornoemd licentenkantoor en de Momboir van Z.M. enerzijds en graaf d'Arberg als Interveniënt voor de gedetineerden Gheys Bey en Jan Guers (of Suers) anderzijds. Niet alle gewisselde stukken zijn in het dossier aanwezig, doch we menen ons toch een idee te kunnen vormen over de rechtsnormen, die de partijen huldigden. Of men paspoorten of licenten kon vorderen, hing volgens d'Arberg, die zich in deze liet bijstaan door advocaat Gilkens te Roermond en burgemeester Paludanus van Maastricht, af van de herkomst der goederen en de gevolgde route.

a) Herkomst. Voor goederen, afkomstig uit het land van Z.M. beantwoordde hij bovenstaande vraag bevestigend. Op dit standpunt stonden ook de marktschippers van Maaseyck en Urmond. Zij waren geen vazallen van Z.M., maar ook dan alleen tot het licentenkantoor te Stevensweert. Maar in het onderhavige geval waren de goederen afkomstig uit neutraal gebied, noch Spaans noch Staats, n.l. uit Stein en Elsloo.

Dat goederen uit neutraal gebied vrij en vranc door neutraal gebied vervoerd mochten worden, trachtte hij te staven met een declaratie van de justitie van Sittard van 13 februari 1645, die een drietal inwoners, alle iuratis, n.l. Renier Soutsen, Mr. Johann Lemmens en Johan van Heinsberg, op punten ondervraagde. Ze verklaarden, dat ze hun eigen goed meermalen met het Elsloose marktschip naar Maastricht voerden, zonder dat ze voor het transport naar Elsloo enige formaliteit te vervullen hadden of rechten verschuldigd waren, aangezien de goederen uit het Gulikse, dus neutrale Sittard, afkomstig waren. Ook werd verwezen

naar een vonnis van een Brabantse rechtsinstantie uit 1646, toen de Spaanse kapitein Jean de Sorinas het Elsloose marktschip aanhield. De vraag of de goederen, die uit Stein en Elsloo afkomstig waren, ten bate van Z.M. geconfiskeerd mochten worden, werd ontkennend beantwoord en op 24 mei 1646 gelastte Don Juan de Paredis vergoeding van de geleden schade ten bate van de Heer van Elsloo.

b) De door het schip gevolgde route. Volgens d'Arberg mocht men zonder paspoort en zonder betaling van licenten over neutraal gebied vrij vervoeren. Ook hier leverde het Sittardse schepenattest een deel van het bewijsmateriaal. Uit het Sittardse rayon, dat Gulik was, betrof de Elsloose marktschipper heel wat vrachtgoed, doch met name werden er de Elsloose brouwers vermeld, die er „menigte van mout en andere graan haalden”. Er werd dan verklaard, dat Sittard „grensende en aenpaelende immediatlyck aen de vois, heerlicheyt van Elslo is”, „dat beide plaatsen onmiddellijk dependeren van het Roomse Rijk”, zodat „geen paspoorte von Coninck ofte yemand anders” nodig waren en „geen Gabellen of andere rechten daarover te betalen”.

Volgens d'Arberg was het mogelijk om vanaf Elsloo Maastricht te bereiken over neutraal vaarwater. Hij dacht zich de Maas verdeeld in de lengte, zodat de oostelijke helft, waar deze het land van Valkenburg raakte, tot dit gebied behoorde, terwijl de westelijke helft ressorteerde onder diverse partikuliere maar neutrale heren. Daarom stak zijn schip bij Elsloo de Maas over en kwam op het gebied van Reckheim, dat rijks was, voer vervolgens over het Luikse Neerhaeren naar het gebied van Smeermaes, horend onder de heerlijkheid Pietersheim, die zich uitstreckte tot aan de port van Maastricht.

Op een andere plaats rangschikt hij Smeermaas onder het graafschap Vroenhoven, van waar men opvaart tot aan de Maasbrug. Zo vermeed men, en dat was ook ditmaal het geval, het territorium van Z.M. en het Staatse Valkenburg, Limburg en Daelhem.

Hij erkent, dat men deze route niet steeds heeft kunnen volgen, zo b.v. voor enige jaren, toen er een geschil hing tussen de H.H. van Reckheim en Elsloo, doch toentijds had men zich steeds te Stevensweert vervoegd voor de nodige bescheiden en betaling der rechten. Die afwijkingen van de gewone route kwamen evenwel zelden voor, zoals ook bleek uit een bijgevoegd extract uit het register van de ontvanger der licenten te Stevensweert. Sinds 1639 kwam het Elsloose marktschip daarin niet meer voor. Vóór 1939 werden inderdaad wel eens rechten betaald, zoals ook de Sittardse verklaring zegt: „dasz in 1632 Jahr wenige Zeit nach der Eroberung der Stadt Maestricht hatte man (. . .) keine Licente gegeben, folgens aber wårhen selbige eingeführt worden”. Ook werd het schip wel eens door soldaten aangehouden, die betaling van licenten eisten, doch dat geschiedde dan „bij fortze en gewalt en buyten alle regt”, zodat Z.M.’s officieren daaraan geen consequenties kunnen ontleen. Bij het sluiten van de vrede is toch „alle fortzse en gewalt coemen te cessereren of behoerden te cessereren, gelyck nochtertyts nyet en doet (crist betert)”. Verder tekent d’Arberg er bezwaar tegen aan, dat de Spaanse militairen het schip aanhielden op neutraal gebied (Neerhaeren) en de in beslag genomen goederen daar deponeerden. Was er een strafbaar feit geschied, dan diende de berechting ook daar te geschieden en niet door de officieren van het Spaanse licentiekantoor en de momboir van Z.M. De Heer van Neerhaeren stelde zich in de aanhangige zaak echter geen partij.

Laten we thans zien, wat de tegenpartij aanvoerde. Haar betoog is niet zeer leerzaam, omdat ze de door de interveniënt aangevoerde gronden niet weerlegt, maar ze zonder meer ontkent of ze de nodige bewijskracht ontzegt. De goederen die men uit het marktschip gehaald had, zouden niet afkomstig geweest zijn uit neutraal gebied, doch uit het land van Valkenburg, dus van „Z.M.’s onderzaten”(?), zoals gebleken zou zijn uit de daarop

staande merktekenen, „zoals die hier onder den Hove zijn gebracht”.

De onderscheiding naar herkomst achtte men niet ter zake dienende, omdat het vaststond en ook erkend werd, dat ze ingeladen waren te Elsloo, dat men niet als een rijksheerlijkheid, doch als een onderdeel van het land van Valkenburg beschouwde. Het verladen had dus plaats op Staatsgebied, terwijl ook de plaats van bestemming Maastricht, Staats was.

Wat de route betrof, men achtte het onmogelijk, dat een schipper „bij opperste als bij opstaende winden en andere beletselen” over heel de lengte enkel de westzijde van de rivier zou bevaren. Hiervan afgezien was het bovendien „notoir, dat een gebiedende Heer, die de gerechtigheid over de rivier heeft, deze heeft in al hare delen. Niemand kan die gerechtigheid ontvaren, al houdt hij zich dan ook aan de zijde van het land, waar die gebiedende Heer geen gerechtigheid heeft”. Bij de arrestatie van het schip was het door de sterke winden op de rechter Maashelft gedreven en de goederen waren ook niet aangehouden onder Neerhaeren. „Noch de Heer, noch de bode, noch het gericht kan dit uitwijzen”. De Heer van Neerhaeren is op schrijven dezerzijds „gereed geweest” om ze te laten volgen. Hij stelt zich in deze niet partij, wel wetend, dat niemand het oordeel competeert dan deze raad, waarheen dergelijke fraudeurs verwezen moeten worden. Aan een subalterne rechter werden gevallen van „defraudatie” trouwens nooit ter berechting voorgelegd.

Met betrekking tot de licenten beweerden ze: alle kooplui en handelaars te water en te lande, passerende met hun waren over territoire van Z.M. en over plaatsen van de Verenigde Nederlanden, zijn verplicht zich te vervoegen op het naaste kantoor van Z.M. om de behoorlijke rechten te betalen. Intervenient en getineerden erkenden, dat ze zich in oorlogstijd naar deze regel geschikt hebben, en het staat aan hen om te bewijzen, dat de toen geldende usanties en de licenten met het sluiten van de vrede buiten gebruik

zijn gesteld. Ook thans hadden zij zich tenzij ze bewijzen konden, dat ze exempt of vrij waren, daarnaar moeten voegen.

Het extract uit het ontvangersregister ontzegt men alle waarde. Men nam aan, dat de schipper de rechter keer op keer had ontdoken en de mogelijkheid daartoe was groot, doordat Maastricht zo dicht bij lag en de correspondentie van dien aard was, dat hij wel kon weten, wanneer er geen soldaten op de baan waren om hem te achtervolgen. Ook achtte men het mogelijk, dat hij niet-licentplichtige goederen geladen had, zodat hij geen paspoort behoefde te „lichten”.

De verwijzing naar de marktschepen van Maeseyck en Urmond deed geen opgeld, omdat de plaatsen Luiks en Guliks waren, maar die van Elsloo „sitten alnoch onder de souveriniteit van Z.M.”(?).

Het geval Sorinas deed men heel kort af en zei, dat dit niet dezelfde caces was. Om dit uit te maken, zou het toenmaals gevoerde proces „geventileerd” moeten worden en dan zou de onwaarachtigheid wel blijken.

Hoe deze kwestie ten slotte afliep, vermeldt het dossier niet. Maar dat de verhouding Elsloo-Stevensweert er niet beter op werd, blijkt uit een verklaring van Kolonel Don Jean Baptiste de Rigada, gouverneur van het eiland Stevensweert. Hij verklaarde dat hem vanaf zijn ambtsaanvaarding in 1674 verschillende malen opgedragen was om de Heer en de inwoners van Elsloo met militaire middelen te executeren wegens hun onwil om de Koning rantsoenen te leveren voor het recht van souveriniteit. Hij nam meermalen hun beesten en hun roerend goed in beslag en verkocht het, en voerde de drossaard en enkele vooraanstaande ingezetenen gevankelijk mee. In 1675 ontving hij order om de gearresteerden in vrijheid te stellen en de heerlijkheid Elsloo niet meer te molesteren in afwachting van de uitspraak over de souveriniteit door de Conseil Privé.

Van het Staatse gouvernement in ons gewest viel, gezien de uiterst gespannen verhouding met het Land

van Valkenburg in de 16de eeuw en 17de eeuw, voor het marktschip geen goeds te verwachten. Vermoedelijk heeft de toenemende rechtsonzekerheid het instituut veel afbreuk gedaan.

De pachtsommen daalden aanmerkelijk. In 1733 hield de rentmeester het bij een bod van 33 gulden per jaar nog in, maar bij volgende verpachtingen kon hij niet meer dan resp. 6, 4 en 7 gulden bedingen. In 1772 werd er zelfs geen enkel bod gedaan. Wel hoopten de H.H. het marktschip nog ooit in de vaart te kunnen brengen, zoals blijkt uit de registers uit het eerste decennium van de 19de eeuw. Daar werden voor de inkomsten van het marktschip nog wel diverse hoofden gereserveerd, maar ze bleven blanco. We menen dan ook aan te mogen nemen, dat het aloude Elsloose marktschip tegen het einde van de 18de eeuw uit het maatschappelijke leven verdween.

Marktschippers

Het vervoer van Alva's artillerie van Maastricht naar Mook, door de Maasschippers van Elsloo is een bewijs dat Elsloo toen veel Maasschippers had. Voor de manier van schrijven en de toen gebruikelijke namen der inwoners, laten wij enige rekeningen volgen door J. Rivius opgetekend.

„item die huur van de knechten die de schepen metten geschut en de andere minutie gelaeden hebben, helpen afvueren, te weten met name Wrwijs Haechmans, Frans, Jan Ghielkens soon, alias coppen, Jacop zijn broeder, ende des voirgenoemden Franssen soon, den jongen Coppen, Jan Krieken, alias bruijn, Willem Preuten genoemd schalken, Jan Lensken Thonis soon, Jeuk Franssen, Thijsken Nelens, Peter Ghijsen, Marten Ghijsen beloopt ieders deel tot honre Ile toe, comen die Ile deel op XLIX gld. X stuiver brabant.

De Maasschippers waren „Jannen Coeninx dat hij zijn groot schip geleent heeft om die minutie af te vueren VI gld. brab.”.

„Rutten van Wissum, dat hij ter causen als voir screven ook hebbe geleend een hoogaers, 3 daler 4³/₄ gld. brab”.

„Marten Ghijsen dat hij een plat „paetschip” geleent heeft V gld. brab.”.

„Jennicken Ghielen, alias creefften voor eene hoogaers te lenen 4³/₄ gld. brab.”.

„Heijnen Sassen, genoemt cleijn Hein, dat hij seijn schepe, noemteliaken dat groot schip, paetschip, en den hoochaers, met ook die pont geleend heeft XX gld. brab.”.

„Geercken Boden van dat hij met sijnen schepen naer Mook is gevaren met etlicken ijtalieaener van den X XV vendelen die door Maastricht getogen waeren 11¹/₂ daler”.

„Herman op ten Kamp comt noch van dat hij met sijnen schepen ook naer Mook is gevaeren met etlicken ijtalieaener van den X X V vendelen 2¹/₂ daler, facit 3 gld. XV stuiver brab.”.

„Willem Meijers dat hij ook met sijnen schepen naer Mook is gevaeren met ten ijtalieaener van den X X V vendelen 2¹/₂ daler, facit 3 gld. XV stv., brab.”.

„Houb Creefften van dat hij ook naer Mook is gevaeren 2¹/₂ daler 3 gld. XV stv., brab.”.

Dit waren de mensen die schepen hadden. Nu krijgen we de mensen die met hun paarden de schepen stroomopwaarts moesten trekken; vroeger noemde men hen de „liendriever”.

„Aerd van Raeckel, dat hy een peert gedaan heeft die scepe van Elsloo op nae Maastricht te trekken omdat geschut te halen”.

„Korstgen Lemkens een peert.”

„Claes Ghielen, alias creefft, sein peerdt tweemaal tot tricht is geweest.”

„Herman Dassen ein peerdt.”

„Jennicken Pauwels ein peerdt.”

„Thijsken op te Halle en de Dierck Nuchelmans hebben met honne peerden Hermans schepen naar tricht getogen.”

„Jan Doorlicken met sijne peerden heeft Willem Meijers schepen getogen. Als vergoeding voor hun peerdewerk kregen zyn XV stuiver brab.”.

Hier is ook sprake van de schutten die de schepen moesten bewaken; zij waren waarschijnlijk leden van de Elsloose schutterij. Zij dronken bij Jannen van Gangelt voor 1 gld. brab. bier.

Maasschipper Jan Coninx

Dirk Engelen trouwde in 1565 Mercken Thonissen. In Dordrecht werd hun dochter Anna geboren. Zij hadden samen 4 kinderen, Jan, Thonis, Mercken en Anneken. 3 Augustus 1579 stierf Dirk Engelen te Maaseyk, waar hij met zijn schepen voor anker lag. Zij hadden daar opslagplaatsen van vaten olie. Op zijn sterfbed maakte Dirk Engelen zijn testament voor de pastoor en twee getuigen. Dit testament zou later tot grote onenigheid en processen leiden over de nalatenschap van Jan Coninx.

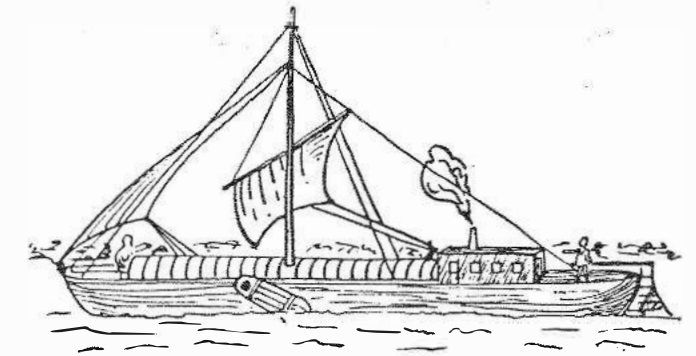
De weduwe Engelen zette het schippersbedrijf voort. In de herfst van 1579 voer zij met haar schepen naar Luik. Toen reeds was in dienst bij de weduwe Engelen: Jan Coninx uit Elsloo. Jan was de zoon en enig kind van Meyken Dassen, weduwe van Gielken Coninx. Op 26 december 1580 trouwde hij de weduwe Engelen, bij wie hij 14 maanden als knecht in dienst was. Jan Coninx kreeg met zijn vrouw nog twee kinderen, Michiel en Dirk.

Door de krijgsverrichtingen van de Spaanse en de Verenigde Provinciën was de Maasscheepvaart stop gezet, wat voor vele schippers de ondergang was. Ook Jan Coninx heeft 3 jaren met zijn gezin te Dordrecht verbleven en woonde in de roef van zijn schip.

In 1587 begon de scheepvaart weer te herleven. In de zomer van 1590 kwam Jan Coninx weer met zijn schepen uit Holland. Jan Engelen, een der stiefzoons, deed toen bij hem dienst als paardeknecht-lijdrijver. Dan is het een tijd stil en hoort men niets van J. Coninx. De 12e januari 1593 was hij te Venlo tegenwoordig bij het huwelijk van zijn stiefzoon Jan Engelen en Jenneken Brouns van Venlo. Jan Coninx en zijn vrouw gaven aan de bruidegom uit de nalaten-

schap van zijn vader wijlen Dirk Engelen ten huwelijk 500 Brab. gld., een bunder land onder Wessem, het 4e gedeelte van 700 Brab. gld. en een kapitaal staande te Venlo van 100 ridders. Bovendien schonk Jan Coninx nog 100 daalders als eerlijke uitpenning.

In het voorjaar van 1593, toen Jan met zijn schepen te Luik lag en aan de kade bezig was met het lossen van goederen, kwam hij in contact met een zekere Pierre Allard, koopman in Namense steen te Luik. Met veel overredingskracht kon deze eindelijk Jan Coninx overhalen een vracht stenen tegen de vrachtprijs van 800 Brab. gld. naar Dordrecht te vervoeren. Pierre Allard maakte de eerste reis mee. Deze had plaats tijdens de belegering van Geertruidenberg door Prins Maurits (28 maart t.m. 25 juni 1593). Dit was het begin van Jan Coninx' rijkdom. In het begin deed Coninx met Allard in compagnie, maar al spoedig begon hij voor eigen rekening een handel in Naamse steen op Holland en stichtte in Dordrecht een verkoopkantoor, waar hij twee agenten had die de stenen verder verkochten tot Amsterdam en zo verder door het gehele land. Het waren Pierre Fransen en sinjeur Jan van Slingerland. Jan Coninx was met zijn handel al een zeer welvarend man geworden, getuige de uitgave die hij deed in de maand augustus van het jaar

1604, toen zijn stiefdochter Mercken te Dordrecht trouwde met Joan Thijssen Moetz uit Elsloo. De uitgaven heeft de stiefvader zelf opgetekend in zijn memorial voor onkosten: „ik betaald hebbe op bruiloft onze dochter Mercken gedaan den 22 ende 23 ende 24 augusti 1604.

Betaald aan honderden/kippen/ende kelekowen/ kalkoenen/ 24 gld. aan wijn 135 gld. 15 stuiver, aan klein parcellen 10 gld. ick mijn huisvrouw gedaan 20 gld. rixdaalder 47 gld. noch haar gedaan 50 gld. noch gedaan 30 gld. noch gedaan 20 gld., betaald aan onkosten sonder bier als anders 316 gld. 15 stv. Aan kleiding betaald op die brugge tot Dorth 95 gld. aan laecken bij Gerardt van Vrenst 85 gld., aan cleidermaeckers betaald 8 gld.

Voorwaar geen kleinigheid.

Wat nog meer de voorspoed tekent die Jan Coninx in zijn handel had, is de aankoop van de hof tot Catsop, onder Elsloo. Het was een groot leen dezer heerlijkheid en bevatte naast kapitaal huis en stallinge, 34 bunder land en 2 morgen zo weide als akkerland. Hij had het gekocht van Jonker Hendrik van Eynatten en verhief het voor het leenhof van Elsloo 13 juli 1607. Hij bezat daar later ook nog 4 kleine lenen die hij deels door aankoop verkregen had.

Eindelijk verliet ook de laatste der voorkinderen de drijvende ouderlijke woning. Op 13 oktober 1608 trad Anneke Engelen te Venlo in het huwelijk met Renier Houben. Elk der voorkinderen had uit handen van Jan Coninx ontvangen de som die hun toekwam uit de nalatenschap van wijlen hun vader, volgens de overeenkomst van 6 september 1583, benevens een eerlijke uitpenning.

De eerste maal dat de registers weer iets vermelden over J. Coninx was in het begin van 1615. Zijn drijvende woning had hij toen verlaten en hij woonde te Elsloo in een prachtig huis. Zijn twee zoons Michiel en Dirk voeren met de schepen tussen Luik en Dordrecht. Ook liet hij het dikwijls over aan huurschippers omdat hij zelf of zijn zoon Michiel te Dort

moesten verblijven, waar hij een groot magazijn had van Naamse steen.

Een van zijn agenten, Pieter Fransen, was getrouwd met Trijn van Dulcken. Zij hadden een dochter, Seijcken. Zij trouwde met Michiel Coninx. Hij overleed onverhoeds te Dordrecht op einde april 1615, verscheidene kinderen achterlatend, waarvan in 1632 er nog 3 leefden: Catharina, gehuwd met Pieter Sillen te Venlo, Michiel en Anna. Jan Engelen bevond zich te Elsloo ten huize van zijn stiefvader en zijn moeder, toen deze jobstijding kwam. Hij kwam steeds zijn nood klagen en zijn stiefvader en zijn halfbroer moesten steeds borg voor hem blijven opdat hij het hoofd boven water kon houden. Op 10 maart 1618 schreef hij weer aan zijn stiefvader die te Dort verbleef. Tot in juli bevond zich Jan Coninx daar met zijn zoon Dirk en diens echtgenote Maycken Dullens. Zij verbleven waarschijnlijk in de roef van een van hun schepen. Weldra stevende zoon en schoondochter stroomopwaarts. Weinige dagen later overleed ook Dirk, kinderloos, en werd in de kerk te Elsloo begraven.

Middelerwijl was Mercken Engelen met de kinderen van wijlen haar zoon Michiel te Elsloo gebleven. Na het vertrek van zoon en schoondochter nam Jan Coninx zijn intrek te Dordrecht bij Renier Teuwen, de zwager van Jan Engelen. Sedert die datum tot aan zijn overlijden, einde februari of begin maart 1621, zijn er geen op- of aantekeningen meer over Jan Coninx. De 17e februari 1621 maakte hij „sieck ende crank sijnde naer den lichaem”, te Elsloo zijn testament voor de notaris Jan Hartog van Leyden, pastoor te Elsloo, en de getuigen Houb Sassen, Jan Lemmens, Jacob Stas, Mr. Laurens Ziegels en Gerard Haagmans.

Hij wilde begraven worden „binnen der kercken tot Elsloo, bij den sculpture van sijnen joncxten soen wijlen Dyrik Coninx”. Hij vermaakte:

1e der fabrieken van St. Lambert tot Luik eenen stuiver Brab. eens, voor zijn onrechtveerdig goed, oft hij eenich hadde, daar hij nochtans niet af en wiste eenich te hebben.

2e den huisarmen van Elsloo, met consent Marie sijn huisfrouwe, hondert dalers eens.

3e der kercken van Elsloo 50 gld. Brab. tot reparatie van den fundamenten van den thoren der selve kercken.

4e hij begeert dat men die glaese vinster op de koer, nae Jan Lemmens sije, solde doen repareren op sijne kosten.

5e hij maakt aen Mayken Dullens, huisfrouwe sijns soons Dircken zaliger, in subsidie van houwelyck 100 daelers.

6e sijner nichten Wilhelme Coninx 100 dalers, in recompens van haeren seuren arbeyt, verdienden loen ende getrouwen dienst, die sij hem alijt bewesen heeft, ende noch totter doot toe bewijsen sal.

7e den afgetoegen halfwin Jan Bruickers, den welke heeft gelaboreert sijnen hof tot Catsop, wordt gequiteert ende naegelaeten allent gene dat hij hem alnoch eenichsins soude moegen schuldig sijn.

8e aan sijne vrouw vermaakt hij het vruchtgebruik van alle sijne roerende en onroerende goederen, welke nae haeren doot vallen aan de minderjarige kinderen van wijlen Michiel Coninx ende wijlen Sijcken Franssen, dewelke kinderen die selve sijne testament meeckers huysfrouwe bij allimentatie ende anders sints sall onderhouden, ende doen leeren ende instrueren naer behoeren.

9e Bovendien heeft hij noch expresselijk geseyt ende begeert, dat Jan Slingerlandt, borger der stad Dordrecht, geene onderwindinge ofte intermissie meer en sal hebben van eenige coopmans schappen, rekeninge oft andersints, sonder consent van Peter Franssen, dewelcke hij, in saeke tot Dordrecht ende elders, aantreffende materiën van coopmanschappen van steynen ende andersins in naeme van de voers, weeskinderen, is stellende als wettige momber, voegt en curateur, ende Jacob op de Hall met Peter van Oensel assistenten.

Jacob op de Hall was schepen van Elsloo, Peter van Oensel was een gegoede inwoner van Beek.

Valkenburg en de andere landen van Overmaas 1621 - 1663

De 9e april 1609 was tussen de aartshertogen en de koning van Spanje ter eenre en de Verenigde Staten der Nederlanden ter andere zijde een wapenstilstand gesloten voor 12 jaar, bekend onder de naam 12-jarig Bestand. De landen waren uitgeput en de legers verzwakt en toch kon men het over een volledige vrede niet eens worden. Het bestand liep op 9 april 1621 ten einde en de vijandelijkheden of de 80-jarige oorlog werd opnieuw hervat.

Elsloo beschouwde zich nog altijd als een Rijks-heerlijkheid en weigerde nog steeds om de opgelegde belastingen of bede te betalen. Door de Baron Hoensbroek Geulle was te Brussel een proces ahangig gemaakt tegen Elsloo. De kosten van deze onderneming plus de achterstallige bede moest door Valkenburg betaald worden. In de loop van dit stuk zal men de bijdragen kunnen zien zoals ze door de ontvanger der bede zijn opgetekend.

We vinden weer aantekeningen van krijgsvolk te Elsloo in het jaar 1632.

Nadat de Prins van Oranje op 9 juni 1632 met zijn leger voor de stad Maastricht stelling nam, is een groot deel van dit leger gedurende de tijd van ongeveer vijf maanden gelogeed geweest in de naaste dorpen op de Maas gelegen, als Elsloo, Geulle, Bunde, Meerssen, Itteren, Borgharen, Eijsden en andere. Alle zomer-vruchten werden gefourageerd. Toen het bericht kwam van de nadering van Papenheijms leger, werden ook alle andere vruchten genomen. Toen het leger tot op enige mijlen genaderd was, zijn alle overgebleven vruchten verbruikt en vernield.

De stad Maastricht werd in augustus 1632 door de prins veroverd. Het gehele land van Valkenburg tot

zijn uiterste grenzen is door het leger gefourageerd geworden tot in november.

Vele huizen in de omgeving van Maastricht waren vernield. Een menigte inwoners was gevlucht, vreemde ziekten (pest) waren in het land gebracht. Door het verstrijken van de zaaitijd waren veel landerijen onbezaaid blijven liggen. Toen de prins met zijn leger was weggetrokken, moest een grote hoeveelheid paarden, karren en wagens geleverd worden waarvan enige zijn teruggekomen; de andere zijn op de reis achtergebleven.

In september 1633 was het prinselijk leger, versterkt met Zweeds volk, weer terug. Het werd gelegerd op deze zijde van de Maas bij Eijsden. Toen Zijne Hoogheid met zijn leger opbrak, trok hij dwars door het land en bleef 2 dagen en 2 nachten logeren. De prins zelf met al de infanterie in de banck van Beek, waar de kerk van voren was opengebroke, waardoor de ingezetenen van Beek grote schade hebben geleden omdat al hun middelen in de kerk waren opgeborgen. De luitenant-generaal Stakenbroeck heeft met zijn cavallerie te Elsloo gelogeed, de graaf van Limburg Stijrum met zijn cavallerie te Geulle en de hertog van Bouillon te Bunde.

Op 25 februari 1636 was er een Staten-vergadering, waardoor de ontvanger Nic. Olieslagers aan de heer van Geulle een bedrag van 220 gld. werd toegekend inzake onkosten gemaakt te Brussel inzake het nog steeds hangende proces tegen die van Elsloo.

In de rekening van het jaar 1643 van het land van Valkenburg vinden we weer enige posten betrekking hebbende op Elsloo: „voor reis- en verblijfkosten aan den baron Hoensbroek Geul int proces tegen Elsloo 840 gld. Aan advokaat Slijp voor diensten gedaan int proces tegen Markies de Treslon heer van Elsloo 25 gld. Voor achterstallige bede der heerlijkheid Elsloo 2170 gld. 1 stuiver”. In een andere rekening nog eens het bedrag van 2111 gld. 6 stuiver voor ongeïnde bede.

In de eerste dagen van de maand januari 1645 waren de gedeputeerde van het land van Valkenburg, te

weten Adriaan de Groot en de griffier Soons, naar Den Haag gestuurd inzake Elsloo, het niet betalen in de Hollandse contributiën.

De raad van State te 's-Gravenhage gaf bij ordonnantie van 13 januari 1645 last aan de gouverneur van Maastricht de sterke hand tegen die van Elsloo te verlenen. De executie begon met inhaling van 4 paarden, waarde 400 gld. Tussentijds hadden die van Elsloo op een hiertegen ingediend rekest een gunstig appostille verkregen die zij de ontvanger van Valkenburg door de notaris de Vis lieten betekenen. De ontvanger aanvaardde de betekening niet. Toen de staten van Valkenburg kennis kregen van het gebeurde, zonden zij notaris van Gouthoven bij zijn collega Vis om de inhoud der bedoelde apostille te vernemen, waarop deze te kennen gaf dat de stukken niet meer in zijn bezit waren. Intussen vaardigde de kommandant van Maastricht een bevel uit, dat die van Valkenborch dadelijk souden hebben te restitueren 't gene zij ten laste van die van Elsloo hadden geexecuteerd, op pene van metter stercke hand daer toe te sullen worden gecontrigneerd.

De rekening van 1645 vermeldde weer de kwijting der heerlijkheid Elsloo in deze tax 1647 gld. 1 stuiver 1 oort.

Op de landdag te Valkenburg op 6 februari 1646 bracht de stadhouder baron Hoensbroek Geul een adres ter sprake, door hem gericht aan zijne excellentie de markies de Castel Rodrigo, nopens bedreigingen, hoon en laster, hem stadhouder of zijne familie aangedaan door de kolonel graaf d'Arberg de Vallangin, heer van Elsloo. De vergadering gaf andermaal last aan de heer van Geul niet alleen om het proces tegen Elsloo met kracht voort te zetten, maar tevens om op 's lands kosten een tweede actie tegen de heer van Elsloo te beginnen. In de rekening van 10 oktober 1646 vinden wij weer een uitgave groot 620 gld. aan de baron van Hoensbroek wegens gedane onkosten in 't proces tegen Elsloo. Wegens wanbetaling der heerlijkheid Elsloo in de bede aangevangen

1 November deses jaars 1413 gld. 2 stv. 2 oort. En zo waren er nog vele en hoge rekeningen in 't proces tegen Elsloo. Tot in 't jaar 1632 had Elsloo steeds bijgedragen in de lasten en beden. Na de overgave van Maastricht deed het dat niet meer.

Zo werd Elsloo aangeslagen in de tax voor 1218 gld. 4 stv. 2 oort tot de principiële zaak zou worden uitgemaakt. De som moest als oninbaar in uitgave worden gebracht. Het proces en het niet betalen der taxen door Elsloo kostte het land van Valkenburg grote sommen geld. In december 1661 kwam tussen de Spaansen en de Staatsen het zogenaamde „partage-tractaat” tot stand. De koning van Spanje behield het land van Valkenburg, de Staten Generaal het kasteel en de stad Valkenburg, de heerlijkheden Geulle, Bunde, Beek, Heerlen en nog vele anderen. **Het dorp** Elsloo, dat wel eens de tiran des lands Valkenburg werd geheten, bleef voorlopig buiten tel, omdat het proces met deze heerlijkheid nog hangende was.

Spanjaarden in Elsloo

In het jaar 1568 maakte Elsloo kennis met het leger van de Hertog van Alva, „die zijn armeyen binnen Maastricht is komen liggen”. Ruiters en voetvolk trokken steeds opwaarts en nederwaarts. De mensen waren zo bang dat ze steeds iemand op verkenning stuurden om te zien in welke richting de Spanjaarden zich voortbewogen.

Op de 1ste mei werden enige soldaten van de 5 vendels van Sanches de Londono van Elsloo per schip naar Roermond getransporteerd door de herbergierster Trijn Custers, weduwe van Korstgen, „is Cristiaan van Limburg in zijn leven koster en secretaris der schepenbank Elsloo”.

In haar woning bevond zich de gerechtskamer. Haar huis lag in de nabijheid en ten westen van de trappen, aan de zijde van het kerkhof. Het hier bedoelde huis was het huis dat stond waar nu het schippershuis staat.

Trijn had voor de Spanjaarden op 1 mei 2 kannen wijn geleverd „Jenneken der boede getapt om in 't schiep te dragen 3 kannen wijns, op dat zelfde schiep Lensken Thonis gesant 3 kannen wijns, aan heer Arijaen getapt om ook in 't schip te dragen 2 kannen 1 pint wijns, noch op dat selver pas 1 vierdel eyer en de witbroet, noch geleverd 2 cruecken ende einen drinkpot”.

Als men bovenstaande lijst ziet, dan weet men dat de Spanjaarden goede wijndrinkers waren, en dat de arme luiden maar moesten leveren, of ze er geld voor kregen of niet. Op de Halle, tegenover Elsloo, hield Marie Vreysen een schippersherberg. Zij werd genoemd Mey op de hall. Zij had ook geleverd voor de Elsloose schippers „op 1 mei twee cluwen hoyes (hooi) om die perdt onderweg te geven. Geijlen den becker 4 broet betaald”.

Op 3 mei waren schip en varensgezellen te Elsloo terug. De 10de mei maakten weer soldaten halt te Elsloo. Jasper Alberts, de brouwer in het panhuis, moest hen 1/2 aem biers leveren.

Als men de naam panhuis hoort, moet men weten dat dit een brouwerij was. Deze lag bij het kasteel.

Conrad van Gaver, die toen het slot of voorburcht bewoonde, was bij het naderen van de troepen zijn huis in Maastricht gaan bewonen en liet de Elsloose mensen hun eigen boontjes doppen. Het huis werd genoemd „de poort van Gaver” en lag op de Capoenstraat.

Jonker Jan van Mersen was herhaaldelijk burgemeester van Maastricht en was vermaagschapt aan Conrad van Gaver.

Terwijl het Spaanse leger zich rondom Maastricht concentreerde, werd in de omgeving inzameling van levensmiddelen gehouden. Elsloo trachtte daarvan verschoond te blijven en moest zich trachten te voorzien van een Sauvegarde (een vrijstelling). Deze moest verkregen worden door tussenkomst van Jan van Mersen en Conrad van Gaver. Deze namen de heer van Merchquys in de arm. Deze deed het verzoek aan Karel van Brimeu, graaf van Megen, en zo werd de sauvegarde verkregen. De gemeente vereerde hiervoor de heer Merchquys met een wagen met twee pèrden, die ze in het kamp te Neerharen brachten.

Trijn Custers leverde aan de heer Merchquys 5 viertel stroe (1 viertel was 25 bos, dus Trijn leverde 125 bos stro). Ten behoeve van de keuken van de graaf van Megen schonk de gemeente een rund. Hieruit kan men zien hoe bang, maar ook hoe blij ze waren met de sauvegarde. Elsloo kreeg weer inkwartiering van ruitery, doch de sauvegarde bleef er voordelen schenken, en de afschriften werden overal aangeplakt, om de Spaanse soldaten met de wil van hun opperbevelhebber in kennis te stellen. Schout en schepenen waren er op bedacht trawanten en trompetters te hunner beschikking te hebben. De trawanten moesten de leveranties naar het kamp te Neerharen begeleiden.

De trompetters stonden ten dienste van schout en schepenen, die ook 's nachts meestal op de been waren, en om misverstanden te voorkomen met de schildwachten. Er bevond zich ook een tolk met oppasser te Elsloo.

In de opgave van Trijn Custers werd vermeld: „der taalmeysters knecht heeft aan bier verdrongen 3 kannen”. De gemeente moest ook nog al menige kar hooi en menig vat haver in het hoofdkwartier leveren. Om daar te komen en zich vrij te bewegen, liet men zich begeleiden door een trawant.

Op 21 september begonnen de leveringen. 29 September zijn de laatste vermeld. Men had geleverd 400 vat haver, gerekend tegen 17 stuiver het vat, voor 105 gld. hooi, 137 kannen witte wijn, en 7 kannen rode wijn.

Een perd was verongelukt in dienst van de gemeente. „Marten Coenen alias bucking, der muller van Matorberg compt van sijnen perdt XIII daller”.

De 30ste september 1568 's avonds waren de laatste soldaten uit Stein, Elsloo en Geulle vertrokken. Waarheen trok het Spaanse leger? De inkwartiering had voor Elsloo in 1568 een schuld van 455 gld. 11 stuiver Brabans. „Aldus gedaan ende gerekent op ten XII Augustus anno 1571, precent ende overmits den edlen van Gaveren heer tot Elslo, Simon Dassen, schout, Vranck van Catsop, Aerdt van Raekell, Claes Ghielen, Lensken Thonis, Heyn Harmans, Dries van Catsop scepenen, ende meer anderen, ende veel nabeuren”.

Zoals men uit de laatste aantekening ziet had het bijna drie jaren geduurd eer de schuld afgerekend was.

Verklaring van het Valkenburgse leenhof dat Elsloo niet tot het rechtsgebied van voormeld hof behoort, en aanslag in de bede (belasting) door de staten van Valkenburg in 1570. Jan Graaf van Friesland had als gouverneur der 4 Landen van Overmaas, de staten van het Land van Valkenburg opgeroepen ter vergadering, „bij der kercke van Schijmart”, op 11

september 1570. Elsloo had hiervoor geen oproep ontvangen.

Namens Alva stelde de graaf een bede voor van 22000 Brab. gld., te betalen in 4 termijnen, in de 4 eerstvolgende jaren te heffen op de leengoederen van den lande van Valkenburg. In de repartitie van de bede werd Elsloo aangeslagen voor 600 gld. brab., te betalen in 4 termijnen, telkens vervallende op de laatste september van de 4 eerstvolgende jaren. Elsloo protesteerde bij de betaling van elke termijn tegen het geweld dat hun werd aangedaan.

In de eerste helft van oktober 1572 trok Alva zijn leger weer samen te Maastricht, om een veldtocht tegen het noorden te ondernemen. De 15de oktober komt de eerste Spanjaard weer in Elsloo en wel de trompetter. Hij neemt zijn intrek „in Trijnen Custers huysse, den selven avond der trompetter met eenen knecht, den selven avond is ook comen een commissaris ende met hem drie mans te schepe afcomende met den schipper Meuses”.

Het duurde echter tot de 20ste voordat de laatste soldaten uit Elsloo weg waren.

Na aftocht van Alva's leger werd Renier Notemans tot schattheffer benoemd. Joannes Rivius was secretaris van de schepenbank. Dankzij zijn aantekeningen weten we wat Elsloo in de 16de eeuw heeft doorgemaakt. Rivius was een clericus, d.w.z. dat hij de tonsuur ontvangen had maar hij was niet priester. Zijn mede-ingezetenen noemden hem „meyster Jan”. Hij was keizerlijk notaris voor het prinsdom Luik.

Ander krijgsvolk

In oktober en november 1573 kreeg de bevolking van Elsloo weer bezoek van ander soort krijgsvolk, eerst Waalse voetknechten, die van Elsloo naar Venlo trokken. De mensen die een paard hadden moesten de Walen naar Venlo varen. Dit waren Jannen Doorlicken, die zijn paard aan de Walen moest lenen. Dit paard was door de Walen „schandengemaekt”; wat met het dier gebeurd was wordt niet vermeld. Hij kreeg 28½ gld. schadevergoeding. Voor het paard in Venlo terug te halen kreeg Jannen Leppers 2½ gld. „Jennisken Pauwels most met 2 peerden varen, Herman Dassen met eenen peerde. Diercken Nuchelmans, der wenne, te Catsop, is moeten varen met 3 peerden”.

15 en 16 november Berlaymont krijgsvolk tot Elsloo geweest. Zij kwamen ten huize van Symon Dassen en verteerde voor 5 gld. brab. Bij Trynen Custers werden 7 kwarten wijns gehaald. De somme van de onkosten bij Barlymonts volck gedaan 8 gld. 18 stv. brab. Dit waren waarschijnlijk soldaten van het regiment van Gilles de Barlymont heer van Hierges, die gouverneur van Gelderland was sedert het overlijden van Karel van Brimeu, graaf van Megen. De buitengewone onkosten door het spaanse leger veroorzaakt sedert de maand oktober 1572 tot op het einde van 1573, met inbegrip der posten die in 1575 Rivius aan deze rekening toevoegde, naar de opgave der ingezetenen 335 gld., 17 stv., 3 oort brab.

„Reijner Notemans stadhouder ende rentmeester des heren van Elslo is bij gemeynen gevolg (algemene stemmen) verordineert dezen schat te ontvangen ende rekening daarvan te doen.

Zoals men ziet werd het kleine Elsloo steeds geplaagd met inkwartiering van vreemde troepen, en men

beraamde middelen om de overlast af te weren.

In maart 1574 was graaf Lodewijk van Nassau met zijn krijgsvolk in het Land van Valkenburg, en de Elsloers waren bang voor schade bezorgd door de soldaten van Lodewijk. Zij gingen naar Maastricht aan de heer om raad vragen, en zonden Korstgen van Limborg (zoon van Trijn Custers) naar Heerlen om te vernemen hoe ze daar gehandeld hadden met Lodewijks volk. Het duurde niet lang of de onwelkome gasten brachten een bezoek aan Elsloo. We laten volgen wat Rivius er van optekende. „Den 15e dag van meert is van graaf Lodewijks volk een deel tot Elsloo geweest, den selven dag een aem biers bij Jannen van Gangelt uitgegeven, den selven mael noch een aem biers bij Jannen Korsten doen uitgeven, Jan Korsten den selven mael broot geleverd voor dat volk, ende noch komt Tryn Custers van dat der overste den selve mael met sommige van den overste aldaer stilhielden op den mesthof, ende dronken 3 kwarten wijns”.

Het schijnt dat Jan van Gaver, heer van Elsloo, op de 11de maart beloofd had een sauvegarde aan zijn Heerlijkheid te bezorgen. Men ging hem nog eens aan die belofte herinneren: de 16e Maart naar Maastricht geweest Reijner Notemans stadhouder, Joris Meyers, Jasper Aalberts, Erken Aarts, Stesken Coeninx, Jan Coeninx, Hedrik Offergeld, Jan Rivo, om met de heer te beraden. Als onderhandelaar in het hoofdkwartier van graaf Lodewijk, wees Jan van Gaver hun aan de rentmeester Leonard Pels, woonachtig te Aken. Ook gaf hun Jan van Gaver een memorie, waarna Pels zijn verzoek moest inrichten.

Over een en ander werd 's anderen daags de bijeen vergaderde bevolking van Elsloo geraadpleegd: Op 17 maart kozen de naburen en de onderdanen der heerlijkheid hun afgevaardigde naar de Lenaert Pels. Dit waren voor Elsloo Reyner Roch, en Stesken Coeninx, voor Terhagen Peter Boden, alias baustgen, en Jan Willem Pauwels, zoon, genaamd den doorlick, voor Catsop, Dirk Nuchelmans te kleinen Meers

Herman Jeuken, en Martin Wijnen. De 17e maart zijn de mannen naar het leger van Lodewijk gezonden, waarvan het hoofdkwartier zich te Meerssen bevond als ook de Leonart Pels. De sauvegarde was dadelijk verkregen, sanderen daags keerden de afgevaardigden weerom, met hen kwam ook de Leonart Pels. Nog de zelfde dag werden hem de onkosten die hij gedaan had vergoed. De 18e Maartdaarna „Lenarden Pels gegeven en diverse partes van gelde na inhoud van eenre cedulen van recipisse by sijns Lenarts eygen hand ondertekent de somma van 75 gld., 6 stv., een oort. Van deze 75 gld. heeft Len. Pels een philipus daler weerom gegeven den welke ontvangen was van Stesken Coeninx ende niet docht, ende ik Rivius hebbe den selven philipdaler Stesken ten huize van Aert van Raekel wederomme gegeven. Den selven 18e dach als Lenaert Pels dat geld ontfinck hebben, Roch, Stesken, ende vele anderen nabuer verdronken ten huize van Trynen Custers 1 gld., 17½ stuiver”.

Zoals men ziet kostte het Elsloo steeds geld en de inkwartieringen duurden voort. Op 12 mei 1574 verbleven te Elsloo 550 Waalse voetknechten, en op 13 en 14 mei was er een doortocht van Spaanse soldaten. Na de slag van Mook werden de krijgsoperaties in het noorden voortgezet en werden uit het zuiden troepen derwaarts gezonden. Om de drukkende last van de inkwartiering gelijkmatig te verdelen zouden de lasten voor de helft op 't dorp Elsloo, ⅓ voor Catsop, ⅓ op Meers neerkomen. Elsloo kreeg 275 knechten, Catsop 183, Meers 92. Toen die Walen in Elsloo lagen zijn vele inwoners gevlucht, in het bijzonder die van Catsop. Omdat zo veel mensen uit het dorp waren weggegaan, bleef de schout Herman Dassen met vele soldaten zitten die bij de uitgewekenen hadden moeten worden ondergebracht. De schout en de naebere hebben hun aangewezen in de herbergen te gaan.

Ghielken Boers had op 13 Mei voor de Walen een wagen met buskruit vervoerd naar Roermond, waarvan vele, als ook Ghielken „zwaar gekwetst syn geworden van den pulver of buschekruit, dat aangegangen was

ende ook een del van den selve doot syn bleven”. De 19e Mei arriveerden weer Welsche knechten, zij zijn in het panhuis en de andere huizen aan de Maas neergestreken, „ende ondersaten hebben hun broot, boter, kaas ende andere proviand moeten brengen”. De heer van Elsloo had een schrijven gericht over terugbetaling van het geleende geld.

„Er word verordineert dat degene die niet betaald hebben, sal panden endie selven uitteren tot al betaald sal sein”. Door de schout en schepenen en de inwoners was overeengekomen om aan de heer uit dankbaarheid te schenken „een goede aem wijn, ende dry goede vette hamelen”. Uit een zeker oogpunt van angst voor vernieling hadden enige inwoners van Elsloo, waarschijnlijk de kostbaarste stukken van het meubilair, eerst naar de overzijde van de Maas op de Halle gebracht, en vandaar naar de poort van Gaver te Maastricht.

Als men het bovenstaande goed leest en ziet dat het volk van Elsloo door de inkwartieringen zeer verarmd was en hun belasting niet konden betalen, dat er verder verordineerd werd, dat „degene die niet betaald zyn goed sal verpanden, en uitgeteerd sal worden tot hij betaald heeft”, dat er dan nog aan de heer een vat wijn, en drie vette schapenbokken geschonken worden en andere inwoners de meubelen naar Maastricht brengen, kan men niet begrijpen waarom de mensen dit allemaal deden. Waren ze bang voor de heer of waren ze zo zeer aan hem gehecht? Wie kan het met zekerheid zeggen.

Op 4 januari 1575 waren ten huize van de schout Aerd van Raekel een luitenant met nog drie andere ruiters van de ruiters van Hans Walder (daer Heyn aen gen Cruys onder is). Was deze Hein een Elslonaar? De zelfde avond was er nog een luitenant met 8 ruiters bij de stadhouder Reyner Notemans, „ter precentiën mijns edele heer”. De luitenant was een neef van Jan van Gaver.

Over het verblijf van Waalse voetknechten te Elsloo en de doortocht van Spaanse soldaten, waarvan de kosten later over de ingezetenen verdeeld werden volgens de ordinantie, nog het volgende.

De drukkende last der inkwartiering werd dikwijls niet op gelijkmatige wijze over de ingezetenen verdeeld. Om deze zoveel mogelijk naar billijkheid te verdelen werd er bepaald, dat voortaan de lasten zouden neerkomen voor 1/3 op het dorp Catsop en Terhagen, 1/6 op kleine Meers, 1/2 op Elsloo. Als die Walen in Elsloo lagen, zijn vele burenen, bijzonder die van Catsop, uitgeweken. Alsook dat Herman Dassen, en meer andere ingezetenen, voor de uitgewekene soldaten hebben moeten houden, en dat er nog veel zijn overgebleven die men niet heeft kunnen onderbrengen, deze zijn naar de schout gegaan en deze heeft ze weer onder gebragt bij, Martin Dassen, Lensken Thonis, Jan Korsten, Ercken Aarts en Jan van Gangelt.

Rondom Maastricht was bekend dat er gemutineerden van Utrecht in aantocht waren. Ook te Elsoo begon men zich te roeren.

Hoezeer die van Elsloo en Stein ook aan Antonio de Comargo bewezen dat deze twee dorpen tot het Duitse rijk behoorden, duurde het evenwel niet lang of hij sloeg liever geloof aan het leenhof van Valkenburg, dat het tegendeel beweerde. Den 29e Jan. schreef hij aan de justitie van Elsloo, dat er sanderdaags 725 man zouden worden ingekwartierd. Er arriveerden 350 man, aan het hoofd dezer soldaten stond een luitenant (een edelman); deze werd ingekwartierd bij Caspar Aelberts, in het panhuis. Bij deze troepen bevonden zig nog 1 vaandrig, 2 veldwebels, 1 schrijver, 1 fourier, 1 chirurgijn, 1 pijper, 1 tamboer, 2 vrouwen, 4 jongens, 3 lichte kooien en 19 paarden.

Zij dronken 113 kannen wijn, gehaald bij Trijn Custers, tegen 8½ st. brab. de kan. Andere ingezetenen hadden nog geleverd, boter, spek, kaas, worst, bier, brood. Verder werd opgave gedaan van een beddelaken, meestal door de soldaten bij vertrek meegenomen,

en bovendien van geld dat zij de soldaten bij aankomst gegeven hadden. De soldaten vertrokken 31 januari van Elsloo naar Meerssen; een ingezetene met de naam Houb heeft de bagage van de soldaten naar Meerssen gevaren.

In de 14de en 15de eeuw had iedere ruiter zijn knecht, die onder de marsen de lans en andere benodigdheden de ruiter nadroeg; zulke knechten werden lansknechten genoemd. Later werden zij in de wapenstrijd geoefend, en zo ontstonden de Pickeniers; deze voetknechten werden aldus genoemd, in tegenstelling tot de lanciers, die ruiters waren. Zo had ook in de 15de eeuw iedere infanterist een knecht, die de levensbehoeften en kledingstukken, ofwel tijdens de mars de zware donderbus nadroeg. Ze noemden hem lans- of pachknecht. Deze werden in de 16de eeuw vervangen door een jongen en in het Spaanse leger heerste tegen het einde van die eeuw de regel, dat er zich op drie soldaten slechts één jongen mocht bevinden.

Dikwijls bracht een of andere pater hulp aan de zedelijke ellende in de katholieke regimenten van het Spaanse leger.

De schutterij

Elsloo heeft in de 16de eeuw reeds een schutterij gehad. In 1533 werd door de heer van Elsloo het wechgeld geschonken aan de schutterij voor een tijd van 3 jaar. Het reglement van de schutterij werd eerst in 1563 door de heer van Elsloo opgemaakt. Om het lange reglement in zijn geheel weer te geven zou te lang zijn; volstaan wij met enkele artikelen in zijn oorspronkelijke tekst.

„Ordonnantie gemaekt bij den edelen strengen vroomen heeren Conrardt van Gavere, ridder, heere tot Elsloe, Diepenbeek, Peer, Geulle, etc. op te schutterij tot Elsloo. Anno 1563 den 3de dach in die maand van Junio is die ordinantie van den schutten binnen Elsloe geremoveert, ende bij den edelen strengen vroomen heeren Conrardt van Gaver, ridder, heere tot Elsloe etc. in bijwezen ende met wille sijnder edelheit soon Johan van Gavere heere tot Bellenijes, geaprobeert ende geratificeert.”

„Inden yersten is verordineert dat so wie in dese schutlereye begeert te come en teseyn, die sall dat verseucken aan Coeninck ende schuttemeesters, ende bij alsoe dat hun dan dunckt dat der selve bequem is, soe sal men der selven incomen de naem doen toeckomen in die rolle ende cedula daer men der schutten naemen in schrijft, ende der selven schut sal voor syn incompst geven 4 stuiver brabanst.”

„Item alle die schutten in die rolle off cedula geregistreert sullen comen op sondach voor Sacraments dach tot Elsloe in t dorp, goet tijds voor der misse, ende alsoe bij malcanderen, vergacht sijnde inder procession ommegaan in geschikter orden en met vendelen, trommen ende pijpen nae alder gewoonten”. „ende offt sake were dat eenich schutt daer inne worde versuymelick bevonden, sall verbeuren een doppel boete.”

„Insgelijks sullen alle die schutten compareren in persoon ende bij malcanderen versaemen, goet tijds te middaage Sondachs voor Dionisy, wellick is groote kermisse dach binnen Elsloe, ende dat op pene als voor.”

„item die schutten sullen schuldich sijn den vogell te schieten binnen Meij, off des dindachs in die Pinxt heilige daegen.”

„item alle die schutten die in dese schutterije sijn oft comen sullen, sullen den heer gehoorsaem sijn binnen der heerlijkheyt Elsloe op hunne costen”. „item een iedere schut deser schutteryen sall hebben eenen boge off roor met sijne gereetschappen ende toebehoorte.”

„Noch heeft mijnheer den voorgenoemten sijne schutten gegeven ende geeft incracht deses tegenwoordichlicken twelff hornsche gulden sjaars ende alle jaer, nochtans tot sijnen wederroepen altoos, wellicke twelff hornsche gulden der brouwer indes heeren panhuis den voorgenoemte schutte meesters ende schutten vuytrichten ende betaelen sal, ende die selven sullen den brouwer dienen off sullen op mijns heren bierkerff gekerft worden.”

Volgen die namen van den schutten die op ten 3e Juny anno 1563 syn ingeteeckent, doch en hebben den eedt der tijdt niet gedaan.

Voor Elsloo, Jan Leppers der smiet, Jan Boers genoempt der neeft. Loye Houwen, genoempt spangiaert, Jan Baustemeecker, Jan van Gangelt. Dierick Berffkens, genoempt sengerken, Joris Meyers, Corstgen van Limborch. Herman der boelre, genoempt groot Herman, Gielken Merfkens, Peter van Puth.

Voor Catsop Vrancken Ghielen, genoempt der coopman van Catsop, Dries van Catsop, Geerken Driesen soon, Jan v. Cullen, Gorstgen Renken Vrancken soon, Jennicken Vrerix.

Voor Terhagen, Claesken, Aloff Claeskens soon van Terhagen, Jan Molenaers.

Voor cleynen Mersch, Hans Monis, Martin Wijnen, Thonis Ghijsen, en Dierick op Doeveren.

De schutterij van Mechelen

Omrede de reglementen en verdere bemoeienissen van de schutterij van Mechelen te lang zijn om te beschrijven, willen we een gedeelte dat voor ons toch van belang is, weergeven zoals het in de cedullen van de schutterij is beschreven.

„De schuttenkamer lag over de Maas midden in de „Proostenweerd” (hoeve op de Weerdt in Meers). Al gaf dit aan de schutterij een geheimzinnig karakter, zeker moest dit onpraktisch zijn, zo ver van het dorp, in de winter ongenaakbaar. De heer proost moet zeker een belangrijke reden gehad hebben, om hen zulk een lokaal aan te wijzen.

Dit gedeelte van Mechelen was geheel van het dorp afgezonderd, midden in het graafschap Elsloo. De enige bewoners die er waren werden meestal te Elsloo begraven, ofschoon te Mechelen in de doop- en sterfte-registers ingeschreven.

Om te vermijden dat dit gebied vroeg of laat bij Elsloo werd ingerekend, zal zijne hoogweerde hen daar een kamer hebben afgestaan. Een dergelijke bezetting was zeker een bewijs van eigendom. De kamer staat er nog en het stuk werk, waarmee ze versierd is, getuigt nog van haar vroegere grootheid. Dit gipswerk is dezelfde trant als de schoorsteen van de eerste verdieping, waarop we lezen de letters J B en G W, rond het monogram van Christus. Een steen geplaatst boven de zij-ingang draagt als opschrift „Johannes van den Bosch en Gertrudes Wines, echtelieden 1746.

Al is de schuttenkamer nu ook ouder, want deze steen werd hier later aangebracht, toch zegt hij ons dat de schoorsteen en de versiering van de kamer van rond 1746 dagtekenen.

Vroeger toen de Maas nog bevaren werd, was dit geen verloren winning als vandaag. De Maas is nooit op haar gehele breedte bevaarbaar geweest, maar in de Maas moesten de schepen de vaargeul, of diepste watergang, houden en het lijnpad, waarlangs de paarden het schip stroomopwaarts trokken, moest noodzakelijk de vaargeul volgen. In de grote bocht, die de stroom vóór Mechelen beschrijft, loopt de vaargeul langs gene kant, en het lijnpad juist langs de schuttenkamer, om weer vóór Genheut terug over te komen.

Tussen Vucht en Mechelen staat een kruis langs de Maas. Aan dit kruis gekomen stak de voerman zijn offerande in de offerblok aan de voet van het kruis „tot lafenis der gelovige zielen”, want die overtocht was niet zonder gevaar. Dan sprong hij op 't voorste paard en met de zweep in de rechter, en de teugels in de andere hand vloog hij het water in, tot de paarden half zwemmend, half wadend aan de andere kant geraakten. Daar konden ze verder trekken en aan de schuttenkamer uitrusten. De ringen om de paarden aan vast te binden zitten nog in de muur, want verder tegenover de Mechelse weg moesten ze weer terug. Dit bracht daar een zekere nering en beweging. Op de dag dat de schutten driemaal het groot net mochten werpen in des heren proosten waters, hielden ze daar met de twee tonnen bier van zijne Hoogweerde monsterachtige vissoupers, waarvan men in Mechelen tot op heden nog weet te vertellen.

De wijte der straten

1570. Van der wyden der straten ende der voet paeten onzer bank Elsloe. (Archief Elsloo, pachtreg 1514.)

Een gemeyn heerstraat sal wyt sein XXXII voet.

Een half heerstraat sal wyt sein XVI voet.

Een voetpat sal wyt sein IIII voet.

Eenen voetpaet van der kercken achteraf door Thrijnen weye, door myns heren weye voort lancxt die heuff nae dat Steijnre Valderen, ende ook affgaende door Peter Bouts weye, door Suttens weye door off over den Bruell, nae die meulen ende nae cleine Mersch, item het is half heerstraat van den drye kuylen neffen parlementen, neffen Catsop door dat hoelstraetken al tot Korstgen teylen Cruis, van dan voort een geheel heerstraat.

Item door dat dorp neffens dat Lindenborch te wers door die schuthaeghe all tot Korstgen Teylen Cruys, ende dan voort een geheel heerstraat.

Item een stege neffens Griet Leppers, te wers door die slack over den Kalderberg nae ter Haegen, van dan nae armborst soe nae Maeterberch. ende van dan affgaende achter Heylken Buyrs nae Hussenberch te wers door die schuthaeghe.

item van Catsop een straet geheeten die schuthaeghe gaende nae Materberg.

Item te Catsop tegen Jan Vrederix een stege door den gebranden hoff gaende op t Mergelakker door dat cleyne hegge gat, en soe door wey over dat cleyne pirincxken in die straet aen paussen.

item van den Gellick te Catsop eenen wech tot op ghen putken alsoe breit dat men een eechde (egge) daer sleypen mach over oort.

item opwaert neffen Thrynken Goessens ende Jan Schepers wat gheen koren en heeft, eynen voetpad voort tot ter heerstraat aan dat beeltgen.

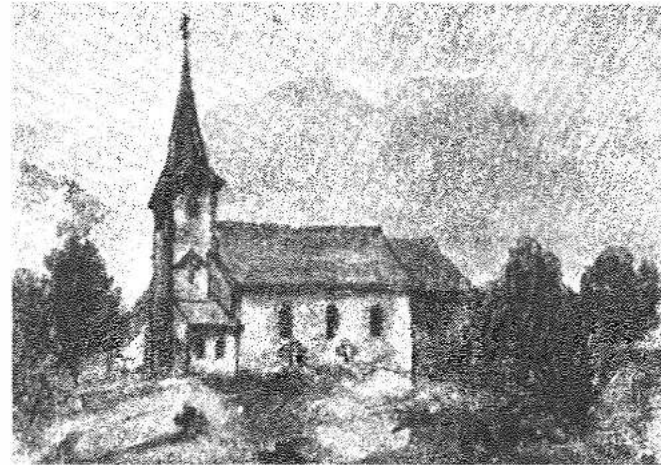
De kerkklokken

Inden joer van 1480 due waert die groete cloeck te Elsloo op ter Maesse bij Stein gegoeten, des mondachs noe Sacramentsdag. Anno 4 mei 1480 goot Jan van Venlo de gemeente klok van Elsloo. Op de klok zijn drie munten afgedrukt. Op de klok leest men, Anno Milleno quater c Octogeno, Imensis maij fuerat, fusa, compana, Hoc cunctis grata, Marie nomen mich data, De Venlo fecit Joannes me, Bene Reficit, Dijt is der gemeente cloek van Elsloo.

Voorname klok is de zware klok die nu nog in de St. Augustinuskerk in de toren hangt. Deze klok is zelfs in de tweede wereldoorlog niet door de Duitsers weggehaald wegens haar historische waarde. De twee andere klokken wel. Een van deze twee is na de oorlog nog teruggekomen, maar was beschadigd.

Dat kerkklokken door de eeuwen heen een belangrijke rol hebben gespeeld in het menselijk bestaan, bewijst volgend stuk.

Bij gelegenheid van het eeuwfeest van de Augustinuskerk schreef wijlen de heer van Mulken enige bijzonderheden uit Elsloos verleden, over de weggespoelde kerk in de Maas en de daarna gebouwde kerk op de Berg, waar alleen nog de kapel met grafkelder van over is. Peter Trecpoel verhaalt de gebeurtenis uit de 15de eeuw in zijn croniek der landen van Overmaas. Hij verhaalt ons dat de nieuwe kerk van Elsloo geconsacreerd werd op St. Dionisiusdag 9 oktober 1459. De oude, zo zegt hij, „stond bij de burcht, maar de Maas had ze bijna al tezamen weggespoeld”. Door de verplaatsing van de kerk naar het zuiden kwam het gehucht Meers op grote afstand van zijn parochiekerk te liggen en dit ongemak nam nog in omvang toe doordat zich tussen Elsloo en Meers een rivierbocht ging vormen die steeds groter

De kerk van Elsloo uit 1459. In de nacht van 20 op 21 april 1844 werd zij tijdens een hevig onweer praktisch totaal verwoest.

afmetingen aannam en de kerkweg voor de inwoners van Meers telkens langer maakte. Mogelijk dat er toen reeds in Meers stemmen zijn opgegaan voor een eigen kapel, maar de archieven maken daar pas melding van in januari 1718.

De droevige ervaring van latere jaren hebben overtuigend bewezen dat de verplaatsing van de parochiekerk naar het hooggelegen dorpsdeel redelijk was en goed gezien, want de Maas bleef in de volgende eeuwen dezelfde onverzadigbare slokop van voorheen. Enkele gegevens mogen dit verduidelijken.

Herman van Bronkhorst, heer van Stein, wierp in 1553 een dam op om Kleine Meers voor de ondergang te bewaren. De verbinding tussen Kamstraat en Scharrenstraat werd verbroken en 21 woningen, wier bewoners nog bekend zijn, werden weggevaagd. De zacht hellende en als akkerland gebruikte terreinen in de Scharberg werden ondermijnd en er bleef niets van over dan een zeer steile en voor cultuur onge-

schikte helling. Met de Scharremolen en andere gebouwen zien we tal van kerkelijke goederen als de Bruel, de Cathrijnenberg en het land van de Custorije uit de archieven verdwijnen. Hoe zwaar de offers, die onze voorouders aan de waterwolf hebben moeten brengen ook geweest mogen zijn, toch heeft die tegenslag de aktiviteit voor hun nieuw Godshuis niet kunnen verlammen. Klokken riepen mansvolk in 't geweer.

Zo liet het aanbrengen van nieuwe klokken niet lang op zich wachten. Klokken waren voor hen nog onontbeerlijker dan voor ons. Naast hun zuiver kerkelijke taak hadden ze nog andere opdrachten te vervullen, die ten nauwste verband hielden met de veiligheid van het dorp en zijn inwoners. Vreesde men geweldadigheden van naderend krijgsvolk of kwaadwillige benden, dan riep de heer bij klokkeslag de weerbare mannen onder de wapenen.

De rustig in het veld werkende boer mocht zelfs op de klok vertrouwen, want voor opkomend onweer zou zij hem door haar gelui waarschuwen.

Zo vonden we tenminste in de instructie voor de koster uit het jaar 1570. Mede daardoor werd deze functionaris een tiendgerf toegezegd.

Wanneer twee buur-potentiaatjes het oneens werden over de eigendomsrechten op een grensstrook, dan nam men, het zij tot hun eer gezegd, niet direct zijn toevlucht tot het bruut geweld, doch de ene partij trachtte de andere van haar goed recht te overtuigen. Op een bepaald tijdstip ontmoetten de bestuurders van de beide partijen elkaar op de betwiste plaats, elk gewapend met de nodige bewijsstukken. Maar bij zo'n grensvisitatie, of zoals men het destijds noemde „een oculaire inspectie”, hechtte men veel waarde aan het getuigenis van ter plaatse goed georiënteerde ouden van dagen. Het was wederom de klok die deze mensen daartoe opriep.

Vrijheid en gelijkheid

Also ingevolge publikatie ontvangen van de municipale administratie van het canton Meerssen missive met registratie van de administrateurs van het departement der nederlase Rode en pickeri inhoudende de opgave van het verlies van paarden, getuig, karren etc. sedert de inkomst der franse republiek in deze landen. 1794 den 16 Okt. heeft Aug. Janssen wezende in het park te Montenaken, in het beleg van de stad Maastricht een kar met 2 paarden en getuig verloren, noteert dat in dat park zo'n menigte van karre en peerde stonden tot het bijhalen van faurage, en al wat nodig was tot het zelve beleg en dewijl de voerlieden voor hunne paarden, en hun eigen onderhoud en voerage moesten bezorgen, lieten de voerlieden hunne karren en peerden in de strik. Willem Janssen zoon van Augustinus, de occasie waarnemende veroverde zich 2 van die peerden als leeuwen, en bond ze zelve aan zyne karre en lag zich op zyne karre te slapen, en zoo haast hij wakker wierd vond hij geene peerden meer en kwam te voet naar huis. Het verlies gelaxeert geworden a 600 gld.

Den 17 dito heeft Joannes Gijsen verloren een nieuwe kar bespannen met 2 peerden te Koningskerp gewaardeert a 1000 gld facit 1600.

Den zelve dito heeft Teodorus Martens te Koningskerp verloren een kar met 2 peerden gelaxeert a 1000 gld.

Den zelve dito heeft Thedorus Lenaerts te Koningskerp verloren een kar met 2 peerden a 1000 gld.

Dito heeft Stephanus Bovens te Koningskerp verloren een kar met 2 peerden facit 900 gld.

Den 12 Februari 1795 heeft Mathys van Mulken een **peerd** verloren op de pastorie te Beek gewaardeert

300 gld. Den zelve dito heeft Karel Mullens op de pastorie verloren een peerd gew. a 400 gld. Den 14e Vendemaire heeft Joannus Gijzen te Tirlmont een peerd verloren volgens certificaat van de schef van het park te Maastricht gew. a 500 gld. Den 6 Juli 1795 heeft de wedw. Herman Bours te Andernach verloren 1 kar gew. 160 gld. Den zelve dito heeft Cristiaan Bovens ook verloren een kar te Andernach 160 gld. totaal Luiks geld 6020 gld.

Aldus opgemaakt te Elsloo en door timmerman lieden en smeden gewaardeert de 20 Jan. 1797, waren getekend, St Kerkhofs, C. Bovens, L. Penders, Peter Paumen, L. Lenssen, smit, Augustinus Janssen, J. Gijzen, C. Martens, T. Lenaerts, J. Bovens, M. v. Mulken, en Herman Bours.

Voor eensluidend afschrift, G. Frederix agent municipael.

De Bokkerijders

In 1773 zijn te 's-Hertogenbosch, land van Valkenburg, bank van Heerle, Baronie Elsloo en graafschap Guel 220 dieven opgehangen welke onder een bende stonden en onder eed waren, de zogenaamde bokkenrijders, omdat zij in eene nacht op verscheidene plaatsen inbraaken en roofden, en het gemeen geloofden dat hun de duivel door de lugt brogt op eenen bok. Hunne verzamelaars in de nacht was de kapel vant kasteel Rolduk, hunnen capitein was den chirurgyn Kerkhofs, ook opgehangen. Zy bestond al in 1760. Zy wurden ontdekt door Jos Keyser van Ubach, oud 18 jaar, die een paard gestolen had en het wilde verkopen te Gulick, aangehouden, en de gantse bende bekende. Door de hoofdbank Elsloo werden nog gevonnen en opgehangen, den 8 November te Elsloo 6 opgehangen, den 6 December 1773 te Elsloo 6 opgehangen, den 9 Februari 1774 te Elsloo 6 opgehangen, den 16 Mei dito te Elsloo 3 opgehangen. Den 2e November 1773 heeft zich te Maastricht op het oudt stadhuis een dief verhangen, werdt den 3e naar Elsloo gebracht en den 4e aldaar aan een been opgehangen.

Wegens de vele terechtstellingen die moesten plaats hebben, en waardoor vele gezinnen van hun vaders beroofd werden, waarbij ook velen waren die maar meelopers waren van de dievenbende of uit angst lid waren geworden, was door de schepenen van de drie landen van Overmaas bevonden dat de doodstraf voor deze lieden te zwaar was. Zij zonden verzoekschriften aan de hoogmogende heren der Staten om afschaffing van kermis, vogelschieten enz., sluiting van café's en drankgelegenheden 's avonds om 8 uur, en dat geen gelegenheid mocht opengaan voor 4 uur in de na-

middag. Al deze voorschriften hadden tot doel: wering van samenkomsten, samenzwering van nieuwe benden en overmatig drankmisbruik. Er was gebleken dat velen bij het overmatig gebruik van drank en in beschonken toestand als bendelid waren toegetreden.

Ook werd aan de HoogMogende gevraagd om de oprichting van een tucht- of beterhuis. Op 25 februari 1782 vergaderden te Maastricht de heren Staten van de drie landen van Overmase en de afgevaardigden uit het land van Valkenburg, van Daelhem en van 's-Hertogenrade. Staande deze vergadering werd aangekocht het gewezen klooster der Jesuiten binnen de stad Maastricht, dat werd ingericht tot straf- en tuchthuis.

Was ondertekend door: Adr. Lod. Pelerin, voogd van de landen van Valkenburg; D. W. Vignon, Dross. van Valkenburg en 's-Hertogenrade; Hub. Emil. van t Panhuis, Dross. van Daelhem; Le Comte de Geloës; Le Comte de Hoen Neufchateau; Le Baron de Hayme d. Hautfalise; en vele anderen.

Uit „Geuls verleden”, 359, noteren wij:

Le Comte d'Arberg stelde Paules Jan van Geulle aan als gerichtbode en boswachter 20 mei 1765. Hij was lid der bokkenrijders zonder dat het bekend was. Hij legde de eed af in handen van de schepenen J. Frederix, assessor J. W. Roemers, secr. Lange jaren deed hij bewijzen geven van exactheid en fideliteit, zodat er noch te Geulle en Elsloo enige kwade vermoedens op hem gevallen waren. Hij moest dus zijn nachtelijke uitstappen en afwezigheid uitstekend hebben kunnen verbergen, wat toch wel enigszins te verklaren is als we weten dat te Elsloo zijn onmiddellijke overheid bij de bende betrokken was.

Hij werd door zijn medeboeven verraden en zijn aanhouding werd bevolen op 13 sept. 1773. Het aanhoudingsbevel was ondertekend door J. W. Roemers, P. Frederix, M. P. Frederix, A. M. Gude, schepenen der baronie Elsloo, en C. Otteling, schepenen der heerlijkheid Eysden. Het gerecht had zijn gewoon verloop en op 2 november 1773 is Paulus J. met nog 5 anderen opgehangen.

De tienden

De tienden vormden een soort kerkelijke belasting, waarbij ongeveer een tiende van de veldvruchten en de veeteelt aan de kerk werd afgestaan. Dat offeren aan God was reeds in het oude testament gebruikelijk en ook de kerk heeft het later aanvaard. Het is weer keizer Karel de Grote, die ze tot een algemene verplichting heeft gemaakt, welke bijna 1000 jaar lang, tot 1795, heeft bestaan.

Men onderscheidde grote en kleine tienden. De grote tiende werd geheven van alles wat halm en stengel had, granen, bonen enz. De kleine tiende bestond uit hooi, vlas, moeskruiden enz. De vee-tiende had betrekking op lammeren, kalveren, hoenders enz.

De pastoor had gewoonlijk een derde deel der grote tiende en de geheele kleine tiende. Het overige deel kwam aan de kerk en de armen.

In de loop der tijden echter hebben zich meestal leken, vooral de landsheren, van die tienden meester gemaakt. In de parochie Elsloo trok de abdij van Floresse bij Namen sedert het begin der 13de eeuw voor een twee-derde gedeelte de tiende van alle tiendbare gronden; het andere gedeelte behoorde aan de tijdelijke pastoor van Elsloo. De abdij van Floresse verkocht omstreeks het jaar 1583 haar aandeel in deze tienden aan Conrad van Gaveren van Elsloo, proost van St. Marten te Luik, voor de som van 1700 Brab. gulden. Diensvolgens kwamen de twee derden der tienden van Elsloo in het bezit der familie van Gaveren en bleven in dat der heren van Arberg, als opvolgers van dit geslacht.

De pastoor hield zich intussen zijn rechten op het andere derde gedeelte onbetwist voor. In 1647 was dit nog niet veranderd. De rechten van de pastoor op een derde der tienden blijkt ook uit een getuigen-

verklaring van den 4 december 1704, afgelegd door Karel Cleijans, pastoor te Berg aan de Maas. Deze declareerde in tegenwoordigheid van de landdeken Petrus Kiesgens en op verzoek van de toenmalige pastoor van Elsloo Louis de Bar, dat hij in zijn jeugd bij de toenmalige Elsoose pastoor Joannes Duijkens ter school was gegaan en ook van Elsloo te huis was, dat hij toen gezien en gehoord heeft dat voormelde pastoor Duijkens eigenaar was van het derde gedeelte der dorps-tienden, en dat hij die ook inschuurde. Zo was de toestand van het tiendewezen te Elsloo in de eerste helft van de 17de eeuw. Eerst in 1651 ging de pastoor Petrus Antonius Ledieu, die kort daarvóór tot die betrekking benoemd was, een akkoord aan met de heer van Elsloo Nicolaas van Arberg van Vallangin, waarbij bedongen werd dat de pastoor in plaats van dit derde deel, per jaar 200 gld. Brabants uit de inkomsten van de heer van Elsloo zou genieten. De eerst-opvolgende pastoors waren met deze schikking niet altijd tevreden, maar lieten evenwel, om geen ongenoegen te hebben met de dorpsheer, de zaken zoals zij waren. Eerst in 1744, toen er grote reparaties aan het koor van de kerk vereist werden, kwam de zaak aan de beurt. Daar deze reparatie tot last kwam van de eigenaar der parochiële tienden, zijnde in casu het bovengenoemde derde gedeelte, weigerde de pastoor tot deze reparatie over te gaan omdat hij niet in het bezit was van deze tienden. De heer van het dorp weigerde op zijn beurt, omdat hij beweerde dat alleen het genot en niet de lasten dezer tienden op hem waren overgegaan. In 1745 werden drie rechtsgeleerden geraadpleegd, Philip Ghaije, B. L. Vage, en Theodore de Manij, die eenparig verklaarden dat de pastoor gehouden was tot reparatie van het koor der kerk en dat de heer des dorps verplicht was om de pastorele tiende aan de pastoor terug te geven.

De Tiendschuur lag aan het noordelijk eind van de verbindingsweg tussen de Julianastraat en de Wingerdstraat.

Verlof om in Elsloo te wonen

Albert Joseph, grave van Arberg Valangin, vrij banderheere des Rijksheerlijkheid Elsloo, vermits het ordinaris ende gewoonlijk is dat in alle blijde incompten verleij oft ontvangen van heerlijkheden eenige gunsten werden bewezen waardoor bekend wert de genegenheit van de heren, dese ende ook dat het in streckende tot oirbaar en de profijt van de gemeente en die selve vermeerderd wert, geconsidereert ende bij ons voors, oock verders ons geïnformeert hebbende over de conduite ende handelinge van Hermanus Manassus, Joodde, ende verstaen dat den selven alreeds eenige jaeren in onze vrije Baronie van Elsloo gewoont ende het exercitie off te ampt van beenhouwert degelijck geexerceert heeft ende hem met sijne familie eerlijck gecomperteert heeft, so hebben wij wel vuilt eene speciale gunste aen den selven ende sijne familie willen toe laten ende vergunnen, so wij doen bij desen, dat hij met sijne familie alhier sijne wooninge ende beenhauwers ampt sal mogen continueren, sich eerlijck gedragende, vergunnende oock aen denselven, dat in cas van afsterven de doode lichaemen ter aarde werden bestelt in den Santeberg van Terhagen. Hij sal moeten betalen jaarlijks vier rixdalers. Tot meerdere geloof ende vastigheit hebben wij dese geteeckent, doen becrachtigen van ons adelijck cachet.

Elsloo den 1 maj 1699

w.g. De grave van Arberg — F. L. van Berghe secre.

Genoemde Santeberg (Zandberg) wordt door bejaarden nog steeds het Jodenkerkhof genoemd en bevindt zich in de buurt van de bron van Terhagen, een gehucht van de gemeente Elsloo. Destijds was het gemeente-eigendom. Eerst in het begin van de 19de eeuw, onder de Graaf de Geloës, werd die grond

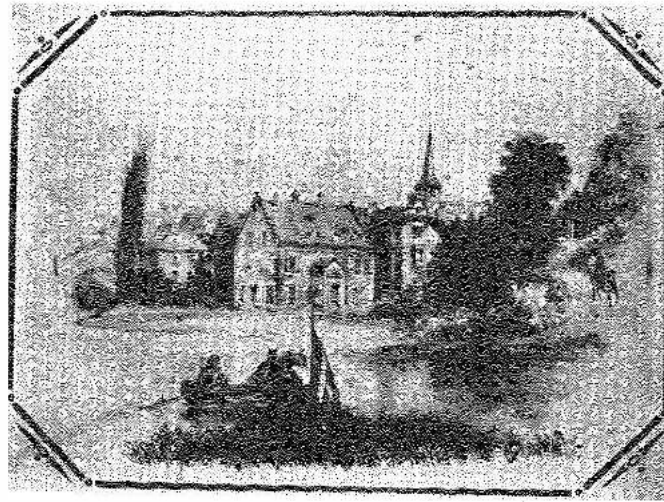
aangekocht en gevoegd bij het park van het kasteel. Vermoedelijk woonde genoemde Hermanus Manassus in de oude kapelanie in de Dorpsstraat. Zeker althans is het, dat omstreeks de eerste helft van de 18de eeuw dat huis bewoond werd door een jood die beenhouwer was. De 5de november 1727 gaf de graaf Nicolaas van Arberg eveneens verlof aan de jood David Manassus, die reeds enige tijd te Steijn gewoond en het beenhouwers bedrijf uitgeoefend had, om zich te Elsloo te vestigen en aldaar zijn bedrijf voort te zetten. Dat verlof is met uitzondering de aanhef in de zelfde bewoordingen vervat als het bovenstaande, doch in plaats van 4 rixdaalders moest David 26 gulden of de waarde daarvan jaarlijks betalen en „daeren boven alle runds off ossetongen getrouwelijk aen ons heeren huijs overbrengen”.

Onderaan het stuk staat de volgende „memare”: „den 24 November aan haer Exel. mevr. geteld 30 gld. die den jood David aan haer voor spelgelt vereert heeft”.

Helta of Elta

In de oude Latijnse kroniek van de abdij van St. Truiden, uitgegeven door ridder C. de Borman Luik in 1877, vinden wij op blz. 237: Wij hebben ook van onze voorgangers vernomen dat, toen onze kerk (voor onze abdij) in vrede en door rijkdom en Godsdiens bloeide, het groote dorp van Elta, niet ver van Maastricht gelegen is, met zijn kerk ons toebehoorde. Intusschen komt dat Elta of Helta nog voor in een Latijnse oorkonde van 1849, door Ch. Quix in zijne „Geschichte der ehemaligen Reichsabtei Burscheid“ Aachen 1834, blz. 240, uitgegeven. Bij dat stuk maakt Arnoldus, heer van Elsloo, bekend dat Henricus van Hamel, ridder, aan de abdij Burtscheid voor 21 marken verkocht heeft drie bunders bouwland gelegen te Helta (in territorio de Helta) en dat verkoop goedkeurende, beleent de abdij met dat land, onder voorwaarde hem jaarlijks 18 Luikse penningen te betalen.

Getuigen der oorkonde waren Libertus van Helta, Daniel van Hamel, ridders en de schepenen van Helta. Uit dit stuk blijkt dus dat het dorpsgebied van Helta, hetwelk een schepenbank bezat en zijn naam aan een ridderlijke familie verleende, aan de heer van Elsloo toebehoorde. Deze omstandigheid zomede de naam van Elsen, die de kaart van Ferraris aan Elsloo geeft, doen de uitgever der kroniek, de heer C. de Borman geloven dat door Helta geen ander dorp dan Elsloo bedoeld is. (Heden ten dage zeggen de mensen nog Eelse of Else).

Het uit 1570 daterende herenhuis van Elsloo. In 1835 door brand vernield.

De Willem Tell-sage en Elsloo

Zoals bekend, zou de geschiedenis van Willem Tell, de held van Zwitserland, niet op geschiedkundige gronden rusten, maar haar oorsprong vinden in een sage, die door Saxo Grammaticus geboekstaafd werd in zijn Historia Danica en door de Noormannen naar Zwitserland zou zijn overgevoerd. Ziehier hoe Dr. de Witt Huberts deze emigratie ziet in een opstel geplaatst in het Tijdschrift voor Geschiedenis.

Vraagt men, zegt hij, waardoor die Noordse legende in Zwitserland is overgewaaid, dan moet men terug gaan tot de tijd der Noormannen, toen deze ons vaderland, België en het noorden van Frankrijk overstroomden. Wij weten dat in de eerste helft der 9de eeuw verscheidene delen van ons land in handen van deze zeeroovers gevallen waren. Zij bewoonden onder andere in de buurt van Maastricht een plek, welke zij Hasloo (hazelaarsplaats) noemden, en waar men tegenwoordig het dorp Elsloo vindt. Toen nu Keizer Arnulf van Karinthië in 891 in de bloedige slag van Leuven de Noormannen onder hun hertog Godfried versloeg en ze met grote verliezen het land uildreef, vluchtte een gedeelte zuidwaarts, en trok door het Rijndal tot in Zwitserland, waar de Noormannen uit Elsloo zich nederzetten in een dal dat zij als een herinnering aan hun oude woonplaats het Hasleijdal noemden. Zij bleven daar wonen, hielden zich in den beginne afgezonderd van de hen omringende bevolking, waarom sommigen nog een verschil in het uiterlijk tussen de bewoners van het Hasleijdal en andere Zwitsers menen te kunnen zien, en toen zij zich later met hun burens verbroederden, maakten zij hun legenden en gebruiken aldus in het land van Tell over.

Volgens deze redenering zou de romantische

geschiedenis van Tell uit het noorden, over Limburg naar Zwitserland zijn overgebracht, en het verblijf der Noormannen te Elsloo op de Maas zou deze lieden zo aangenaam zijn geweest, dat zij ter ere daarvan een van de schoonste bergstreken van hun nieuw vaderland naar Elsloo zouden hebben genoemd. In hoeverre deze legende boven die van de Zwitserse Tell ons geloof verdient, weten wij niet.

Onze voorouders bouwden een kerk

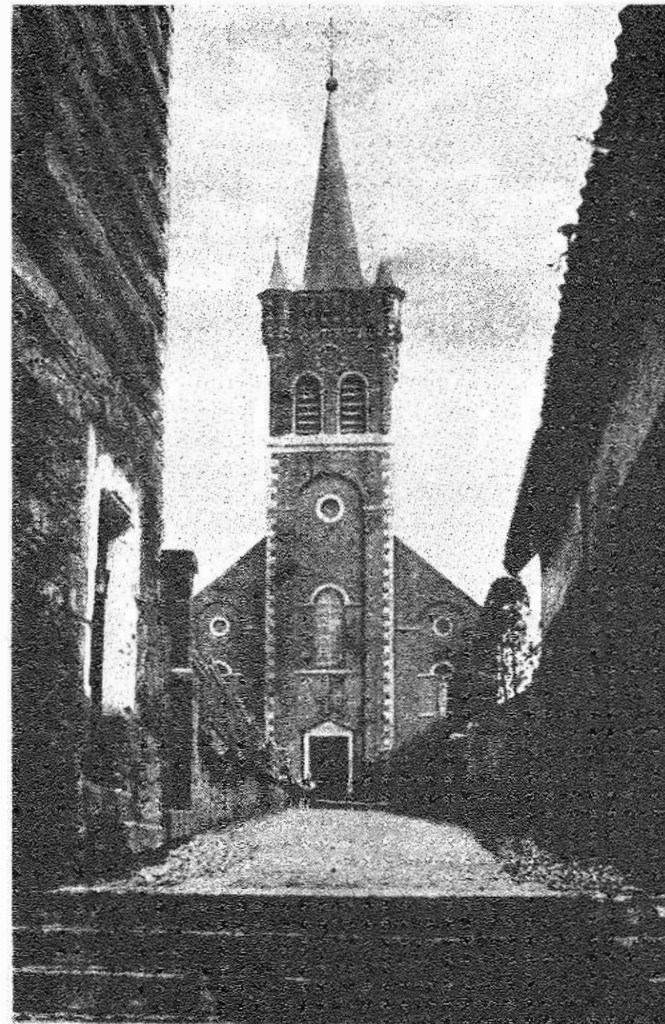
Men schreef het jaar onzes Heren 1844 of daaromtrent, toen de bewoners van het Maasdorpje door een ramp getroffen werden, die de kerk en bijna heel het dorp vernielde. In de nacht van 20 op 21 april woedde er een hevig onweer, gepaard gaande met een orkaan, die de daken van de huizen rukte en zelfs de ramen op de straat smeed. De dakpannen van de kerk werden weggeslingerd tot op de Scharberg, die op een afstand van 600 tot 700 meter noordwaarts ligt. De toren werd omgerukt en viel door de kerk, zodat er van wat eens de kerk was, niet veel meer overbleef.

's Morgens stond de pastoor aan de Kaak, de plaats midden in het dorp, waar voorheen boosdoeners aan de spot van de dorpsgenoten werden overgeleverd. De pastoor zei tot de hem omringende parochianen: „Mensen, ik heb gedacht, dat er geen enkel van ons was overgebleven”.

De mensen herstelden hun huizen, maar hun kerk was niet meer te repareren. Onder leiding van de pastoor Petrus Willems, die heel zijn priesterleven in Elsloo doorbracht, en kapelaan Jozef Smeets besloten de parochianen een nieuwe kerk te bouwen. Het dorp telde toen 1150 inwoners.

De Elslonaren zouden zelf de „brikken” bakken en gingen aan de slag op een perceel in de Driekuilen, bij ouderen nog bekend als de „Brikkenhook”.

De inwoners deden dat werk meestal in hun vrije tijd. Het benodigde water werd met kruiwagen en vat aangevoerd en dit was de taak van Keunings Jan. Vermoedelijk is hij koning van de schutterij geweest. Toen de eerste oven brikken gebakken was, kwam men tot de ontdekking dat de brikken bleek waren, niet hard genoeg om vermitseld te worden. Geen nood de goeie mensen gingen opnieuw aan het werk

De uit 1849 daterende Sint Augustinuskerk.

COMMUNE D'ELSLOO.

N° 1110

EXPOSITION

EN FAVEUR

D'UNE NOUVELLE ÉGLISE COMMUNALE.

L'église d'Elsloo, dont la foudre a frappé le clocher, ayant subi des dommages considérables, sa reconstruction est devenue d'une urgente nécessité. Le Conseil communal a résolu d'ouvrir une exposition, ayant pour but de réunir les dons des personnes pieuses qui voudront bien contribuer à la réédification de ce temple. Cette exposition sera établie dans un local que l'on désignera en temps opportun. Les objets exposés seront mis en loterie, et le jour du tirage, qui aura lieu en 1844, sera annoncé par la voie du *Journal du Limbourg*. Cette exposition a lieu sous les auspices d'une commission composée du Curé et de Membres du Conseil communal. Madame la Comtesse de Geloës a bien voulu la prendre sous sa protection.

N° pour la loterie : *deux mille deux cent vingt*

Le Président de la Commission,
WILLEMS, Curé d'Elsloo.

PRIX DU BILLET : 50 CENTS.

Lot uit 1844 ten bate van de te bouwen Sint Augustinuskerk

Vertaling:

Gemeente Elsloo

Tentoonstelling ten bate van een nieuwe Kerk.

Het is een dringende noodzakelijkheid, de kerk van Elsloo, waarvan de toren door de bliksem getroffen is en aanzienlijk schade heeft opgelopen, weder op te bouwen. De Gemeenteraad heeft besloten een tentoonstelling te openen met als doel, de giften te verzamelen van de zeergewaardeerde personen die zouden willen deelnemen aan de wederopbouw van deze tempel. Deze tentoonstelling zal ingericht worden in een lokaal dat men te bestemde tijd zal aanwijzen. De tentoongestelde voorwerpen zullen verloot worden, en de trekkingsdag, die in 1844 plaats zal vinden, zal worden bekendgemaakt in de „Journal du Limbourg”. Deze tentoonstelling zal plaats vinden onder auspiciën van een commissie, samengesteld uit de Pastoor en de leden van de Gemeenteraad.

Mevrouw de Gravin de Geloës is zo welwillend geweest het beschermvrouwschap op zich te willen nemen.

No. voor de loterij: tweeduizend tweehonderd twintig.

De Voorzitter van de Commissie,
WILLEMS, Pastoor van Elsloo.

Prijs per lot: 50 cent.

en de tweede oven was goed. De stenen waren klaar en men kon dus aan de kerk beginnen.

De toenmalige bisschop Mgr. Paredis had verlof gegeven om op zondag hand- en spandiensten te verrichten. De inwoners die over enig vervoermiddel beschikten, reden op zondag stenen. Het zand is gehaald uit een terrein, eigendom van de kerk, achter Catsop. De jonge meisjes moesten de stenen afladen en opstapelen, het mansvolk zorgde voor de aanvoer. De aannemer van de kerk was een Roermondenaar. Onder de metselaars worden genoemd drie gebroeders uit Houthem, van wie er twee doofstom waren. Elke maandag kwamen ze met een ossekar naar Elsloo en bleven gedurende de week in de kost in café Claesen in de Maasberg, het perceel, bekend onder de naam van de oude brouwerij. Het water dat nodig was om de specie te maken, werd door een zekere Koop Smeets aan het bronnetje in de Maasberg gehaald en dan in een vat per kruiwagen naar boven gevoerd, waarbij zijn hond hem behulpzaam was.

Als beloning kreeg Koop de kost voor zich en zijn hond, elke dag bij een ander inwoner. Toen de bouwrij wat lang duurde, begonnen de inwoners tegen Koop te brommen als hij om zijn rantsoen kwam en Koop klaagde bij de pastoor. Ten einde raad nam deze nu maar zelf Koop en zijn hond in de kost.

Het gebruikte hout, alles eiken, werd geschonken door de familie de Geloës, en door de Wit, de vader van de latere burgemeester, de Maasberg opgesleept, om dan door twee Catsoppenaren, wier namen onbekend zijn, gezaagd te worden. De Naamse steen die aan de toren verwerkt is, zou afkomstig zijn van het oude kasteel van Geulle en aangevoerd door voornoemde de Wit. De blauwe steen onder de kolommen werd per schip uit België aangevoerd en moest dan op karren geladen en naar boven gevoerd worden. De steen rond de kommuniebank zou van Duitse herkomst zijn en werd door Elslose voerlui, die soms drie weken wegbleven, aldaar gehaald.

De marmeren ster op het priesterkoor dankt men

aan kapelaan Smeets, die vooral de bezoekers van hotels in de gelegenheid stelde hun bijdrage daarvoor te leveren en er niet tegen opzag te voet tot Den Bosch te gaan.

Op 13 mei 1849 bezocht Mgr. Paredis de kerk en diende het H. Vormsel toe. Op 9 juli 1855 heeft deze bisschop kerk en hoofdaltaar geconsakreerd. Mgr. Petrus Vranken, Bisschop van Collose i.p.i., vormde die dag de kinderen.

Betreffende de kerkbanken vindt men in de kerkregisters de volgende aantekening: „Geschonken eenen schonen eik van de Geloës, en twee fatsoenlijke eiken van Edward Wouters uit Stein”. Het kerkorgel, een der waardevolste instrumenten in onze provincie, werd in 1868 geplaatst. Een in Elsloo gestationeerde en niet-katholieke douane, Serve genaamd, vervaardigde uit een boomstam het grote St. Augustinusbeeld.

Zo luidt de mondelinge en schriftelijke overlevering aangaande de huidige St. Augustinuskerk, boven wier ingang gebeiteld werd: „Ik besta door deugden, ben God geweid, Elsloo tot vreugde, de hel tot spijt.” De oude kerk van 1459 lag dwars voor de tegenwoordige kerk. Het kapelletje, dat nog op het kerkhof te zien is, was het koor der oude kerk, met daaronder een grafkelder. Deze grafkelder is er nog. De grafsteen die vroeger op het koor lag, is later ingemetseld in de achtermuur van de kapel en draagt het opschrift:

Hier ligt begraven edelen en de strengen heere Conrard van Gavere, ridder, Heer tot Elsløe, vrijheer tot Diepenbeeke, Peer, Geull, St. Achtenroede, Hettene, die starf in t jaer 1570, den derden dach van May.

Verder zijn er nog in deze grafkelder begraven:

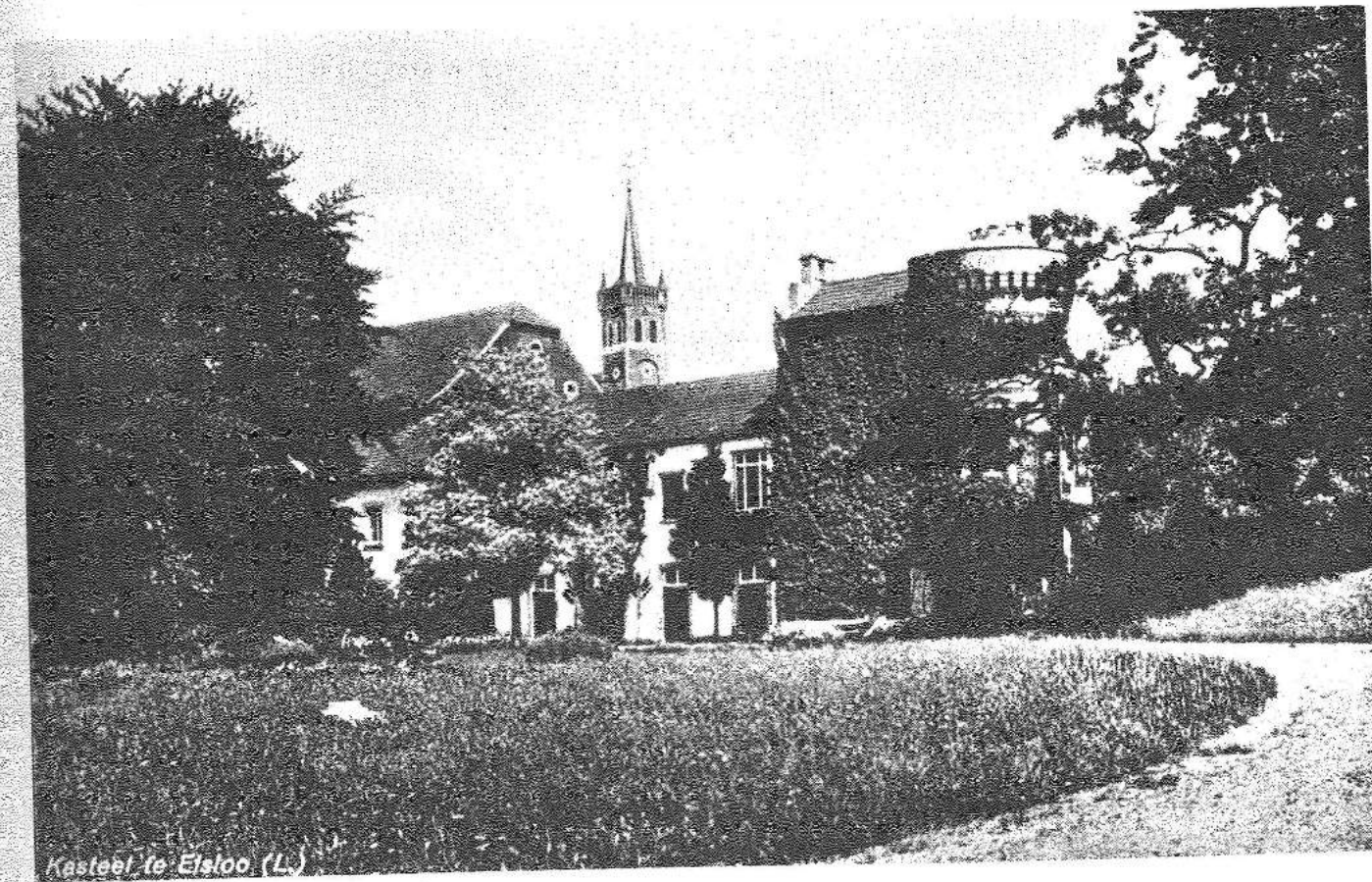
Mgr. Charles Alexander graaf de Arberg, Bisschop van Yperen, die op 13 mei 1809 op het priesterkoor der oude kerk werd begraven;

Charles E. M. L. Servaes de Geloës, op het kerkkoor begraven 21 oktober 1834;

Valerie Pauline C. F. gravin de Geloës, aldaar begraven 23 juni 1847;

Antoinette, Ernestine, Françoise gravin de Borchgrave de Altena, echtgenote van Charles de Geloës, overleden te Elsloo 10 maart 1860;

Emile barones de Meer, echtgenote van Theodoor de Geloës, in de grafkelder bijgezet op 17 november 1905.

Het tegenwoordige kasteel. Op de achtergrond de Sint Augustinuskerk.

Catsop

Catsop was gelegen in de heerlijkheid Elsloo. Wij hebben gezien dat in 1361 de heer Otton er de gronden bezat waarover hij heerste. Op 7 oktober 1361 oorkondt Otto dat de heerlijkheden Elsloo, Bijcht en Catsop na zijn dood zullen overgaan op zijn halfbroers, zonen van Renier van Schoonvorst; het heerschap Elsloo was dus in de gunst van zijn broers. Een ervan, Conrad van Schoonvorst, was meester in 1374.

Aan het einde van de 14de eeuw behoorden de bezittingen toe aan de familie Print van Catsop, een familie die een zekere grote macht bezat, want wij zagen een der familieleden, Pierre van Catsop, in staat van oorlog met de stad Aix la Chapelle in 1398. Hij verzegelde aux 3 besauts in een schild voor het hart, hetzelfde wapen dus als van de Printen van Catsop en die van Printhagen. Voor 1380 bezaten zij een goed met grondrente te Catsop. In 1422 huwde Mechtilde Print van Catsop Andreas de Amstenrade. Hun dochter Mechtilde Huijn d'Amstenrade huwde met Libert van Hulsberg, bijgenaamd Schaloen. In 1589 behoorde het hof van Catsop aan hun verlaagde adel toe. Libert van Hulsberg bijgenaamd Schaloen liet het door het testament van 22 juni na aan zijn broer Gerard. Na deze, die rond 1603 stierf, verkreeg Henri d'Eijnatten, heer van Remsdael recht op de erving. In 1607 werd een Coninx van Elsloo eigenaar van Catsop. Deze was Jan Coninx, de Maasschipper van Elsloo. De hof tot Catsop was een groot leen der heerlijkheid Elsloo en bevatte naast het kapitale huis en stallinge 34 bunder land, en zo 2 morgen weide als akkerland. Hij had het gekocht van Jonker Hendrik van Eijnatten, en verhief het voor het leenhof van Elsloo 13 juli 1607. Hij bezat daar later ook nog 4 kleine lenen, die hij deels door aankoop verkregen had. Jan Coninx stierf

te Elsloo in het jaar 1621 begin maart en is begraven in de oude kerk bij het graf van zijn jongste zoon Dijrick Coninx.

DE KAPEL VAN CATSOP, HET BLUUSKE?

Volgens de volksmond zou er eerst een kapelletje gestaan hebben op het Einde. Dit kapelletje zou van vakwerk zijn geweest, dus van leem en hout. De andere kapel zou gebouwd zijn op aandringen van de heer die destijds de hof tot Catsop bewoonde. De heer had ruzie met de pastoor over een zitplaats in de kerk. De heer van het kasteel mocht wel op het koor van de kerk plaats nemen, maar de heer van Catsop niet. Alzo werd de kapel gebouwd en verbonden met de legende van Wijnand.

De legende zegt het volgende. Een inwoner van Meers, Philip Wijnand, maakte met een groep pelgrims een bedevaart naar het heilige land. Op een paasdag

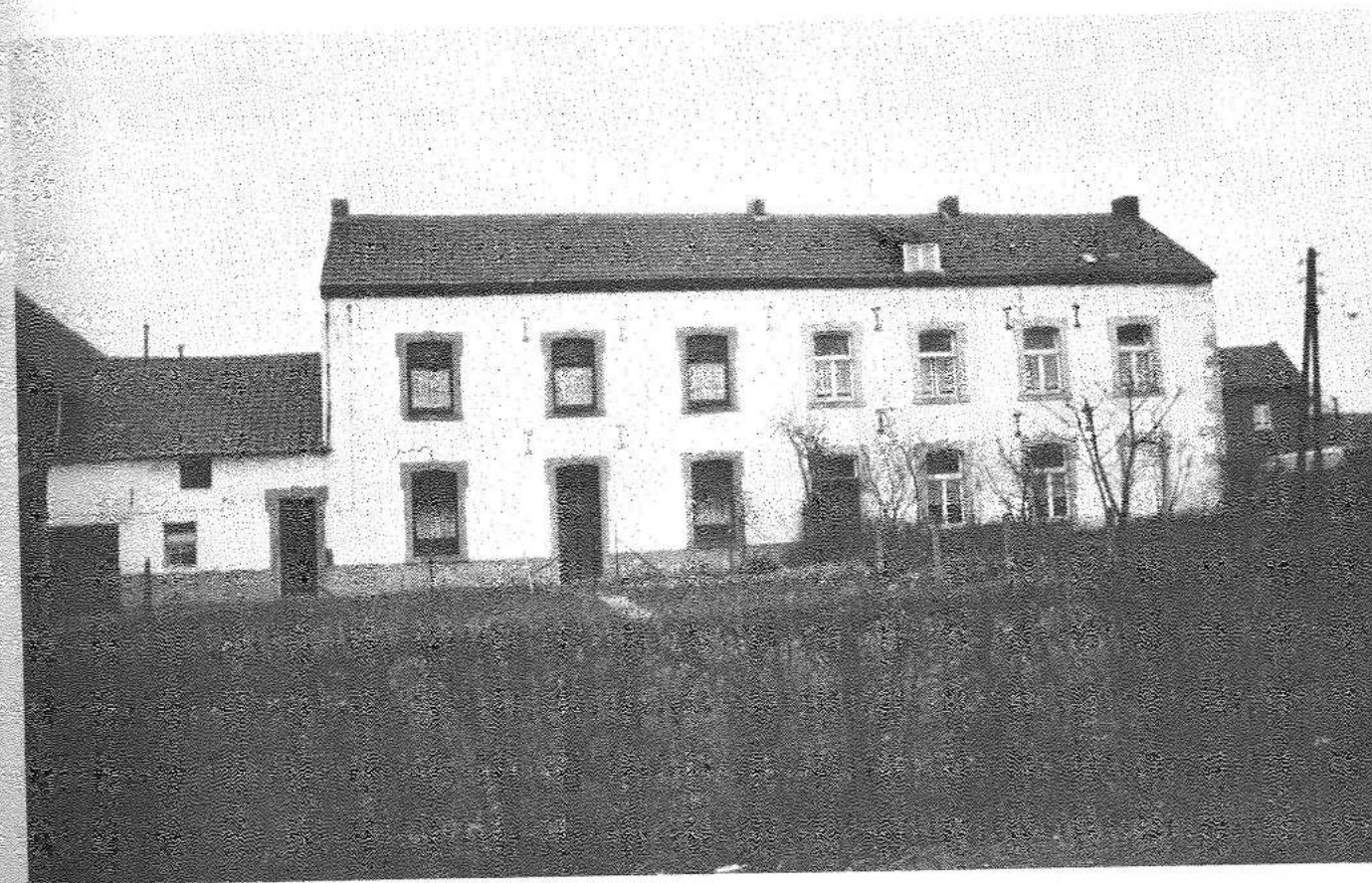

Het verdwenen frankische boerderijtje in Catsop.

te Jerusalem van zijn gezellen verlaten zijnde, werd hij door een engel als ridder gekleed de andere dag naar Catsop gebracht.

Door de inwoners van Catsop is op die plaats in 1848 een kapel gebouwd, die er heden nog staat, met de afbeeldingen van de ridder te paard, met achter

hem zittende de pelgrim. Ook waren er door Wijnand voorspellingen gedaan, o.a. waar de klepel van de klok van de oude kerk zou vallen, op Oreanshof, daar zou een nieuwe kerk gebouwd worden. Oranshof is de plaats waar de tegenwoordige St. Augustinuskerk staat.

De Hof van Catsop.

In „Sjakel” nr 148 (1959/1960) staat over deze kapel het volgende te lezen

De bijzonderheid schuilt niet in de oudheid of bouwtrant, maar in de legende, die er aan verbonden werd en staat uitgebeeld tegen het gewelf in de kapel. Het is de legende van een zekere Winandus, een vroom man uit het gehucht Meers, die op zekere dag met enkele vrienden van Elsloo naar Jeruzalem trok ter bedevaart. Deze legende, welke terug te vinden is in het Limburgs Sagenboek van J. R. Sinnighe en ook in het boek dat pastoor Welters wijdde aan Limburgse legenden, staat bovendien nog opgetekend in een eeuwenoud jaarboek van Elsloo, dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Maastricht. Een monnik van Heisterbach heeft de legende destijds opgetekend.

De kapel van Catsop werd door de bewoners van dit oude gehucht in 1848 gebouwd. Tegen het gewelf in deze Maria-kapel werden taferelen geschilderd uit de legende van de vrome Winandus, die door een vreemde ruiter in één dag tijds van Jeruzalem naar Elsloo werd gebracht. Het staat vast dat er voordien een andere kapel in dit gehucht gestaan heeft. Merkwaardig is, dat de buurt rond de huidige kapel door de oudere bewoners nog steeds „bluuske” wordt genoemd. Deze naam is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van het franse woord „péluche”, dat er op duidt dat rond dit kapelletje vroeger een grasperk gelegen moet hebben.

Maar laten wij terugkeren tot de legende zelf. Het was op het hoogfeest van Pasen, toen Philippus Winandus na het bijwonen van de H. Mis bemerkte dat zijn reisgenoten zich in Jeruzalem gereed maakten voor de lange terugtocht. „Het is passend, broeders, dat wij deze hoogheilige dag rustend doorbrengen”, met deze woorden trachtte de vrome Winandus zijn metgezellen er van te weerhouden op deze dag de terugreis te aanvaarden. Tevergeefs, zij verlieten op deze Paasdag de stad Jeruzalem, terwijl Winandus achterbleef en alle H.H. diensten op deze dag bijwoonde.

De volgende morgen verliet Winandus als eenzame pelgrim de stad voor de terugreis. Onderweg werd hij echter met grote eerbied aangesproken door een man te paard, die hem groette en vroeg vanwaar hij kwam en waarheen hij zo eenzaam ging. Winandus vertelde hem van zijn pelgrimreis en hoe het hem vergaan was met zijn metgezellen. De vreemdeling verzocht Winandus achter hem op het paard plaats te nemen dan zou hij hem snel bij zijn reisgezellen terugbrengen.

Daags daarna arriveerde Winandus met de vreemdeling echter in Elsloo. Hij herkende de plaats, doch antwoordde de vreemdeling dat hij niet wist wat met hem gebeurd was. De ruiter zeide hierop: „Omdat gij Jezus Christus geëerd hebt, ben ik gezonden om U terug te brengen. Ziedaar Uw huis, ga en verhaal van het wonder dat geschied is”. Toen de bekenden Winandus terugzagen en hem vroegen waar zijn metgezellen gebleven waren, geloofden zij dit wondere verhaal niet. „Die grijsaard raaskalt” zeiden zij en om zich aan verdere verdachtmaking en spot te onttrekken, besloot Winandus met het geld, dat hij over gehouden had, een reis te maken naar het heiligdom van de H. Apostel Jacobus te Compostella. Hij was echter weer terug in Elsloo nog vóórdat zijn vroegere metgezellen terugkeerden uit het H. Land. Zo werd het wonder bevestigd, dat Winandus in één dag van Jeruzalem naar Elsloo is teruggekeerd.

DE NAAM SEEKENDAL TE CATSOP

Volgens mondelinge overlevering door een der leden van de familie Boers, zou de naam Ziekendal zijn geweest: dat, dat aan een kant begrensd werd door een bos, „de Knup”, en aan de andere kant door een natuurlijke hoogte.

Volgens de overlevering zouden er in de Spaanse oorlog gewonden en zieken verpleegd zijn. Het dal was door het bos beschermd tegen de wind en aan de andere kant door de hoogte. Er moest ook stromend water zijn; ook dat is aanwezig, want aan de boven-

kant van het dal bevindt zich heden ten dage nog een bron die nog een weinig water geeft. Naar onze zegsman vertelde moeten er veel zieken en gewonden overleden zijn door de slechte, onhygiënische toestand. Aldus ontstond de naam Siekendal.

DE BRAKKERT OF OP DE BRAKKEN

Naar onze zegsman verhaalt, zijn deze namen ook

historisch gegroeid. Volgens zijn zeggen ligt er aan de onderkant van „de Knup” een stuk land dat domeingoed was. Ook op de andere zijde tegen de Horst aan lag een stuk domeingoed, afgenomen van de kerken. Op deze goederen rust een vloek, naar men beweerde. Op deze stukken land zouden barakken of onderkomens van soldaten gestaan hebben, daarvan dan de naam Brakken.

Op den Dries in Catsop (gedeeltelijk verdwenen)

Elsloo op het einde van van de 19de eeuw

De wandelaar die Elsloo bezocht en komende uit de richting Stein, zal de weg genomen hebben langs de Maas. Zie hoe hij de schoonheid van ons dorp beschrijft.

„Een smal voetpad in een diep ravijn, met allerlei struiken begroeid, brengt ons langs stukjes bouwlanden, kampjes wei, langs stille waterpoeltjes en geele rotskanten te midden der verward dooreen geworpen huizenmassa, die het dorp uitmaakt. Een deel van Elsloo is gebouwd op den vlakken top der rots. Daar vinden wij de nieuwe kerk, met haar nuffigen toren, wiens 4 kleine hoektorentjes zijn versierd met ronde bollen. Daar vinden wij ook nog een hoog en stevig brokstuk der oude kerk van mergelsteen gebouwd. Daar vinden wij de school en een aantal woningen van allerlei vorm en kleur en een menigte open plekken, erven, tuinen, straatjes en wegen. Aan de eene zijde loopt de rotswand steil naar beneden en zijn wij afgedaald in den diepen hollen weg. Dan zien wij tamelijk hoog boven ons de huizen, aan de steilte hangend, of op den rand der rots opgetrokken, en aan de overkant der zonderlinge straat grote en kleine, grijze en geele huizen, met groene luiken, roode daken, hoge ruwe steenen trappen, tegen de helling van den berg. De afwisselende lijnen en de rijke kleurschakeringen vormen een hoogst schilderachtig geheel, verlevendigd door de kinders, die er spelen en de vrouwtjes, die er bij een bron in de diepte hun water-emmers komen vullen. Als een dartel sprankje, straks tot een vrolijk beekje gewassen, stroomt het bronwater langs den hoogen muur die den slottuin afsluit. Het kasteel is gebouwd in de vlakke, aan den voet der welig begroeide bergen. Zijn witte muren steken niet onaardig af tegen het groen, dat daar

achter de hellingen bedekt, en tegen het grote grasperk dat zich voor het huis uitbreidt. Als een vrij groot, maar gewoon huis, met een hoog dak tusschen twee trapgevels, vertoont het niet veel dat aan den luister van een overouden ridderburcht herinnert.

De herder weidt zijne kudde op en langs de hellingen, die zorgeloos langs den rand der steilte het schrale voedsel zoeken, en de dartele lammeren die ligt en vlug als zij zijn, zonder gevaar hun halsbrekende sprongen wagen”.

Zoo was Elsloo een vredig en landelyk dorp. Men had er een mannenzangvereniging waaruit later de fanfare de Maasgalm is gegroeid.

De bevolking bestond uit landbouwers, steenbakkers en sigarenmakers. Later kwamen er ook mijnwerkers bij. Laten we de verschillende bevolkingsgroepen eens volgen bij hun werkzaamheden. In de wintermaanden hoorde men byna overal de dorsvlegels op den dorsvloer klepperen. Het ging dan van klip, klap, klop en de dagloner kreeg „een krentje per dag”, dit was 30 cent.

Het ledigen van de beerput in vroeger dagen

De sigarenmakers werkten meestal in Beek op de fabrieken. 's Morgens kon men ze op de klompen naar hun werk zien gaan. 's Middags kwamen ze tot in de „Schuttekamp” en daar werd dan „de middag” gegeten die hun werd gebracht in een „mermit”; dit waren twee potten met een deksel er op, in het midden vastgehouden met een handvat. Had men gegeten, dan klepperde men weer vrolijk naar de fabriek. De steenbakkers trokken in het voorjaar meestal met

hun gezinnen weg, om eind augustus weer terug te keren. De ramen van de huizen waren die tijd met planken dicht gespijkerd. Ook in Elsloo zelf zijn veel stenen gebakken. Langs de Stationstraat bevonden zich hoge taluds beplant met doornen. Deze zijn afgegraven om er brikken van te bakken. Het terrein waar nu de „St. Augustinusschool staat is „uitgebakken”. Ook kent men nog het „brikkewerk” van Schreurs aan de Heirstraat.

De fanfare „De Maasgalm” kort na haar oprichting (1898).

In vroeger jaren kreeg Elsloo bezoek van straatmuzikanten. Ook de man met de dansende beer was een trouwe bezoeker. Hier zien we hem bezig in de Stationsstraat, toen nog een kiezelmweg.

Elsloo in de 20ste eeuw

In de eerste 25 jaar van deze eeuw was het leven in Elsloo heel anders dan tegenwoordig. De mensen kenden elkaar allemaal. Het inwonertal was veel kleiner dan nu en de mensen waren meer op elkaar aangewezen.

Het uitgaansleven speelde zich voornamelijk af in het dorp zelf. De dagen van feestvieren waren de vastenavond, de zomer- en de winterkermis.

Er waren 15 cafeetjes, waarbij er 4 waren die een beugelbaan hadden. Ook waren er kegelbanen (bulten, zogenaamde drekbanen). Gedurende de kermisdagen was er muziek en dans; in het ene café zat iemand met een harmonika, op een andere plaats een met een trompet en dikke trom. Ook is nog bij ouderen „de schele Frans” bekend; deze speelde bijna altijd in café Engelen. Hij was een Maastrichtenaar en speelde viool.

Dan waren er nog de weidefeesten. Dan gaf de fanfare een concert in de openlucht met medewerking van enkele verenigingen uit de buurt. In de weide bevonden zich, naast het buffet natuurlijk, nog diverse vermakelijkheden, zoals plankrijden, kegelen, geitenkouringen, en zo meer. Op het einde van het feest klommen enkele muzikanten op 't kiosk en speelden marsen. Al wat dansen en springen kon, verzamelde zich rond het kiosk en er werd de cramignon gedanst. Er werd rondgesprongen, hand in hand. Hier en daar gleed er een uit over een verse „koeflatter”, maar dat kon de pret niet hinderen; men ging door zolang er nog muziek gemaakt werd.

Voor de jeugd was er ook wat. Rond Kerstmis, op het feest van de onnozele kinderen, trok men langs de huizen en werd gezongen: „Nujaor is opgedaon, tot de konjer oet zenge gaon, de vrouw zit op de kamer,

huit al mit eine hamer klein en grōwt, alles in miene schōot”. Dan werden vanuit de ramen appels, snoep, ook wel centen, op straat gegooid, en dan maar grabbelen.

Met carnaval trok men met de „rommelspot” langs de deur. Dit gebeurde meestal door volwassenen. Zij zongen: „Jan, Jan, Jan, 't is vastelaovend, van de mērgē tot den avond, snelle bakkerie snelle bakkerie, geef mich ei brēidje dan gaon ich veurbie, snie mer aan die lange, en laot die korte hange, es die lange ge-eete zin, zulle die korte het beste zin”. Dit gebeurde dan voor spek; dit werd op een stok geschoven en 's avonds hier of daar gebraden.

Ook werd er langs de huizen gegaan met de Pinksterblom. Een of ander kind werd mooi aangekleed, in een stoeltje gezet, en zo van deur tot deur gedragen met de woorden: „Wilt u de penksterbloom ens zin?” De kinderen kregen dan wat snoep of een paar centen en gingen weer verder.

Rest ons nog het leven der mijnwerkers te memoreren. Voordat de mijn Maurits er was werkten de meesten in Eygelshoven, Heerlen en Alsdorf. Zij werden naar hun werk gebracht met arbeiderstreinen. Men noemde het treintje „t suchske”. Er is een tijd geweest dat deze treinen ook in Elsloo stopten. Er waren een wachtkamer en twee perrons. Zag een machinist te laat dat hij aan de stopplaats was, dan reed hij gewoon door tot Geulle en moest men langs de spoorlijn terug lopen naar Elsloo!

Toen de mijn Maurits in bedrijf kwam, waren te weinig mijnwerkers die nog elders gingen werken en werden de treinen opgeheven. De mijnwerkers die nog in Heerlen en elders werkten, moesten toen met de fiets naar Spaubeek en zo verder met de trein. Voor deze mensen waren het lange en zware dagen.

Bij de aanleg van het Julianakanaal veranderde Elsloo als bij toverslag. Het halve oude dorp, de Berg, viel ten offer aan de scheepvaartbelangen. Er werden nieuwe straten aangelegd, huizen gebouwd voor de

mensen die de Berg moesten verlaten en zo is de Jurgensstraat ontstaan.

Na de tweede wereldoorlog is Elsloo met sprongen vooruit gegaan. Er kwamen steeds nieuwe wegen en huizen. Van een 3000 inwoners groeide het tot bijna 8000 in 1972.

De sigarenmakers van Elsloo (foto uit 1916).

Plong steenbakkers („brikkebekkers“) uit Meers-Elsloo rond de eeuwwisseling.

Kinderspelen van vroeger

Alle oudere mensen van Elsloo en Meers die nog „Op de Berg” naar school zijn gegaan, herinneren zich zeker nog de kinderspelen van toen.

Laten we beginnen bij de jongens. Zij maakten een „klapspruit” van „eulen-teulen” hout en „eine concernölle spendrik, dae good vetzde”. Men had een paar oude kranten in de „tesj”, daarvan werden propfen gekauwd die in de klapspruit geduwd werden. Bij het afschieten gaf dit een knal.

Men speelde ook met een „schuute ke tuut”. Dit was een ring gemaakt van de schil van wilgenhout. Bij de „kurver” (mandenmaker) ging men de schil halen. Had deze witte manden moeten maken, dan was er ook „schël” te krijgen. Met dat ding werd gegooid zoals heden ten dage met een bal.

Dan was er nog het knikkeren. Dan hoorde je roepen: „Hie de veer!” Acht knikkers werd in „ei kuulke” „gestoëkt”. Die in het kuiltje lagen waren voor de vrager, die er buiten lagen voor de gever.

Het „knubbelen” gebeurde gewoon met stenen die gezocht werden in de „kiezelkoel”. Men had het liefst platte stenen, die rolden niet zo ver. De oudere jongens deden hetzelfde, maar dan moest iedere deelnemer een cent op een platte steen leggen, daar werd op gegooid; als de steen geraakt werd en de centen vielen er af, dan werd gekeken wat „kop of munt” was; die kop lagen waren voor degene die de steen had omgegooid, de andere werden weer opgezet en men begon weer van voren afaan.

Op de zelfde manier ging ook het „schräömke steken”. Er werd een streep op de grond getrokken en daar gooide men de centen op.

Dan was er nog de „Flipboer”. Er werd aan een muur een halve cirkel getrokken, daarin stond de

flipboer. In een sjaal was een knoop gelegd, daar werd mee geslagen. Hinkend moest uit de cirkel gesprongen worden. Degene die geraakt werd moest mee in de halve cirkel en was dan de zoon van de flipboer en moest mee uit om anderen aan te tikken. Maar de andere jongens die mee speelden, mochten terug slaan en dan werd er naar hartelust op getimmerd.

Vaders en grootvaders, weet u het nog? Heerlijke tijd, nietwaar?

Dan de meisjes, vrolijk dartelend op hun klompjes. Zij deden „bikkelen”. Men zat op een stoep met een blauwe steen. Dit was nodig voor het opspringen van de knikker die gebruikt werd bij het bikkelen. Onder het opspringen van de knikker moest men de bikkels tussen de vingers grijpen. Men had „köpke, hendje, staanderke” enz.

Dan werd er ook nog gespeeld met spelden. Ieder meisje had een kussentje met spelden. In elke hand werd een speld genomen, de handen dicht gehouden, een ander meisje legde op iedere hand een speld en zei dan: „Bie” of „van”. Lagen de beide kopjes bij elkaar en ze zei „bie” of andersom, dan had ze die speld gewonnen. De jongens die de meisjes wel eens wilden plagen, konden rekenen op een speldeprik.

Bij het touwtje springen hadden de meisjes ook verschillende liedjes. Eén ervan herinner ik me nog: „Kroene kraane, witte zwanen, geiste mit nao Engeland varen. Engeland is gesloten, de sleutel is gebroken, dao is toch geinen tummerman, dae de sleutel make kan”.

Dan was er nog het „reipe”, en het „doppe”, respektievelijk hoepelen en tolleren.

Na de afbraak van de Berg en de oude school zijn ook blijkbaar veel van deze oude spelen verdwenen. De kinderen van tegenwoordig hebben natuurlijk andere spelen. Toch kan ik me indenken dat nog vele mensen uit die tijd, die dit zullen lezen, zullen zeggen: „Weet je nog wel?”

Schout en Schepenen

De Schepenen waren de eigenlijke rechters in civiele of burgerlijke, in criminele of strafzaken. Zij wezen recht volgens eeuwenoude costijmes, welke sommigen op hun duimpje kenden. Aan iedere schepenbank was toegevoegd een gerichtbode, die belast was met de besteldienst, met dagvaardingen, afkondigingen, aanplakken bij de kerkdeur, met het arresteren van misdadigers, waarbij het hem kon toegestaan worden zich van de hulp der schutterij te verzekeren.

1561 Joris Meijer en Franck v. Catsop.

1568 Simon Dassen Schout, Vrank v. Catsop, Aardt v. Raekell, Claes Ghielen, Lensken Thonis, Hein Hermans, Dries v. Catsop, Schepenen.

1572-73 Jean Rivius secr. der schepenbank, Aart v. Raekell schout, Reijmer Notermans Stadhouders, Joris Meijer, Jasper Alberts, Erken Aarts, Steskens Coenings, Hendrik Offergelt, schepenen.

1574 Herman Dassen Schout, Vrank v. Catsop, Aardt van Raekel Schout, Herman Jirecken, Claes Ghielen, Lens Thonis, Heijn Dassen, Dries Guerts, Schepenen en de (dingbanck)gerichtsmannen der Heerlijkheit ende dingbanck Elsloe.

1575 Aerd van Raekell Schout, Reijnir Notemans Stadhouders.

1576 Reijnir Notemans Schout, G Allardt Secr. der Schepenbank.

Schepenen en Leenmannen der Heerlijkheid Elsloo.

1645 Jan Sassen - Geurt Hendriks, Schepenen. A. Cools secr. Elsloo.

1656 Baronie de Elsloo. Gravin van Arberg. Secretaris Antonio Cools. Jean Sassen en Geurt Hendrix Schepenen.

1657 Vrije Heerlijkheid Elsloo. Nicolaas van Vallangin. Baron de Elsloo. M. Coenegracht Stadhouders des leenhofs Elsloo. J. Hendrix en Hendrik Gangels Schepenen. Jan Sassen, Jan Lowie Sillemans, Jan Bours leenmannen.

1659 Vrije Heerlijkheid Elsloo. Nicolaas van Vallangin graaf van Arberg en de vrouwe Olimpia van Gavere zijne gemalinne. M. Coenegracht Stadhouders. J. Sassen, Jh. Sillemans, Jan Bours leenmannen.

1660 Graaf van Arberg. Vrije bannerie Elsloo. Hendrik Gangels, B. F. Huberti Schepenen. Jan Bours en Jan Jongen leenmannen.

1661 Baronie Graaf de Arberg, Denis de Gavarelle, drossardt, Hendrik Gangels en Huberti, schepenen, Thedoor van Kessel en Vaes Hendriks, leenmannen.

1662 Baronie de Elsloo, B. F. Huberti en Mathijs Seunent, schepenen,

1663 Baronie de Elsloo, Huberti stadhouder, Augustijn Peeters, G. Hendriks, H. Gangels, schepenen.

1664 Graaf van Arberg van Vallangin, heer des heiligen Roomse rijks, vrijheer van Elsloo, Balthazar Frederik Huberti, stadhouder, Denis de Gavarelle, drossardt, H. Gangels, Geurt Hendriks en Huberti, schepenen, Jacob Sassen, Jan Boers, leenmannen. Overdracht van de banmeulen van Elsloo aan de gebroeders Nelissen.

1664 27 april: overdracht van een huis. Huberti, stadhouder, Jacob Sassen, Jan Boers, leenmannen, Hendrik Gangels, Geurdt Hendrix, schepenen, Hendrik Nelissen en Geradt Nelissen hebben overgedragen in onze handen hun huis, mesthof, schuure, panhuis, mit de gereedschappen

- daartoe dienende, moeshof, ende toebehoren, gelegen te Elsloo, vrijtschietende op de heerestraat, ende achter op de Slak, precent was Sieur Denis de Gavarelle, Miechel Coeninx.
- 1665 Graaf d'Arberg, Jean Hendriks, Hendrik Gangels, Huberti, schepenen, Rix Boden, Jan Creften, Vaes Hendrix, leenmannen.
- 1666 Schepenen en leenmannen als in 1665, Graaf de Arberg koopt de Materberg van Thijs Leentjes.
- 1667 Baronie de Elsloo, Graaf de Arberg, Augustijn Peeters, H. Gangels, Huberti, schepenen, J. Sassen, J. Bours, leenmannen, Denis de Gavarelle, drossardt.
- 1668 Baronie de Elsloo, Madam de Limpe Therese Hippolite de Gavre, B. F. Huberti, Luitenant, Servaas Hendriks, Jan Creften, schepenen.
- 1669 Baronie de Elsloo, Geurt Hendriks, B. F. Huberti, Jan Creften, schepenen, Thedoor van Kessel, Vaes Hendriks, leenmannen.
- 1670 Baronie d'Arberg, Henry Gangels, Huberti, Aug. Peeters, schepenen, Huberti, Vaes Hendriks, J. Sassen, leenmannen, Denis de Gavarelle, Drossardt.
- 1671 Als in 1670.
- Geen aantekening tot 1766.
- Geen aanwijzing van schout of schepenen.
- 1726 Heerlijkheit Elsloo. Een aantekening van de notaris openbaar binnen Maastricht, resederende ter pretentie van de getuige naar genoemd den eersamen Joannes Ruth, inwoner der heerlijkheit Elsloo, in ehestoel met de eerbare Maria Helena Kerkhofs.
- 1727 Baronie Elsloo,

- Den heer Lambermont advocaat, Geurt Hendrix, Huberti advocaat, respectieve leenmannen en de griffier dezer baronie Elsloo.
- Hier begint de benaming van Burgemeester.
- 1766 Baronie Elsloo, Marie Louise de Blisia, douariere Baron de Rosen, P. Banens, M. P. Frederix, J. Fosjaint, J. W. Roemers, respectievelijk stadhouder, drossardt, leenmannen en schepenen, secr. en griffier der leen en laathove der vrije baronie Elsloo.
- 1773 Baronie Elsloo, P. Frederix, J. W. Roemers, M. P. Frederix, A. M. Gude, schepenen der vrije baronie Elsloo, der vrije baronie Elsloo.
- Hier begint de benaming van Burgemeesters.
- 1800—1803 Godfried Frederix.
- 1804—1808 Basthiaan Lenaerts.
- 1809—1818 C. A. van Hees.
- 1820—1834 Charles de Geloës.
- Thomas Gregorius Pijpops regiseur en schepen, Peter Michiel van Hees, 1e assessor, Jan Jacob Frederix, 2e assessor, Pieter Geurts, Thedoor v. Mulken, Geurt Lenaerts en Jan Pijls, schepenen.
- 1835—1840 Joannes Jacobus Frederix.
- 1846 L. van Hees.
- 1851 J. Mobers.
- 1853—1857 Willem Jaspar, wethouder Jozeph Huntjens.
- 1857—1863 Chr. Canisius.
- 1863—1867 M. Vaessen.
- 1867—1868 M. Janssen.
- 1868—1880 D. L. De Wit.
- 1883 H. L. Lemmens.
- 1885—1914 J. L. van Mulken, weth. G. Goossens.
- 1914 Fr. Eussen, weth. M. J. Peters.
- 1950—1967 J. Maenen.
- 1967—1973 Mr. E. H. Meijer, wethouders G. Smeets en L. Lemmens.
- Vanaf 1 juli 1973: Mr. M. G. N. Schutgens.

Het Schepenzegel in 1521

In 1521 had Elsloo als schepenzegel de H. Augustinus met de bisschopstaf in de rechterhand, staande tussen twee wapenschilden, dat ter rechter zijde beladen met een klimmende dubbelstaartige leeuw, dat ter linker zijde met drie keepers. Randschrift: Sigila Scabinorum de Elsloij. Middellijn 4,25 cm. In 1550 was het zegel veranderd; het was nu de H. Maagd Maria, houdende op de rechterarm het Kind Jezus, en staande tussen de twee beschreven schilden. Het randschrift was hetzelfde als van het zegel van 1521.

Afdrukken ervan bevinden zich in het Provincie-Archief.

Het gemeentewapen van Elsloo

Bij schrijven van 15 juni 1888 vroeg het gemeentebestuur van Elsloo aan Zijne Majesteit de Koning, verlof te bekomen tot het voeren, mits enige veranderingen, van het wapen der vroegere schepenbank als wapen en zegel der tegenwoordige gemeente. Was ondertekend door J. L. v. Mulken, burgemeester, G. Goossens, wethouder.

De Koning verleende dit verlof bij brief van 21 november 1888.

Het oude schepenzegel van Elsloo uit 1550 bestond uit het beeld der H. Maagd met het Kind op de arm, hebbende aan de rechterzijde het blazoën der heren van Elsloo uit de familie van Gavre, zijnde een klimmende leeuw, en aan de linker zijde dat der oude heren van Elsloo, zijnde drie kepers. Bij het samenstellen voor het gemeentewapen en zegel werd het wapen der van Gavre weggelaten en dat van Arberg Vallangin in de plaats gesteld, zodat op het gemeentewapen voorkomen het oudste en het jongste geslacht der heren van Elsloo.

Elsloose inwoners en hun namen

Uittreksels uit oude koopakten, zoals we er hieronder enkele laten volgen, tonen onder meer aan, hoeveel inwoners van Elsloo in de 19de eeuw nog ongeletterd waren. Bij de verkoop van landerijen werden de maten aangegeven met 'n vierkant.

2-4-1825 Dertig roeden 14 ellen huis met stalling, moestuin, weide, gelegen te Elsloo op den Huisberg, belast jaarlijks met 5 koppen 83 maatjes floorzaat, behoevend van het kerkfabriek van Elsloo, getapeert aan een principale waarde van 11 Nederlandse guldens.

1820 Johannes Pijls en Anna Rebecca Laerts, landbouwer Elsloo, een stuk land in de Geversdelle 12 are 5 centiare, 134,40 cent.

1820 Joannes Ludovicus Frederix schipper en zijn zoon Jacobus Frederix, in huwelijk met Maria Dreessens, ook schipper en wonende te Elsloo, verkopen 3 kleine roeden huijplaats aan de Maas voor 3 franse kronen.

1820 Verkoop van een bosje grens tussen Elsloo en Geulle waarop staan 20 popelier bomen bekwaam om gezaagd te worden, gekocht door Thomas Gregorius Pijpops, Regiseur binnen Elsloo, voor de som van 224 Nederlandse guldens.

1823 Agnes Jansen en haren man Johannes Wanten dagloner, Johannes Keunings werkman, Maria Elisabeth Jansen wedw. Mathis Keunings te Elsloo verkopen een stuk bempt te Terhagen, 2 roeden 1120 cent, getuigen Th. Gregorius Pijpops schepenen, W. Jansen molenaar.

1823 Theodorus Boesten werkman te Elsloo, een weide te Terhagen groot 8 roeden 62 ellen 60 gld. 20 cent.

1826 Johannes Paulussen dagloner en Ida Schreurs, stuk bouwland Mergelakker 12 roeden 46 ellen 20 palmen 104 gld. 16 cent.

1826 Willem Jansen timmerman, en huisvrouw Petronella Meirtens verkopen den heuvel groot 7 roeden 64 ellen vierkant 45 gld. 26 cent.

1826 Theodorus Prenkens van Catsop, ongeletterd, Armbooster veld 12 roeden 69 ellen 62 gld. 16 cent.

1824 Cornelia Willems wedw. Pieter Boesten Terhagen, ongeletterd, stuk land Op t Rood 7 roeden 60 ellen voor 42 gld. 56 cent, getuige Bergmans, Helgers notaris.

1826 De ontvanger J. Frederix ontving van de graaf de som van 2,98 voor redemptie van $\frac{1}{4}$ kan zaat jaarlijkse erfpacht als voor 6 jaar achterstand aan de kerkfabriek te Elsloo.

1826 Nicolaas Hendrix en Lusia Geurts landbouwer van Catsop, akkerland Geversdelle 10 roeden 5 ellen voor 53 gld. 20 cent, ongel.

1826 Anna Bovens, ongehuwd, ongeletterd, bouwland aan het Putje, 6 roeden 2 ellen 97 palmen voor 42 gulden.

1828 Joannes Jansen, Maria Gertrudis Canisius landbouwers te Terhagen, 'n weide groot 5 roeden 22 ellen 60 palmen voor 43 gld. 38 cent. Ongel. Getuige Jan Linsen, Frans Luiten, Hoofsmeders.

1826 Renier Sassen Johanna Jansen, ongel., leende van de heer de som van 112 gld. tegen $\frac{5}{100}$ te betalen in gangbare gouden of grove zilveren specimen. Voor

deze som moesten deze mensen als hypotheek stellen 16 roeden 8 ellen grond huis met hof en bosje gelegen op de Slakken.

1833 werd verkocht van bovengenoemd echtpaar 8 roeden 4 ellen het meerdere of mindere is ten voordele van zijne genade, moestuin houtberg mesthof en plaats met daarop staand huisje, bestaande in kamer, keuken, koestel, kelder, alsmede het recht van de schuur zowel als dorsvloer, gedurende het leven der verkopers met de eigenaar te gebruiken. In verloop van 5 jaar was het maar half zo groot meer.

1826 moest de graaf 37 gld. $14\frac{3}{4}$ stuiver Luijks betalen voor redemptie van $9\frac{1}{4}$ melster rogge staande op eene wijde gelegen in de gats tussen Terhagen, dus dit pand ontslaande van hypotheek. De ontvanger van de kerkfabriek J. J. Frederix.

1826 Verkoop van een wijde waarop een erfpacht van een schepel, een kop 7 maatjes rogge jaarlijks verschuldigt aan de kerk.

1828 Een huis aangekocht van de kinderen Kriekenboom in 1827 wordt overgedragen aan de gemeenteraad bestaande uit Peter Michael van Hees 1e assessor Jan Jacob Frederix 2e assessor Pieter Geurts, Theodoor van Mulken, Gerardus Lenaerts, en J. Pijls. Het huis, schuur, stallingen, mesthof, tuin en verder toebehoren gelegen te Elsloo aan maten 7 roeden 98 ellen, reinende eene zijde Augustinus Jansen, andere zijde Pieter Reubsaet, aan hoofd de straat anderhooft de beek, omme door de gemeente van bovengenoemd huis te genieten en te gebruiken tot een schoolhuis. De gemeenteraad moest bij deze bewilligen en toestaan dat de twee voetpadden doorlopend de erven van de graaf waaronder begrepen het voetpad tot communicatie van het gehucht Terhagen met de gemeente Elsloo voor altijd afgeschaft en een andere weg te verleggen. Door partijen werd

het huis geschat op 336 gulden Nederlands, als ook het afschaffen der voetpadden en omleggen karreweg op 336 gld.

1832 Jan Martens, Petronella Martens, landbouwers te Elsloo, stuk land aan het kruis 10 roeden 5 ellen, stuk land op de Hoekel 12 roeden 6 ellen voor 198 gld. 80 cent.

1833 Hendrik Martens, Petronella Renkens, wonende te Terhagen, stuk land Boersveldje 11 roeden, 5 ellen 50 palmen 92 gld. 40 cent.

1833 Jan Martens, Petronella Martens, landbouwers, (ongeleetterd), bouwland Hesterbosch 7 roe 63 palmen 23 ellen.

1833 Kaspard Dreessen, wedw. Gertrud Beckers en kinderen Jan Dreessen, Maria Dreessen, echtg. van Jacobus Frederix Schuitevoerder en Lucia Dreessen (ongel.), stuk bouwland aan het Kruis op de Kamp, groot 15 roeden 7 ellen 50 palmen, 147 gld. Nederl.

1833 Salamon Hendel beenhakker, Winandus Reubsaet en echtg. Johanna Amen, Arnoldus Meijers werkman en echtg. Maria Amen, Jan Lenssen zoon van Lambertus, smit, Jan Lenssen smit, Jacob Lenaerts landbouwer, Jan Houben Cantonnier, verkopen 5 perceelen zour grasing langs de Meulebeek voor 128 fracken.

1834 Nicolaas Vonken en Maria Catharina Vonken, ongehuwd, Elsloo, bouwland opt Mergelakker 28 roede voor 625 franken 66 centime.

1835 Jan Pijls, Anna Rebekka Leenders van Elsloo verkoopt aan gravin A. E. Francisca de Borchgrave een stuk land opt Mergelakker 18 are 19 centiare voor 320 franc 68 centime.

Bij uitgeverij Het Land van Valkenburg verschenen verder in de „Oos-Heim“-serie:

Ad. Welters	Uit Valkenburgs Verleden
A. Ubaghs-Cobbenhagen	De Heuvelhoeve (Geuldalroman)
A. Ubaghs-Cobbenhagen	Noe wol iech dat iech sjild're koes . . . (Gedichten in Valkenburgs dialect)
H. J. H. Schurgers	Waar de brede stroom der Maas (Beknopte geschiedenis van Limburg)
Hub van der Maar	De Reuze va Weusterich
J. H. Peters	Uit Elsloo's Verleden
H. J. H. Schurgers	Charles Ruys: mens, christen, staatsman
Jan G. M. Notten	De Chinezen van Nederland (Dialektstudie)

